Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 11

Aralık 1968 • 250 Kuruş

farubi

SULTANAHMET CAMİİ
Fotoğraf: Şemsi GÜNER

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Kahve Üzerine 4
Basra Soygunu 6
Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: Naîmâ 8
Geçen Yüzyılda Millî Tiyatro 13
Ezan Musikisi 18
Türk Napoléon'u Yüzbaşı Yakup Bey 21
Tarihî Asma Köprüler 23
Istanbul Mevlevîhaneleri 28
II. Sultan Mehmed ve Sanat 34
Angkor Harabeleri 37
Âşık Çelebî ve Bir İngiliz Müsteşrikı 44
Istanbul'un Mesireleri 47
Kurtuluş Savaşı'nın Adsız Kahramanları 55
60 Yıl Önceki Türkiye 58
Gazze Müdafileri 60
İttihadçılar'ın Bâbıâlî Baskını 62
İki Sadrâzam, İki Hâdise 70
Telsiz Faaliyetleri 72
Tarihimizde Topla Selâmlama 80
Kitaplar Arasında 85
Ülkeler ve İnsanlar 88
Tarihe Akan Bir Ay 92
Tarih Bilmecesi 93
Karikatür 94
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Aralık 1969 Yıl: 5 Cilt: 2
Sayı: 11 Sıra: 59

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdrük Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 61 10

Kâtib Çelebî'den Sadeleştirme :

Kahve Üzerine

Kâtib Çelebi'nin asıl adı Mustafa'dır. 1609'da Istanbul'da doğmuş, 1657'de gene bu şehirde ölmüştür. Osmanlı devri Türk bilginlerinin en tanınmışlarındandır. Birçok mevzuda çok değerli eserler bırakmıştır. Eserlerinin çoğu, daha devrinden başlıyarak Batı dillerine çevrilmiştir. Bunlardan biri de, son yıllarda Oxford üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Geoffrey Lewis tarafından İngilizce'ye çevrilen Mîzânü'l - Hak (Hak Terazisi) adlı küçük kitabıdır. Bu eserinde Kâtib Çelebi, çeşitli mevzulardaki fikirlerini, makaleler hâlinde toplamıştır. Mîzânü'l - Hakk'dan kahve hakkındaki makaleyi aşağıda bulacaksınız. Hususi bir yazma nüshadan sadeleştirilmiştir.

Sadeleştiren: ŞEVKET RADO

KAHVE üzerine de geçmişte nice kavgalar olmuştur. Aslı Yemen diyarından çıkıb tütün gibi âleme yayıldı. Yemen dağlarında oturan bazı şeyhler, bir nevi ağaç yemişi olan Kalbvabun dedikleri taneleri dögüp adamlarıyla beraber yerlerdi. Kimi dahi kaynatıb suyunu içerdi. Kahve dervişliğe uygun, şehveti kesici, soğuk ve kuru bir gıda olmakla Yemen halkı birbirinden görüb şeyhler, sufiler ve başkaları kullandılar. Hicrî 950 yıllarında (1543) gemiler ile Anadolu'ya geldiği zaman büyük ölçüde karşı çıkılıb aleyhinde fetvalar verildi. Yanık oluşu [*] bir tarafa «toplu halde elden ele devredilerek içilmesi ahlâksızlığa götürür» dediler [**].

Ebüssuud Efendi merhumdan naklederler ki, getiren gemileri deldirüb kahve yüklerini denize döktürdü. Lâkin bu sertlikler fayda etmedi. Verilen fetvalar ve söylenen sözler halkın kulağına girmedi. Yer yer kahvehaneler açıldı. Büyük bir şevk ve istekle bir yere gelüb içtiler. Hele keyif erbabı keyiflerini arttırır, cana can katar buldukları kahvenin bir fincanı uğruna nerede ise can vermeği göze aldılar.

Bundan sonra gelen müftüler içilmesine izin verdiler. Bostanzâde Efendi bir mufassal ve manzum fetva verdi. Kahvehaneler gâh yasaklandı, gâh açıldı. Böylece birkaç sene süründü. Hicrî 1000 (1591 - 1592) tarihlerinden sonra yasaklanmasından vazgeçilip her yerde serbestçe içildi, her sokak başında bir kahvehane açıldı. Hikâye anlatanlar, çengiler ile

---

[*] Kavrulmuş. [**] Kahve ilk zamanlarda böyle içilirdi. Arap ülkelerinde hâlâ böyle içilen yerler vardır.

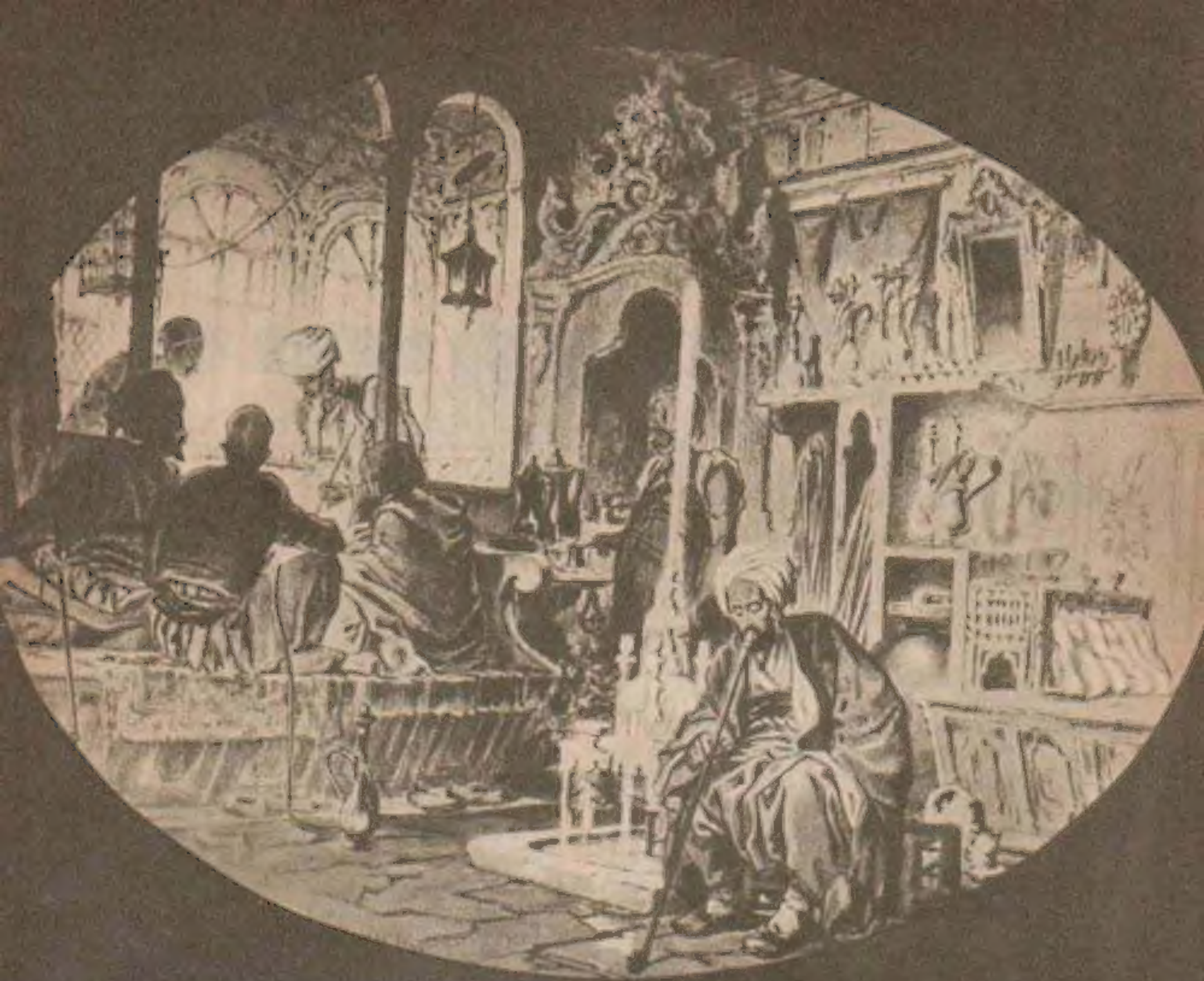

Istanbul'da eski bir kahvehane.

halk işinden gücünden kaldı. İş ve kazanç durdu. Artık padişahtan dilenciye varınca halk, birbirini kesip biçmekle eğlenirdi.

Merhum Sultan Murad Han hicrî 1042 (1633) sonlarına doğru bu halin farkına varıp halka şefkat ve nasihat olmak üzere bütün memlekette «kahvehaneler bozulub bundan böyle kahve içilmeye!» diye ferman ettiler. O zamandan beri Dârüssaltana (Istanbul) kahveleri cahillerin kalpleri gibi virandır. Yeniden açılır ümidiyle bir zaman sahipleri bozmayıp kapamışlar idi. Sonra çoğu bozulub başka dükkân yapıldı. Lâkin Istanbul'dan başka şehir ve kasabalarda eskiden olduğu gibi açılub içilir. Önce de söylendiği üzere, bu türlü işler ebedî yasak kabul etmez.

Şimdi kahvenin vasfına gelelim: Kahvenin kendisinin soğuk kuru idüğünde şüphe yoktur. Dâvud Antâkî tezkeresinde sıcak, kuru diyorsa da doğru değildir. Nihayet su ile kaynayub şerbeti alındıkta soğukluk kaybolmaz; belki daha ziyade olur. Onun için susuzluğu giderir ve bir uzva dökülse yakmaz, zira onun sıcaklığı garib bir sıcaklıktır, tesir eylemez; lâkin kuruluğu bir miktar azalır. Meselâ kendi üçüncü derecede kuru iken ikinci derecede yaş soğukla karışdıkta kuruluğunun bir derecesi gider, ikinci derecede kuru kalır ve bu kurulukla uykuyu kaçırır. Mizaca göre mutlaka idrarı vardır. Kuru mizaçlı kimselere, hele sevdavî (melânkolik) mizaca çokluk münasip değildir, belki muhaliftir. Fazla kullanılması uykusuzluğa ve sevdavî kuruntulara sebep olur. İçildiği takdirde şeker ile içile. Lâkin mizacı yaş olana, hele kadınlara gayet muvafıktır. Onlar ağır kahveleri çok içmek gerek. Sevdavî olmamak şartiyle çokluğu onlara zarar etmez.

Basra Soygunu

Yazan : Ragıp Şevki Yeşim

MURTAZA Paşa parlak bir güneş altında Basra'ya girdi. Bütün yollar halkla doluydu. Memleket büyükleri şehrin dışında Bağdad muhafızını karşılamış, yaya yürüyerek alıp getirmişlerdi. Paşa'nın iki yanında, altı ay önce ölen Basra Emîru'l-Umerâsı Ali Paşa'nın kardeşleri vardı. Ahmed Bey de, Fethi Bey de atları üzerinde, gururla sağa sola selâm veriyorlar, yeniden memlekete sahip olmanın rahatlığı içinde gülümsüyorlardı.

Murtaza Paşa, çöle kaçmış olan Ali Paşa'nın oğlu Hüseyin Paşa'nın sarayına gelince atından atladı. Kendisi önde, Ahmed ve Fethi Beyler arkada saraya girdi. Derhal emirler verdi. Kethudâsı, ağaları koşuştular, paşaya valilik hıl'atini getirdiler. Murtaza Paşa büyük bir gurur içinde Ahmed Bey'e işaret etti. Efrasyaboğlu'nun sırtına hıl'ati giydirdi.

— Âl-i Osmân hizmetinde daim ol, hizmet ise, göreyim seni, Basra'yı idare eyle! dedi.

Halbuki aylardan beri ne hâdiseler geçmemişti. Basra bu yüzden gece ve gündüz gürültüler içinde çalkanmıştı. Ali Paşa'nın ölümü ile idareyi eline alan Hüseyin Paşa'ya karşı amcaları ayaklanmışlar, Bağdad muhafızı Gürcü Murtaza Paşa'ya koşmuşlar, hesapsız mallar, zengin hazineler vaadetmişler, nihayet iş Istanbul'a aksetmişti.

Murtaza Paşa'nın devlet hazinesine fayda vaadini duyan payitahttan derhal: «Varup Basra'ya el koyasın ve Hüseyin Paşa'yı yakalayıp devlete gönderesin» kılıklı emirler gelmişti.

Murtaza Paşa, benzersiz bir mal ve servet vaadiyle elinden ne geldiyse o güne kadar yapmıştı. Basra'ya yaklaşırken, Hüseyin Paşa ve taraftarları şehri terketmişler, çöllere dalıp, aşiretlere sığınmışlardı. Bu yüzden Basra kansız, kavgasız ele geçirilmişti. Bir tek kişinin bile burnu kanamamıştı.

Paşa, Hüseyin Paşa'nın sarayına yerleşir yerleşmez kendisine vaadedilen hazineler, mallar önüne yığıldı. Ahmed Bey de, Fethi Bey de memleketin zenginlerinden bin türlü şey topladılar: Bin bir çeşit kumaşlar, şallar, amberler, Hind'in nâdide ve nefis ziynetleri, kese kese altınlar, mücevherler, bohça bohça elbiseler, kürkler... Üstelik Hüseyin Paşa'nın acele kaçarken sarayında bıraktığı bütün eşyası, serveti, mücevherleri Murtaza Paşa'ya verildi. Fakat Murtaza Paşa bu kadarıyle yetinip, yüzünün temizliği ile ve vakar ile Bağdad'a dönecek iken dönmedi. Etrafını saranlar arasında Hüseyin Paşa'nın casusları da vardı. Onlar hemen kulağına fısıldadılar, hırsını ve tamahını ateşlediler, Paşa, «Kapan hanı» denilen kale gibi büyük binanın içindeki tüccar mallarına göz dikti. Ahmed Bey'le, Fethi Bey'i çağırdı:

— Orada olan malları elbette getürün! dedi.

Ahmed Bey'in yüreği hopladı:

— Sultanım, o han, saltanatın bir emniyet evidir. Orada olan hesapsız mallar Hind, Arab, Acem, Rum tüccarlarından bu kadar bin adamın malıdır. Senelerden beri emniyet ve aman bereketiyle buralara gelip bitmelerine sebep olmuştur. Tüccarın malı orada durur, kimse taarruz edemez. Başta Basra olmak üzere, bütün Irak'ın hayatı bu tüccarlardadır. Onların mallarını gasbetmek, memleketi harab etmek demektir. Tüccar, padişahların manevî hazinesidir. İslâm memleketlerinde olsun, hiç bir yerde tüccara zulmetmek, haksız yere mallarını almak görülmüş mü-

dür? Lütfeylen, ihsan eylen, bu arzudan vazgeçin! diye yalvardı.

Fakat Gürcü Paşa'nın hırs gözlerini bürümüştü:

— Elbette varın getürün! Fermanıma uyun! Yoğise siz bilürsüz! dedi.

Öteden, Paşa'nın Kethudâsı dayanamadı, ileri atıldı:

— Behey efendim, tüccara, padişahlar bile taaruz edemezler. Cengiz'in fitne içinde perişan olmasının hep tüccara zulmettiği sebebinden olduğunu tarihte okumadık mı?

Murtaza Paşa birdenbire hiddetlendi, sağa sola tehditler ve küfürler savurdu:

— Bir alay fellâhlar ne yapmaya kaadirdirler? Elbette varın getürün! diye bağırdı.

Ahmed Bey boynunu büktü. Bu hareketin büyük bir fitneye sebep olacağını bile bile razı oldu. Yanına bölükbaşılarla, bin kadar levend aldı, Kapan hana girdiler. Koca binadaki malları çıkarıp çıkarıp, gemilere yükleyerek Basra'ya nakletmeye başladılar.

Artık ok yaydan çıkmıştı. Kapan hanın yağma edildiği evvelâ bütün şehre, sonra çöle, aşiretlere yayıldı, birkaç saat içinde Basra, bir kaynar kazan hâline geldi.

Birdenbire ürken Murtaza Paşa'ya etrafındaki Hüseyin Paşa adamları yine fısladılar:

— Halkı tahrik eyleyen Ahmed Bey'le, Fethi Bey'dir. O malları alıp sultanıma getürmekte ne kadar ayak dirediler gördünüz. Doğru yol budur ki, ikisini de öldürtüp, kellelerini ve cüsselerini şehirde bir meydana bırakasız, Basra'yı da bir adamınıza verip hıl'at giydiresiz. Halk da, Araplar da korkar, dağılır, perişan olurlar. Kavga da kalmaz. Memleketi tehlikesizce zaptedersiniz, mallar da sizin olur.

Budala Gürcü Paşa, cehaletinin örtüsü ve tamahının kudurganlığı içinde basireti bağlanmıştı. Hemen oracıkta bir buyruldu yazdırttı, iki kardeşle birlikte Kapan hanında mal boşaltan bölükbaşıya gönderdi: «Bu saat Ahmed Bey'i ve Fethi Bey'i katledip, cesetlerini acele gönderesin!» diye emretti.

■

Olanlar olmuş, iki kardeş Araplar'ın:

— Lânekümullah, ya zâlimin! feryatları arasında öldürülmüşler, cesetleri, saray meydanına atılmıştı. Şehir halkı ve çöl Arapları, Efrasyaboğulları'na mensup bu iki beyzâdenin cesetlerini kanlar içinde görünce büsbütün deliye döndüler, ikindi güneşi altında bütün Basra akşama kadar çalkandı durdu. Sarayda hırs ve tamah ile kendinden geçen Gürcü Paşa, kethudâsını, hıl'at giydirip Basra valisi yaparken, halk da küme küme toplanıyor, bir isyan hazırlıyorlardı. Bir taraftan da çölden yeni yeni Arap kafileleri geliyordu. Bağırışmalar, haykırışmalar her taraftan duyuluyordu.

Nihayet sabahleyin şehrin dört yanından akıp gelen halk yığını sarayın önünde toplandı. Ellerindeki silâhları sallayarak, yumruklarını sıkarak, pencerelere doğru bağırmaya başladılar:

— Bre zâlim! Beyzâdelerimizi ne cüretle öldürdün, tüccarın malını yağma etmek hangi mezhepte caizdir?

Etraftan «Mâ yahalû minallah!» diye haykırışmalar duyuluyor, kalabalık, saraya doğru atılıyordu.

Fakat Murtaza Paşa, daha gece yarısı, başına gelecekleri hesap etmiş, hazinesini yüklenmiş, iç oğlanlarına: «Hazır olun!» emrini verip, sabaha karşı yola çıkmıştı. Ama vardıkları yerde mukavemetin lâzım geldiğini düşünerek hazinesini önden gönderdi, kendisi arkada kaldı, bekledi.

Âsiler ise çoktan peşine düşmüşlerdi. Karşılaştıkları zaman çok şiddetli, çok kanlı bir dövüş oldu. Halktan da, paşanın askerlerinden de birçok insan öldü. Geri kalanlar, Paşa ile beraber teslim oldular. Basra halkı ve çöl Araplar'ı bunların hepsinin elbiselerini soydular, hazineye de yetiştiler, onu da ele geçirdiler. Sonra, Paşa'nın o haşmetli elbiselerini çıkardılar, kendisini bir don, bir gömlek bıraktılar. Sonra bütün paşalılarla beraber, Gürcü'ye de bir at verdiler, dönüp Basra'ya geldiler.

Paşa ile adamları perişan bir halde çöllere düştüler. Bunlardan bir kısmı güneşten, bir kısmı susuzluktan telef oldu. Diğer bir kısmı ise dilleri bir karış dışarıda, yürüdükleri yollarda çamurlu sulara yapışıp su içmeye çalıştıkları için yüzleri ve ağızları çamura bulanmış bir halde Bağdad'a girdiler (1).

Aralarında Gürcü Paşa da vardı. Paşa'nın yüzü gözü çamurla sıvanmış, bir maskaraya dönmüştü. Hırs ve tamah onu adaletten, insanlıktan almış, cinayetlere, zûlme sürüklemiş, nihayet şu yeryüzündeki köpeklerin derekesine düşürmüştü.

---

(1) Bu hâdisenin cereyanıyla, 1650 yılından sonra uzun müddet Bağdadlılar arasında: «Ağzını açanı Allah, Murtazalı ağzına döndürür» sözleri darb-ı mesel gibi kullanıldı. Bu söz, Osmanlılar'a da başka bir şekilde aktarıldı. Bir insan bir diğerine kızdığı zaman şöyle bağırırdı: «Bre sus, yoğise ağzını Murtazalı ağzına çeviririm.»

Osmanlı Tarihçilerinden
Seçmeler : 4

NAÎMÂ

SULTAN İBRAHİM'İN KATLİ

Sadeleştiren : Yılmaz Öztuna

Mahlası olan «Naimâ» adıyle tanınan Mustafa Efendi, Osmanlı tarihçilerinin en seçkinlerinden biridir. 1655'te doğmuş, 1716 yılı ortalarında 61 yaşında ölmüştür. 6 cilt olarak basılan tarihinde, 1000 Hicrî yılından, yani 1 kasım 1591'den 1070'e yani 5 eylül 1660'a kadar 70 yıllık Osmanlı tarihini ele alır. Çok mufassaldır. Olayları büyük bir gerçekçilik ve tarafsızlıkla nakleder ve başarılı bir şekilde biribirine bağlar. IV. ciltten aldığımız parçada, Sultan İbrahim'in (1640 - 1648) hal'i (tahttan indirilmesi) ve katli anlatılmaktadır.

PADİŞAH VE TAHTTAN İNDİRİLDİĞİNİ TEBLİĞE GELEN HEYET

Devlet büyükleri bilittifak, Sultan İbrahim'in olduğu mahalle teveccüh ettiler. Silâhdâr, Çukadar Ağa, Bostancıbaşı cümlesinin önüne düşüp teeddüb ile varıp:

— Pâdişâhım, ulemâ ve âyân reyleri üzre içeriye buyurun, dediler.

Sultan İbrahim Han, yüksek sesle feryâda başlayıp dâvasını şöyle müdafaa etti:

— Bre hainler, bre pezevengler, bu ne asıl iştir? Ben her birinize ihsanlar etmedim mi? Şimdi havânıza tâbî olmadığım için beni kaldırmak tedarikin ettiniz. Ben padişah değil miyim? Bu ne demektir?

Kazasker Karaçelebî-zâde Abdülaziz Efendi, mecliste büyük cür'et gösterdi ve hükümdara hürmetle bağdaşamıyacak çok söz söyledi:

— Hayır, padişah değilsin, dedi; şer'î ve dinî işlere mukayyed olmayıp cihânı harâba verdin. Ve vakitlerinizi gafletle geçirip, rüşveti açığa çıkardınız. Zalimleri âleme musallat ettiniz. Hazineyi israf ve yok ettiniz.

ŞEYHULİSLÂM BAHÂYİ EFENDİ ANLATIYOR

Abdülaziz Efendi'nin bir padişahın yüzüne karşı söylemiye cesaret ettiği bu sözlerden, herkes donup kaldı. Bu mecliste bulunan ve sonradan şeyhulislâm olan Bahâyî Efendi, manzarayı sonraları şöyle anlatmıştır:

— Ben, Sultan İbrahim Han Hazretleri'nin ihsânını görmüş olmakla, hicâbımdan cümle kazaskerlerin arkasına gizlenip gâhîce görünmekten hayâ ederdim ki, şayet padişahın gözü rast gelip eski nimetlerini tâdâd eyliye. Hele Allah'a hamd olsun kalabalık arasında beni seçmeyip asla hitâb etmedi. Sultan İbrahim ne zaman kendini müdafaaya başlasa, Şeyhulislâm ve Abdülaziz Efendi ve Muslihuddin Ağa ve Bektaş Ağa cevap verirlerdi. Birisinin cevabını dinler, diğerine dönüp konuşmaya devam ederdi. Ve ekseri sözü: «Ben padişah değil miyim, bu ne demektir?» şeklindeydi.

Bunun üzerine Enderûn Ağaları:

— Evet, pâdişahsız ve size kemlik olmaz. Varıp birkaç eyyâm huzur ve istirahat eylen. Yine devleti sıyânet tedbiri olarak ulemâ ve sair kullarınız şefkaten bu tedariki görmüşlerdir, dediler. Sultan İbrahim mütehevvirâne gazaba gelip:

— Ben niçin tahtımdan kalkarım? dedi. Abdülaziz Efendi tekrar cevaba başladı:

— Bu tahta çıkan şanlı atalarının yoluna sülûk etmediğin için tahta lâyık değilsin. Kâfirler Bosna'yı istilâ etti. Seksen pâre Venedik kalyonu hâlâ Çanakkale Boğazı'nı kapatmıştır. Senin haberin yok. Gaflete boğulup elzem olmıyan hususlara hazine sarfedersin.

Sultan İbrahim şöyle cevap verdi:

— Yalan söylersin. Kâfirler Bosna'yı almadı. Ve kullarım Zadra'yı fethetti. Ve Venedik gemileri Boğaz'dan çoktan gittiler. Ancak siz garazınızdan yalan işler zikredersiniz.

Abdülaziz Efendi:

— İşte, dedi; vezîr-i âzam ve şeyhulislâm ve kazaskerlerin buradadır. Onları yalanlıyorsun. Seni aldatan katli vâcib kimselerin sözüne itimad ettiğin için âlem bu şekle girdi. Hemen kalkmak gereksin.

ABDÜLAZİZ EFENDİ İLE SULTAN İBRAHİM ARASINDAKİ MÜNAKAŞA ŞİDDETLENİYOR

Sultan İbrahim, bu sür'etli sözlerden de yılmadı. Şöyle âgaaz eyledi:

— Siz yalan söylersiz. Beni tahttan kaldırıp — eliyle yere işaret ederek — şu kadar oğlancığı padişah mı edersiz? Oğlum yedi yaşındadır. Ol kadar oğlancığın saltanatı nice câiz olur? İmdi malûm oldu ki kendiniz saltanat sürmek istersiz. Bu oğlancık benim oğlum değil midir?

Abdülaziz Efendi yine şu sözlerle ileri atıldı:

— Sen hazineyi itlâf ettin. Çeşitli israflarla eksik akıllıların sözüne uyup, rüşveti fâş eyledin. İhtilâle sebep oldun. Devlet adamlarını katledip, mallarını müsadere etmekle halka muzırsın. Ve tâlim ve ıslaha kaabil olmamakla tahta lâyık değilsin.

Ve bu minvâl üzere nice söz söyledi ki, buraya yazılmayıp teeddüben terk olunmuştur. Şöyle devam etti:

— Bu sebeplerden sen padişah olamazsın. Ve hilâfetin şer'î değildir. Amma şehzâde tâlim kabûl eder. Vezîr-i âzam işleri görür ve kanunlar icrâ olunur.

18. Osmanlı padişahı Sultan İbrahim.

Sultan İbrahim'in her sözüne cevap verilip susturuldu. Bu sefer dönüp nimetlerini sayıp karşısındakileri utandırmaya teşebbüs etti. Yeniçeri Ağası'na bakıp şöyle dedi:

— Baka bre, ben seni yeniçeri ağası etmedim mi? Böyle vakıtte sen de bana hiyanet mi edersin? Ağa cevap verip:

— Padişahım, dedi; senin kulunum ve çırağınım. Amma benim elimde ne vardır? Cümle halk bu hususta ittifak ettiler. Ben cümleye muhalefete kaadir değilim. Muhalefet etsem belki beni izâle ederler. Bu kulunun tarafdarlığından ne faide vardır?

ŞEYHULİSLÂM ABDÜRRAHİM EFENDİ DE SÖZE KARIŞIYOR

Bunun üzerine Sultan İbrahim, Şeyhulislâm Abdürrahim Efendi'ye döndü:

— Bre Abdürrahim, dedi; ben seni müftî etmedim mi? Şimdi sen bana kasdedersin?

Şeyhulislâm cevap verip :

—Hayır, dedi; beni sen müftî etmedin, Allah eyledi!

Topkapı sarayının, Sultan İbrahim'in içinde boğdurulduğu harem dairesinin bir kısmı.

Sultan İbrahim'in
yerine
tahta çıkan oğlu
IV. Sultan
Mehmed.

Sultan İbrahim bu cevaptan ziyade mütecellim oldu. İki ellerin gökyüzüne tutup:

— İlâhî, ben bunları sana saldım. Sen bu zalim ve gaddarların hakkından gel. Cümlesi ittifak ile üzerime hurûc ettiler, deyü kemâl-i hüzn-ü inkisâr ile bedduâ eyledi. Hâsılı söz çok uzadı. Silâhdâr ve Çukadar kollarına girip:

— Hele padişahım, def'-i nizâ için şimdilik buyurun, deyip yerinden iki adım sürüklediler. Üçüncü adımda Sultan İbrahim durdu. Yine uzun bir münakaşa oldu. Yine bir, iki adım gitti. Yine konuştu. Sonunda inkisar gösterdi. İki elini yüzüne sürüp:

— Hoş imdi, başımda yazılan bu imiş, emir Allah'ın, deyip gitti.

Tâ ki mahbes kapısına vardılar. Bir kâgir odanın demir penceresinden yemek sahanı girecek kadar kesip, sair pencerelerini ve camlarını duvarla örmüşlerdi. Sultan İbrahim, mahbes kapısının önünde:

— Elhamdülillah, dedi; bir cemaatin başı oldum!

Yani «şimden sonra gelecek sultanların atası benim» mânâsını imâ etti. Zira oğullarından başka şehzâde yoktu.

SULTAN İBRAHİM HAPİSHANEDE

İki cariye ve malzeme, her ne ise o oda içine konup hazırlanmıştı. Hemen devlet sahibini içeri tıkıp, demir kapısını çektiler. Büyük bir demir asma kilit astılar. Kilide kurşun döktüler. Tellâller şehre yayıldı. Şehir kapılarının, dükkânların ve çarşıların açılması tenbih olundu. Seyhulislâm Bahâyî Efendi sonradan şu'ları anlatmıştır:

— Bu suretle Sultan İbrahim, hemen hemen canlı olarak defnolundu. Zira kapatıldığı yer biribirine geçmeli iki oda idi. Bir ocağı vardı. Bir küçük bacası gökyüzüne bakar ve bir penceresi, iki yemek sahanı sığacak kadar yeri kesilip önünde dehliz divanı ancak görünürdü. Başka bir şey görünmezdi. Merhum padişahın lutuf ve ihsanını gördüğümüz için, hapishaneye girince bana bir mertebe büyük hüzün

çöktü ki, elimde olmıyarak ağlayıp, göz-yaşımı mendilimle saklardım.

Ertesi günü: «Hal' edilen padişah boşanmış, kaçmış» deyü bir rivayet çıktı. Cümle dükkânlar kapandı. Halka gulgule düştü. Meğer Vâlide Kösem Mâhpeyker Sultan haber gönderip:

— Mahpesi bir hoşça kapatıp kapısına duvar örsünler, buyurmuş.

Vezir-i âzam, Şeyhulislâm Efendi ve sair vezirler ve ulemâ, dehşetle Saray'a vardılar. Mimar getirtip mahbesin kapısını ve yemek verecek delikten başka pencerelerini kireç ve horasanla muhkem yapıp istihkâm verip dağıldılar.

ENDERÛNLULAR VE SİPAHİLER SULTAN İBRAHİM LEHİNDE AYAKLANIYOR

Cihan Padişâhı'nın hapishaneye konması, üzerine duvar örülmesi, Sultan İbrahim'in gece ve gündüz feryat ve inlemesi, haykırış ve küfürleri, Enderûn halkını mateme boğdu. Tahammül edemediler. Aralarında toplanıp dedikoduya başladılar:

— Bu ne demektir? Bir şanlı padişahı göz göre tahtından indirip diri mezara koydular. Bir masumu tahta geçirdiler. Sultan İbrahim'in nimetine boğulup şimdi feryat ve figanını işitmektense, bize ölmek yeğdir. Hemen ittifak edip taşra çıkarıp tahta cülûs ettirmek tedarikin görelim!

Sipahiler dahi ayaklandılar. Sultan İbrahim'in hal' edilmesine itiraz ettiler. Devletin vekilleri, bunları duydu ve işitti. Kalblerine korku düştü:

— Mâdem ki, dediler; hal'edilen padişah hayattadır. Nizâm-ı âlem müyesser olmayıp bizim de can korkusundan kurtulmamız ihtimali yoktur.

Bir araya geldiler. Padişahı, Ağalar vasıtasıyle izaleye karar verdiler. «İlmî ve askerî makamları ehline vermeyip, rüşvetle, ehil olmıyanlara tevcih etmekle nizâm-ı âleme halel veren padişahın tahttan indirilip katli câiz olur mu?» diye istiftâ edip: «El-cevâb: olur» seklinde fetvâ imza ettiler. Şeyhulislâm Abdürrahim Efendi ve Sadrâzam Sofu Mehmed Paşa ve Kazaskerler ve Yeniçeri Ağası ve Murad Ağa ve Kara Çavuş, kalkıp kalabalıkla Saray'a vardılar. Ağustosun sekizinci gününe rastlıyan Receb ayının yirmi sekizinci günü, önlerinden Saray'ın iç halkı kaçışıp kimse mukavemet etmedi. Sadrâzam'la, Şeyhulislâm'ın hizmetkârları hapishanenin kapısını yıktılar. Saray halkından kimse yaklaşmadı. Sultan İbrahim vaziyeti görüp :

— Benim nân-ü nimetim yiyenlerden bana acıyacak kimse yok mudur? deyü ıztırâb ile feryâd ve âgaaza başladı. Beni göz göre bu zalimler katlediyorlar. Amân, amân!

CELLÂD KARA ALİ AĞLIYOR

Saray halkı bu feryatları duyup hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladılar. Vezîr-i âzam, Cellâd Kara Ali'yi dahi getirmişti. O dahi imtinâ edip bir tarafa kaçtı. Artık bu hâlet fitneye sebep olacak mertebeye geldi. Vezîr-i âzam, bizzât elinde asâ taşraya çıkıp Kara Ali'yi aramıya başladı:

—Bre hani şol mel'ûn? deyü çağırırdı. Kara Ali dahi ağlıyarak Sofu Mehmed Paşa'nın ayağına düştü:

—Devletlü, dedi; beni katleyle; korkudan elim ayağım tutmaz. Bu işten halâs ve afveyle!

Kara Ali ağlayıp yalvardıkça, ihtiyar Vezir-i âzam, asâsı ile başına, gözüne şiddetli darbeler indirip: «Bre mel'ûn, gel!» deyü küfürler ederdi. Çaresiz Kara Ali, yamağı Hammâl Ali ile içeri girdi. Şeyhulislâm Bahâyî Efendi, sonradan bizzat şahit olduğu bu sahneyi de şöyle anlatmıştır:

— Vezîr-i âzam ile Şeyhulislâm, yalnız ikisi cellâtları önlerine katmış, diğer devlet adamları bir tarafa sinmişlerdi. Sultan İbrahim'in odasına girdikleri zaman biz dahi dehlizden bakıyorduk. Padişah gül renginde bir atlas entari giymişti. Ayağında kırmızı çakşır vardı. Başında basit bir başlık bulunuyordu. Sol eline Kur'ân-ı Kerim'i almıştı. Şeyhulislâm'a hitâb edip:

— Baka Abdürrahim, dedi; Yusuf Paşa bana senin için «fitneci bir dinsizdir, tepeleyin!» demişti. Seni öldürmedim. Meğer sen beni öldürecek imişsin. İşte Allah'ın kitabı! Beni hangi hükme dayanarak öldüreceksiniz?

Bu feryatlar içinde Vezir-i âzam'la Şeyhulislâm'ın ardından cellâtlar, Sultan İbrahim'e yaklaştılar. Boğaz sıkan kemendle, padişahın kârını tamama erdirdiler.

Şehit padişahın cenazesi Hâsoda aylusuna çıkarıldı. Muallim-i Pâdşâhî ve İmâm-ı Sultânî Şamlı Hüseyin Efendi, cenazeyi yıkadı. Sonra, Saray halkı tarafından namazı kılındı. Ayasofya Camii kapısı yanında amcası Sultan Mustafa merhûmun türbesine, onun yanına defnolundu. Enderûn'un Küçük ve Büyük Odalar halifeleri padişahın kabrine gittiler. Buhurdanlarda anber ve öd yakıp, Kur'ân-ı azimü'ş-şân tilâvet ettiler.

Sultan İbrahim 33 yaşındaydı ve saltanatı sekiz buçuk yıl sürmüştü.

Geçen Yüzyılda Millî Tiyatro

Yazan: Metin And

GEÇEN yüzyılın ilk yarısında Turkiye'ye Avrupa tiyatrosuyla birlikte, müzikli tiyatro da girmiş, opera, operakomik, operet, müzikli komedya ve vodvil türleri tanınmaya başlanmıştı. Istanbul'a sık sık gelen yabancı tiyatro, opera, operet ve bale toplulukları önceleri Fransız tiyatrosu, Naum tiyatrosu, daha sonra Alkazar Lirik, Concordia, Croissant, Tepebaşı, Yeni Fransız tiyatrosu, Verdi tiyatrosu ve başka yerlerde temsillerini vermişlerdi. Bunlara saray ve çevresi de büyük ilgi göstermiş, 1859'da Dolmabahçe, 1889'da Yıldız tiyatroları açılmadan önce de Çırağan sarayında, Dolmabahçe sarayında misafir tiyatro toplulukları müzikli oyunlar da göstermişlerdir. Nitekim, London Times gazetesi, 1 şubat 1843 tarihli sayısında, vâlide - sultanın sarayında Belisario adlı bir İtalyan operası oynandığını, ilk defa saraya erkek oyuncular girdiğini, harem kadınlarının operayı ellerindeki Türkçe librettolarla seyrettiklerini, Belisario'nun körlük sahnesinde çok heyecanlandıklarını yazıyor. Ancak bu yazıda yabancı faaliyet üzerinde durmayacağız, bunu bir başka yazıya bırakacağız.

Ermenice temsiller yanında ilk defa Türkçe temsiller veren Vaspuragan topluluğu müzikli tiyatroya da ilgi duymuştu. İçlerinde Güllü Agop, Mınakyan gibi bu yüzyılda Türk tiyatrosunun gelişmesinde büyük hizmetleri olan tiyatro adamlarının da bulunduğu topluluk, 1862'de Istanbul'dan İzmir'e gitmiş, burada Kamarano adlı bir İtalyan opera topluluğunun yeni kurduğu opera binasını onlarla paylaşmışlardı. İzmir halkı, onların da operaları Türkçe ve Ermenice oynamasını istiyordu, ancak bu teşebbüs bir sonuç vermedi, sadece Acemyan'ın bir komedyasını müzikli oynadılar.

Türkçe ilk düzenli tiyatro temsilleri Güllü Agob'un Gedikpaşa tiyatrosunda kurduğu Osmanlı Tiyatrosu topluluğuyle başlamıştı. Bu topluluk, müzikli oyunlar dışında, her türlü Türkçe oyunları oynamak için hükümetten imtiyaz almıştı. Ancak Güllü Agob'un topluluğu dram, komedya, melodramların yanısıra, Arif Ağa veya Arif'in Hilesi, Pamela, Bohemya Eşkıyaları, İtalya Köylüleri, Poter Mober, Telemak, Değirmenci Kız, Biskali İşçileri, Kel Kapıcı, Güzellik Kişizâdeleri gibi operet ve müzikle oynanan vodvilleri de dağarcığına aldı. İlk Türk operetçisi olarak maarif mektupçusu Halid Bey bilinir. Ancak tarihçi, elçi, doktor Hayrullah Efendi'nin 1844 veya 1845 yıllarında yazdığı sanılan İbrahim Paşa ve İbra-

him-i Gülşeni adlı bir opera librettosu bulunmaktadır. Hasan Bedreddin Paşa da Offenbach'ın Fortunio, Orphée, Vanloo ve Leterrier'nin Girofle - Girofla gibi opera komiklerin librettolarını çevirip yayınlamıştır. Opera, operet bestecileri arasında en verimli besteci Dikran Çuhacıyan olmuştur. Eserleri Arsas, Olimpia, Ârif Ağa veya Ârif'in Hilesi (Alboretto ile), Leblebici Horhor Ağa, Köse Kâhya, Zemire ve İndiana'dır. Bunlardan Arsas, Olimpia ve Zemire'nin yalnız yabancı topluluklarca oynanmış olduğunu biliyoruz. İndiana ise Dikran Kalemciyan yönetiminde Temâşâ-i Hüner Kumpanyası'nca 1883 yılında oynanmıştır. Ârif'in Hilesi, Köse Kâhya, Leblebici Horhor Ağa ise, Türk topluluklarının sık sık oynadıkları eserlerdir. Bunlardan Ârif'in Hilesi müziğe, Çuhacıyan ve Alboretto Gogol'un Müfettiş adlı eserinden uyarlanmıştır. Eserin iki baskısında metnin yazarı Hosep Yazıcıyan'dır, ancak şarkıların güftelerini Mahir ve Cevdet Beyler yazmıştır. Köse Kâhya'nın müziğini ise Çuhacıyan, A. Alboretto adlı bir besteciyle birlikte yazmıştır. (Alboretto, Şirin Baba adlı bir opera komik de bestelemiştir), sözleri Karakin Rişduni'nindir. Yabancı bir gazete 1874 yılında kasım ve aralık sayılarında Çuhacıyan'ın yazdığı iki sahne eserinin daha oynandığını bildiriyor. Bunlardan biri 1859'da Dolmabahçe sarayı tiyatrosunda oynanmak üzere ısmarlanmış olan Şinasi'nin, Şair Evlenmesi adlı komedyası için yazdığı iki perdelik müziktir. İkinci eseri ise Mektep Ustası veya Mektep Seyri adını taşımaktadır. Gazetenin bildirdiğine göre bu ikinci eserde Çuhacıyan, okulların yılda bir defa kırlara gidip, bu arada «Istanbul Efendisi» gibi konularda müzikli temsiller oynadıkları mektep seyrini canlandırmaktadır. Ele alınan okul da, Sultan Mahmud'un dâmadı Bahriye Nâzırı Halil Paşa'nın himayesindeki Aksaray'daki Çamaşırcıoğlu Mektebi'dir.

Ahmed Midhat Efendi'nin de operetleri vardır. Bunlardan en bilineni Çengi'dir, müziği Haydar Bey'in, güfteler Muallim Naci'nindir. Çengi, Gedikpaşa Tiyatrosu'nda 1 kasım 1884'te oynanmış, temsilde Mazhar Paşa, Prens Halim, Ticaret ve Ziraat Nâzırı Subhi Paşa, E. Mahmud Paşalar bulunmuşlardır. Aynı ay Beyoğlu'n-

Opera ve operet bestecisi Dikran Çuhacıyan

Temâşâhâne-i Osmânî kumpanyasının başlığı.

da Yeni Fransız tiyatrosunda da gösterilmiş «Peri»yi Büyük Karakaş, «Çengi»yi Küçük Karakaş Hanımlar, Dâniş Çelebi'yi Çaprastyan oynamıştır. Ahmed Midhat Efendi'nin bir başka müzikli oyunu 1884'te oynanmış Zeybekler'dir. Muziği Hristo Efendi'nindir. Metniyle birlikte müziğinin de Ahmed Midhat Efendi'nin olduğu ileri sürülen Ziba vardır. Çengi'nin bestecisi Haydar Bey'in birçok tiyatro topluluklarınca oynanmış olan Pembe Kız adlı bir müzikli oyunu da vardır. Metnini Osman Nuri ve M. Muslihiddin Beyler yazmışlardır. Tanzimat yazarlarından Âlî Bey de Letâfet adında bir opera komik librettosu yazmıştır; daha sonra Safvet Atabinen'in müziklendirdiği bu eserin oynanıp oynanmadığını bilmiyoruz. Ayrıca gerek geçen yüzyılda, gerek Meşrutiyet'te tulûat topluluklarının çok oynadıkları ve metni elimizde bulunan Köroğlu adlı müzikli oyunun bestecisini de, yazarını da bilmiyoruz.

Bu arada Istanbul'da yazılıp, yine ilk oynanışı Istanbul'da yapılmış yabancı eserler vardır. Bunlar arasında Séraphin Manasse'ın hem metnini, hem müziğini yazdığı Les Mongols adlı 4 perdelik komik opera, R. de Giorgio ile Avolio'nun yazdıkları Claudia adlı opera ve daha başkaları vardır. Ancak bunlar içinden bizi en çok ilgilendiren, 1855'de Naum Tiyatrosu'nda oynanmış Silistre Operası'dır. İtalyanca adı Silistre Kuşatması olan bu eserin metnini Gabriel Naum yazmıştır, müziği Giacomo Panizza'nındır. Gerek İtalyanca librettosunun, gerek Türkçe librettosunun özetini değişik dergilerde yayınladığım bu operanın Türk kahramanlık tarihinin parlak bir yaprağını ele alması, aynı savaş üzerine Namık Kemal'in hem bir tarih, hem de ünlü Vatan yahut Silistre adlı tiyatro eserini yazmış olması, eserin Istanbul'da yaratılıp, gene Istanbul'da oynanmış olmasındandır.

Bu çağın müzikli eserlerinden kısaca söz açtıktan sonra, müzikli tiyatro topluluklarının önemlilerini görelim. Yukarıda belirttiğimiz gibi Güllü Agob'un hükümetten aldığı imtiyaz müzikli oyunları içine almıyordu. Güllü Agob'un müzikli oyunlar oynamış olmasına rağmen, hükümetten aldığı imtiyazın dışında kalıyordu. 1874'te rakip bir tiyatro topluluğu kuruldu. Opera tiyatrosu adını taşıyan bu topluluğun başında besteci Dikran Çuhacıyan bulunuyordu. Beyazıt'ta askeri misafirhanenin ortasındaki bahçede bir ay içinde anfi biçiminde 800 kişilik bir tiyatro kurulmuştu. Çalışmalarına Beyoğlun'da Hacopulos geçidinde, M. Adam'ın salonunda başlayan topluluk, haftanın üç günü Istanbul'da, bir günü Kadıköy'de, üç günü de Beyoğlu'nda Fransız tiyatro-

sunda oynayacaktı. Beyazıt'taki tiyatroları daha sonra jandarma binası oldu, Fransız işgalinde de Fransız askerlerin emrine verildi. Tiyatronun yöneticileri Kalemciyan ile Çuhacıyan'dı.

Matmazel Şazik, Istanbul gazetesinin başyazarı tenor Acemyan, Şirket-i Hayriye bilet memurlarından Bartion Dirtad, Mme Aznif, tenor Karnik gibi iyi sanatçılar bulunmuştu. Opera tiyatrosu topluluğu, Ârif'in Hilesi'ni, Lecock'dan, Acemyan ile Dirtad'ın Türkçeleştirdiği Çin Çiçeği'ni, Köse Kâhya'yı oynadılar. Çuhacıyan, Fransız tiyatrosunu 40 bin franka kiralamıştı, temsillerin bazısı burada verildi. Ayrıca Leblebici Horhor Ağa da oynandı. Sözleri Takvor Nalyan'ın olan bu ünlü operet büyük başarı kazandı. Bu arada Güllü Agob da rekabet duygusuyle müzikli oyunlar oynamaya başladı. O da işe, Offenbach'ın La Belle Hélène'iyle başladı, bunu Nalyan Türkçe'ye çevirmişti. Bundan sonra Lecock'un Madame Angot'nun Kızı oynandı. Güllü Agob da temsillerini Istanbul'un çeşitli yerlerinde verdi. La Fille du Mme Angot'ya sadrâzam bile geldi (14 nisan 1875'te). Offenbach'ın Orphée Cehennem'de, gene Offenbach'ın Haydutlar (Les Brigands) adlı eseri, Değirmenci Kızı, Lecock'un Giroflé - Girofla, yukarıda adlarını verdiğimiz Ahmed Midhat Efendi'nin Çengi ile Zeybekler adlı oyunları bunların arasında sayılabilir. Bir, iki yıl yaşamış olan Opera tiyatrosu ile rekabeti sırasında Güllü Agob'un da elinde iyi sesler vardı. Tenor Haçik Papazyan, primadonna Büyük Karakaş, soubrette rollerinde Küçük Karakaş, bariton Büyük Benliyan, bas Nalyan gibi. Bunlardan Papazyan ile Nalyan, Opera tiyatrosuna geçtiler, Güllü Agob'a da Kuyumcuyan adlı yeni bir tenor geldi. Bunların yanısıra ve aynı yıllarda Mesire-i Efkâr tiyatrosu, Temâşâ-i Hüner kumpanyası gibi kısa ömürlü topluluklar da müzikli oyunlar gösterdiler.

Güllü Agob'un Gedikpaşa tiyatrosunun yıkılmasından önce Ruslar Edirne'ye geldiği tarihte Benliyan, operet nota ve metinlerini çalarak, Mınakyan ve başka sanatçılarla Edirne'ye gitmişti.

29 temmuz 1880 tarihli bir el ilânında Sultanahmet meydanında Ârif'in Hilesi'nin oynanacağı duyurulurken, topluluğun adı Opera Türk tiyatrosu olmuş, Sercanbaz Eşref Bey'in taht-ı nezaretinde olduğu açıklanmış, sâhib-i opera Y. Melikyan diye belirtilmiştir. Topluluktа S. Benliyan, Şahinyan, Mınakyan, Sancak, Güllüyan, Arşak, Triyantz, Y. Benliyan, Üzümcüyan ve Lusnak Hanım bulunmaktadır.

Daha sonra Güllü Agop saraya alındı. Mınakyan da 1882 yılında Beyoğlu'nda Talimhane'deki Croissant tiyatrosunda müzikli temsillere başladılar, burada Ârif'in Hilesi ile Leblebici Horhor Ağa'yı oynadılar, Hıdiv'in daveti üzerine Mısır'a gittiler, burada da Hıdiv'in izniyle gerek Kahire operasında, gerek Özbekiye bahçe tiyatrosunda Leblebici Horhor, Giroflé - Girofla, Orphé Cehennem'de, Madame Angot'nun Kızı temsillerini verdikten sonra, 1885 yılı mart ayında Istanbul'a döndüler.

1891'de ünlü ortaoyuncusu ve tulûat sanatçısı Küçük İsmail Efendi'nin Temâşâhâne-i Osmânî Kumpanyası - Osmanlı Opera Kumpanyası ilânlarında dramlar, komedyalar, vodviller yanında şu müzikli operaları oynayacağını duyuruyordu: Beyaz Gerdanlık, Güzel Elen, Falsekopa, Karmen, Giroflé - Girofla, Kemancı Albert, Mascotte, Trouville Hamamları, Leylekler, Karnaval Gecesi, Gorgo'nun Fendbazlığı, Sahte Tabldot, La Sonnambula, Pembe Kız, Baba Martin.

Toplulukta şu sanatçılar vardı: S. Benliyan (Basse bouffe), Y. Benliyan (primo bariton), V. Şahinyan (primo tenor), F. Nuri (amoureux), Y. Çaprast (basse comique), K. Kalemciyan (secondo bariton), K. Şirinyan (primadonna), A. Reçine (primadonna legere), Araksi (prima soubrette), Fani, L. Luçike, L. Bayzar, M. Benliyan, A. Baronyan, B. Kalina, E. Maninyan (kontralto). Benliyan ile işbirliği yapan Küçük İsmail Efendi, 1891 yılının aralık ayında Tepebaşı tiyatrosunda Giroflé - Girofla, La Mascotte gibi operetleri oynadılar.

Mınakyan ile Küçük İsmail Efendi, aynı yıl Carmen operası, Pembe Kız, Trouville Hamamları gibi müzikli oyunları oynadılar.

Carmen operasıyle ilgili bir de gülünç olay anlatılmaktadır. Ahmed Ağa adında tiyatronun bitişiğindeki bir ahçı, provalarda oyunculara veresiye yemek vermektedir. Bu haftalarla sürer. Ahmed Ağa sonunda dayanamaz, tiyatronun kapısında «Nerde kaldı, Carmen midir, ne Allah'ın belâsıdır, daha gelmiyecek mi bu kahbe?» diye bar bar bağırır. Sonunda provalar biter, bir İtalyan orkestrası ile temsil verilir, başarılı olmakla beraber kazanç, giderleri karşılamadığı için Mınakyan buradan ayrılır. Küçük İsmail ile Mınakyan'ın ortaklaşa kurdukları bu topluluk üzerine Carmen'den önce 14 kasım 1892'de oynadıkları Güzel Elen temsilinin el ilânında bilgi buluruz. Topluluğun adı, Osmanlı Dram ve Opera Kumpanyası'dır.

«Arif'in Hilesi»nde 1. perde korosu: «Safa geldiniz».

«Mınakyan ve K. İsmail Efendiler taht-ı idaresinde». Erkek sanatçıların adları: Benliyan, Mınak, Çaprast, Agayan, Armenak, Necip, Rupen, Yervant, Külhanyan. Kadın sanatçıların adları: Koharik, Araksi, Reçine, Ofelya, Agavni Hanımlar...

1892 yılında bir müzikli tiyatro topluluğu daha kuruldu. Bunun kurucusu Şahinyan'dır. 1892 yılının ağustos ayında faaliyete geçen bu topluluğun oynayacağını ilân ettiği operet ve müzikli oyunlar şunlardır: Carmen, Büyük Moğol, Giroflé - Girofla, Güzel Elen, La Mascotte, La Mariée du Mardi Gras, Orphée Cehennemde, Boccace, Les Cloches de Corneville, Aşk Yemini, Küçük Duc, Küçük Faust, Mme l'Archiduc, La Gamine de Paris, Trouville Hamamları, Paris Hayatı, Miss Helyett, La Perichole, Mavi Sakal, Gece ve Gündüz, Zengin Olsaydım, Gönül ve El, Haydutlar, La Fille du Tambour Major, Mme Angot'nun Kızı, La Jolie Parfumeuse, Celestin Amca, Olivette'in Düğünü, Rip Rip. Türk müzikli oyunlarından da: Pembe Kız, Zemire, Leblebici Horhor Ağa, Zavallılar, Arif'in Hilesi, Köse Kâhya, Köroğlu.

Müdürü H. Şahinyan, rejisörü S. Benliyan, rejisör yardımcısı Fasulyeciyan, orkestra şefleri Luigi ve Daniel, suflörü Baptis olan, 16 kişilik bir orkestraya sahip bulunan topluluğun sanatçıları şunlardır: Kadınlar: Siranuş (hafif şarkıcı), Koharik (operet şarkıcısı), Araksi (mezzo soprano), Regina (operet şarkıcısı), Fasulyeciyan (desclauzas). Erkekler: V. Şahinyan (hafif tenor), Emanuel (operet tenoru), Y. Benliyan (bariton), Papazyan (hafif bariton), Baron (1. bas), H. Benliyan (2. bas), Triants (1. komik), Fasulyeciyan (1. komik), S. Benliyan (komik tenor), Giovanni (1. komik), İpipan (2. tenor), Aşot (2. bariton), Yeramiyan (3. tenor). Ayrıca 17 erkek ve 8 kadından müteşekkil koro. Temsillerine ağustos ayında Bakırköy, Nişantaşı'nda Aurore tiyatrosunda, Kadıköy ve Büyük Ada'da başlayan topluluk, yukarıda adlarını verdiğimiz listeden Mme Archidus, Güzel Elen, Pembe Kız'ı oynamış, fakat daha sonraki temsilleri üzerine bilgi edinilememiştir.

Müzikli tiyatro oynayan daha başka topluluklar da vardır. Ancak müzikli tiyatronun yeniden canlanması, Meşrutiyet'in ilânından sonra olmuş, Benliyan'ın Operet Topluluğu, Istanbul Operet Heyeti, Sahir Opereti, Jâle Opereti, Hâle Opereti gibi topluluklar, geçen yüzyılın operetlerinin yanısıra Kapdân-zâde Ali Rıza Bey'in, Muhlis Sabahaddin'in, Udî Fahri Kopuz'un, Cemal Sahir'in, İsmail Hakkı Bey'in, Ferit (Alnar) Bey'in, Sedat Bey'in ve başkalarının sahne eserlerini oynamışlardır.

Istanbul'da Ezan Musikisi

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

Tabiat güzelliği dillere destan olmuş, yalı boylarında, sırtlarında, tepelerinde yüzlerce yüzlerce minaresi, Türk - Müslüman İstanbul'da ezan sesi, bilhassa gürültülü motorlu vasıtaların ve düdüklü vapurların bulunmadığı devirlerde beş namaz vaktinde gök**yüzüne yükselen ilâhî bir terennüm olmuştu.**

Güzel sesli erkek çocuklar ve delikanlılar için semtinin mescidi veya camisinin minaresinden ezan okumak, pek yakın zamanlara kadar aşk ile ve şevk ile fırsat olarak gözlenirdi, bu lütfa **nail olmak için de müezzinlere yalvarılırdı.**

Hele sabah ezanları, güzel büyük beldeyi, istisnâsız hepsi güzel sesli müezzinlerin âvâzı ile şâirane uyandırırdı. Ezandan önce de sala verilir ve bir dini kaside okunur, ezanın musikisine ayrı bir **revnak verirlerdi.**

Rumelihisarı'nın Istanbul'da Türk gücünü temsil eden azametli yapısı yanındaki «Âşiyan»ında sabah ezanları dinleyen Tevfik **Fikret'in şu meşhur şiiri, ne mânâlıdır.**

SABAH EZANINDA

Allahü Ekber... Allahü Ekber
Bir samt-ı ulvî: Gûyâ tabiat
Hâmûş hâmûş eyler ibâdet

Allahü Ekber... Allahü Ekber
Bir samt-ı nâian: Gûyâ avâlim
Pinhân ü peydâ, nevvâr ü muzlim
Etmekde zikr-i Hallâk'ı dâim

Allahü Ekber... Allahü Ekber
Bir samt-ı ulvî: Kalb-i tabiat

Bir sanıt-ı nâlân: Ruh-i avâlim
Etmekte zikri Hallâk-ı dâim
Etmekte ra'şan ra'şan ibâdet

Yukarıdaki terennum ile tam tezad halindeki şu beyit de aynı şairindir:

Ben de âşıktım ezan nağmesine
Bir koşardım ki o Allah sesine..

Bir sabah ezanı kasdedilerek yazılmış şu beyit ise, geçen asrın büyük kalender şairi Enderunlu Fâzıl Bey'indir:

Naray-ı Hayrünminennevm'i uzatma ey hatib
Bister ü bâlini âguşumda ol canan yatar

Aşağıdaki manzume de yine sabah ezanı hatırlanarak genç ve güzel bir müezzin şânında yazılmıştır:

Bulbül olur şakır vakt-i seherde
Bir nigâhı Vallah devâ bin derde

«Zaman olmuş
Sultanahmet'in
16 şerefesinde,
16 müezzin
ezan okumuştur.»

Hele bir gör abdest alurken ol mâh
Âb-ı revan zikrider Allah Allah

Bûs-i pâye nâil olan ol âbe
Sor ki tâ beseher varmış mı hâbe

Hayrünminennevmin zâhir hikmeti
Bûs-i pâye koş Muhammed ümmeti

Seher vakti açulur Bâbı Hâcet
Koş ki dâvet ider ol nûrl behcet

Uyan âşık uyan hâb-ı gafletden
Nasibin al aşkdan hem ibâdetden

Zaman olmuştur ki Istanbul'un iki, dört, altı minâreli büyuk camilerinin ikişer üçer şerefeli minârelerinin her şerefesinden ezan olunmuştur. Bir namaz vaktinde, meselâ Sultanahmet camiinde 16 muezzın, Süleymaniye camiinde 10 müezzinin ezan okuduğu olmuştur. Fakat o seçme güzel sesler öylesine talimli, oylesine ahenkli idi ki, minarelerin şerefelerinden yükselen ve mü'minleri namaza davet âvâzları bir ezan korosu halinde duyuluyordu.

Ezan Makamları

Minârelerın kapısı daima kıbleye açılır, müezzin de ezana yüzu kıbleye müteveccih olarak başlar, sonra şerefede daima sağa doğru yuruyerek her yone seslenerek ezana devam eder.

Istanbul'da bir anane olarak: Sabalı ezanı: Sabâ, Dilkeş Hâveran; Öğle ezanı: Sabâ, Hıcaz; İkindi ezanı: Hicaz; Akşam Ezanı: Hıcaz, Rast; Yatsı ezanı: Hicaz, Bayatî, Nevâ veya Rast makamlarında okunurdu.

Sabah ezanından yarım saat yahut kırk beş dakika kadar önce verilen salâ da Dılkeş-Hâveran makamından verilir. Salâdan sonra da bir dinî kaside okunur. Zamanımızın en seçkin ve bilgili hâfızlarından Sayın Fahri Tükel ezanın okunuşu hakkında bize şunları söylemiştir:

«Ezanda dikkat edilecek hususiyet, tavır ve üslûbdur. Ezan nağmelerinın bazı kısımlarında keşîde ve bazı kısımlarında kesiklik vardır. Ezanda müessir olan cihet kararlardaki kalıştır. Hangi makamda ve hangi perde ile ezana başlanmış ise aynı makam ve perdede tamamlanması şarttır. Zamanımızda buna riayetten gafil müezzinler vardır. Ezan okuyanların makamların perdelerine hakkıyle vakıf olmakla beraber seslerinin perdeli; güzel ve surekli nağmeler yapacak kudrette olması lâzımdır. Beş namaz vaktinde okunan ezanların mutlaka yukarda kaydedilmış makamlarda olması icab etmez; musiki bilir bir müezzin, dilediği makamdan ezan okumada tereddüt etmez...»

Oparlör mü, Tabii ses mi?

Ezan mevzuunda tamamen şahsî olan bir kanaatımi de söylemeden geçemiyeceğim: Zamanımızda minarelere hoparlörler konulmaya başlanmıştır. İnsan sesi, tabiî kudretinin üstüne çıktığı zaman mekanik bir vahşet halini alır; son haddine kadar açılmış bir radyo, ancak bir işkence âletidir. Muezzinin sesini koca bir mahallenin üstüne yayan hoparlör de böyledir; hele sabah ezanlarında, âlem derin sessizlik içinde iken salâda, ezanda bülbül gibi şakıyan tertemiz insan sesinin yerine hoparlorün yaydığı ses, ancak demagoji ile müdafaa edilebilir. Kaldı ki ibâdet bir gönül işidir.

Türk Napoléon'u

Yüzbaşı Yakup Bey

Yazan: A. Zeki ÖKMEN

XIX. YÜZYILIN ilk yarısı içinde, Anadolu'da bir inceleme gezisine çıkmış bulunan ve bu gezi sonuçlarını iki ciltlik «Discoveries in Asia Minor» adı altında yayınlayan İngiliz gezgini F. V. J. Arundel'in, kitabından aldığımız bu yazı, her çağda olduğu gibi, bazı kişilere benzemek temayülünü açıkca göstermektedir. Kitap 1834 yılında yayınlanmış olup, yazar bu gezisine İzmir'den başlayarak Anadolu'yu yer yer dolaşmış ve gördüklerini hem yazı ve hem de gravürlerle ortaya koymuştur.

Yazarımız, Anadolu'yu gezerken Isparta'ya da uğramıştır. Birkaç gününü geçirdiği bu şehirde, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın, orduları karşısında gerilere çekilmiş bulunan Osmanlı ordu birliklerinden bir kısmının Isparta'da bulunduğunu ileri sürerek, karşılaştığı bir Türk subayından, Yüzbaşı Yakup Bey'den söz etmekte ve bununla ilgili bazı hususları kaleme almaktadır.

Önceden kiraladığımız han, Türk suvarilerince tutulmuş olup, içeride ne kendimiz, ne de atlarımız için yer bulabildik. Kılavuzumuz Kyriacos adında bir Rum'du; onun, müdürünü yakından tanıdığı Rum okulunun bir odasına yerleşmemiz düşünüldü. Fakat okul da, han gibi, askerlerce tutulmuştu. Bu sırada, İzmirli tüccar Balli ile karşılaştık. Bu, bizim için iyi bir fırsattı. Durumumuzu kendisine anlattık. O da, evinde Istanbul'dan gelen ve sarraflık üzerine iş yapan bazı misafirleri bulunduğunu, bu bakımdan, bize evinde bir yer ayıramıyacağını üzülerek söyledi, bununla beraber bir yer bulmaya çalışacağını bildirdi ve buldu.

Dört yanı koridor ve odalarla çevrili bir avlusu olan, bir çeşit kışlayı andıran bir yerde, bize bir oda bulabilmişti. Buraya yerleştik. Esasında burası da, Şam savaşında, Mısırlı İbrahim Paşa kuvvetleri karşısında geri çekilmiş, padişaha bağlı bir birliğin asker ve atlarıyle dolu idi. Fakat, ayrılan daire, Balli'nin konforlu konağı kadar değilse bile, bize yetecek kadar fakirane döşenmiş bir yerdi. Odanın çevresi camsız ve bir kısmı kepenksiz pencerelerle çevriliydi. Kocaman bir ağaç payanda üzerine oturtulmuş olan odamızın taban tahtalarının aralıklarından, hem aşağıdaki atların çıkardığı kokular, hem de tepişmelerinden çıkan gürültüler geliyordu. İçeride, neler yaptığımızı merak edip seyretme arzusunu gösteren askerlerin bu meraklarını kolaylaştıracak derme çatma bir perde, bizi asker dostlarımızın dinlendiği odalarından ayırıyordu. Kapımız vardı, ama menteşe ve sürgüsü yoktu.

Buradaki dostlarımızın ve diğer Rumlar'ın bizi ziyarete gelmelerinden önce, odamıza çekidüzen verdik ve eşyalarımızı gelişi güzel odamıza yerleştirdik. Biraz sonra da ziyaretler başladı. Gelenler arasında, Dokuzuncu Suvari Alayı III. Bölük Komutanı Yüzbaşı Yakup Bey adında bir Türk subayı da vardı. Bu subay, dış görünüşüyle oldukça zeki ve yakışıklı bir arkadaştı; bize yakın oturdu, sayısız sorular sordu, bu arada birçok hikâyeler anlattı. Fransızca, Rumca ve biraz da İtalyanca, hattâ birkaç kelimelik İngilizce konuşabiliyordu. Paris, yahut İngiltere'ye gitmek arzusundan söz açtı, fakat birliğinin başından ayrılamadığından acı acı yakındı.

Yakup Bey, Napoléon'a çok benziyordu. Ona bakarken, Napoléon'u St. Helen'e götüren Bellerphon zırhlısının güvertesin-

Yüzbaşı Yakup Bey, Isparta'daki hanın taraçasında.

de görür gibi oluyordum. Kendisine bunu söylediğim zaman, memnun bir şekilde güldü ve Istanbul'da da herkesin kendisine bunu söylediğini açıkladı.

Konuşmalarımız arasında, çok defa bana inanılmaz gibi gelen bir takım hikâyecikler anlatarak vakit geçirdik. Bu hikâyelerden birisi de şu idi:

Ordu ile, Antakya dolaylarında bulunduğu sıralarda, alayından bazı arkadaşlarıyle, bize çok garip gelen, bazı şeyleri görmek üzere, yakınlarındaki bir mağaraya gitmiş. Bu mağara, Antakya'dan çok uzakta değilmiş, çok güzel bir ormanın ortasında olan bu mağarada, güneş ışığında parıldadıkça yeşil renkli suyu bulunan bir göl varmış. Bu mağaranın hemen öteki ucunda, göl kıyısında, bir şeylerin kümelendiği göze çarpmaktaymış, ki bunların elmas, altın ve gümüşten meydana gelmiş tepecikler olduğu sanılıyormuş.

Gölde, demir bir sandal varmış, ön kıyıya gelen herhangi bir kimsenin görülmesiyle, bu sandal kıyıya yaklaşır ve uzaktan görünen servete ulaşmaları için, âdeta buyur edermiş. Yüzbaşı Yakup Bey ve arkadaşlarının bu hazine yığınları karşısında gözleri parlamış ve kendilerine yaklaşan sandalın duruşuyle yürekleri hoplamış; fakat zeki ve uzağı gören bu insanlar, sandala binecek olurlarsa, başlarına geleceği bildikleri için, bu işe cesaret edememişlerdir. Söylendiğine göre, bu hazineler, göze görünmeyen bekçi, ya da bekçilerce beklenir ve herhangi bir şekilde sandala binip oraya gidecek kişi, bir daha geri dönmezmiş.

Yüzbaşı Yakup Bey, buna o kadar inanmıştı ki, gölü, mağarayı, sandalı, hattâ hazineleri hakikaten gördüğünü söylüyor ve düşüncelerinde direniyordu. Güneş ışıkları altında bazı taş parçalarının veya mağara içindeki sarkıtların parıltıları ve görülenlerin de bir hayal mahsulü olabileceğini sanıyorum. Mağaranın, anlatılana göre, orman, belki de, Antakya'ya yakın bir derenin kaynağına düşen bir yer olduğunu sanmaktayım. Nitekim, Strabo, Antakya'yı anlattıktan sonra, bu su kaynağından ve ormandan da söz etmektedir. Gene bu arada, Pocock da, Antalya'dan beş mil uzaklıkta Beyt-el-Mey mevkiinde mersin ve dut ağaçlarından kurulu ormanlar arasında uzanan bir yol bulmuştur. Bu yolun uzandığı büyük su kaynaklarından en büyüğü, dik bir kaya altından çıkmakta, eski bir bina yıkıntısının, belki de Apollo tapınağı harabelerinin taş kalıntılarının bulunduğu tepede küçük bir çağlayan veya kıvrıntı yapmaktadır.

Gene, Yüzbaşı Yakup Bey, Konya yakınlarında bir yeraltı su geçidini gördüğünü, bu geçitte, kuvvetli bir su akıntısının çok iri bir kaya yığınını delip geçtiğini ve kayayı omuzlayıp yerinden oynattığını söylemektedir. Ben bunun üzerine Goldsmith'in anlattığı, garip olarak görünen bir hikâyeyi, Logan taşı hikâyesini söyleyerek, yüzbaşının anlattıklarına inanamadığımı belirttim. Genç yüzbaşı, bana dik dik baktı ve açıkca söylediklerine neden inanmadığımı sordu. Ben de bunların uydurma olduğunu söyledim.

Böyle hikâyeler anlatması bir tarafa, yüzbaşının gerçekten dikkate değer bir karakteri vardı. Padişahın gözüne çarptığı takdirde, diğer birçok elemanlar gibi, Avrupa'ya gidip yetişmesi beklenebilir. Belki de yurda geri döndüğünde başkumandan olur.

Tarihî Asma Köprüler

Yazan: A. Samih Tepeciklioğlu

ASMA kopruler çok eski devirlerden beri, dereleri, derin çukurları geçmek için ıptıdaî usullerle inşa edilmek suretiyle kullanılmıştır. Bu gibi koprulerin başlangıç tarihleri hakkında kesinlikle bir şey soylemek imkânı olmamakla beraber, Milât'tan sonra 400 senelerinde inşa edildiği tahmin edilen Swat yakınında İndus nehri uzerindeki asma kopru, yeryuzündeki ilk asma koprulerden biri olarak kabul edilebilir.

İlkel madde olarak bu tip asma koprulerde çoğunlukla orme halatlar, hattâ tropikal iklimlerin asma dalları ve sarmaşıkları kullanılmıştır Bu gibi bitkiden yapma halatlar yerine metal kullanılması misalini ilk defa Çın'de goruyoruz. Burada demir zincir baklaları ile gergi halatları yaparak, asma koprulerin inşaatına tesaduf edilmiştir. Bu koprulerden bugun dahi ayakta duran bir tanesi, Sarı ırmak uzerindedir. Zincir vasıtasıyle yapılan bu koprunun açıklığı 60 metredir. Bu kopru 1632 senesinde Ming sulâlesi tarafından, kervan trafiği için yapılmıştır. Avrupa da bu tıp zincirli asma koprülere ehemmiyet vermiş olmasına rağmen sonradan terk etmiştir. 1741 yılında İngiltere'de Tees nehri üze-

Çin'deki Köprüler

rinde inşa edilen asma köpru bu tipin en eskisi olarak bilinmektedir. Bu köpru yalnız yayalar için geçide elverişliydi ve 1802 yılında yıkılmıştır. Bu kopruler daha ziyade piyade geçitleri ve nâdiren hayvanların geçmesi için halatları iki yakaya gerip uzerine bir insan geçecek genişlikte ağaçlar dizmek suretiyle meydana getirilirdi. Bugun bile bu sistemden istifade edilmekte olup, koylerde ve dağlık yerlerde küçük açıklıklarla karşıdan karşıya geçmek için kullanılmaktadır.

Asma koprulerin bugünkü tekniğe girerek büyük bir yer kazanması XIX. asır içinde kendisini gostermiştir. Her ne kadar bu asırdan evvel de bazı denemeler yapılmış ise de bunlar, o günun icapları, teknik ve malzeme imkânsızlıkları dolayısiyle pek müsbet neticeler vermemiş ve uzun bir sure bu çalışmalara ara verilmişti. Mühendislik ufuklarının genişlediği ve malzeme imkânlarının ileri tekniğe yardımcı olmaya başladığı XIX. asırdan itibaren asma köprü yapımı hızlandırılmış, bilhassa XX. vuzyılda bu çalışmalar bugünku tekniğin icaplarına gore en modern hale gelmiş, mimari bakımdan da görünüşleri çok guzel olan köpruler inşa edilmiştir.

Asma köpruler modern mânâsiyle ilk defa yapılmaya başladıkları 1826 yılından itibaren 50 yıldan fazla süren bir devre içinde

dev asma köprü tarihte ilk defa olarak iki kıtayı (Avrupa ile Asya) birleştirecektir.

durmadan gelişmiş, bu devre içinde asma köprü sahasında birçok denemeler yapılmıştır. 1826'da yapılan köprü, Thomas Telford'un eseri olan Menai boğazı köprusüdür. O tarihten 57 yıl sonra 1883'te J. A. Roeblig'in eseri olan Brooklyn köprüsü yapılmış ve bu köprü 1903'e kadar 20 yıl dünyanın en büyük asma köprüsü unvanını muhafaza etmiştir.

Daha sonra 1937'de San Fransisco'daki Golden Gate köprusü (açıklığı 1260 m.) dunyanın en buyuk koprüsü unvanını kazanmış, 1964'te New York'ta yapılan Verrazano - Barrows köprusu 1278 metrelik açıklığı ile dunyanın en buyuk asma koprüsü unvanını kazanmıştır. Dünyanın üçüncü buyuk köprüsü New York'taki George Washington köprüsudür. Bunun ayak açıklığı 1100 m'den fazladır. Dünyanın dorduncu buyuk asma köprüsü olan Boğazıçı köprüsünün ayak açıklığı da 1074 m. olacaktır.

Köprüler

Asma koprülerin adedi ve yapımı dolayısıyle bugün Amerika Birleşik Devletleri başta gelmektedir Bu cihetten dunyanın en buyuk açıklıktaki ve uzunluktaki asma köprüleri Amerika Birleşik Devletleri'ndedir.

Asma kopruler, iki ayak arasındaki açıklıkla, birkaç gözlü ol-

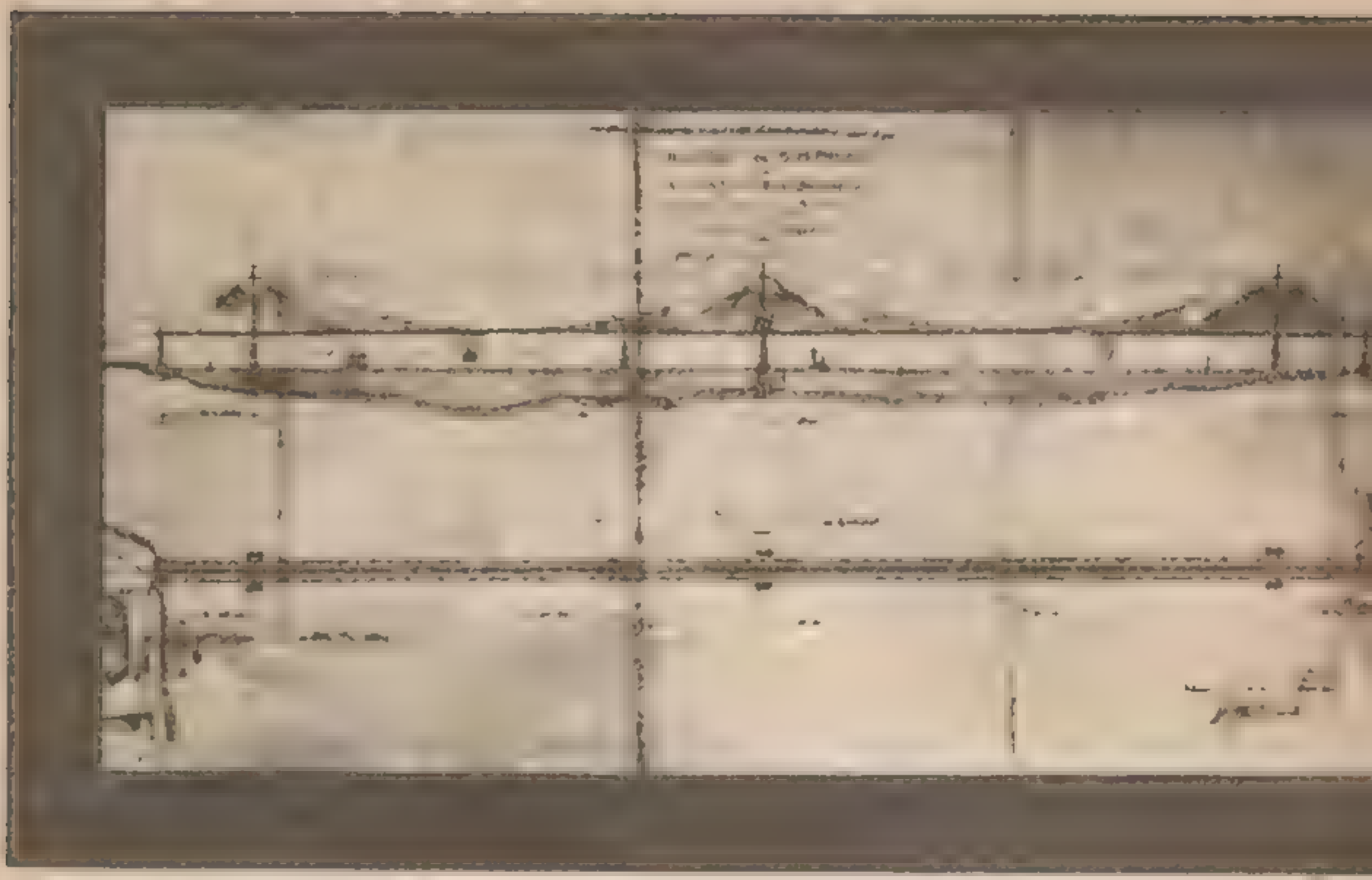

Resimde görülen Verrazano - Narrows köprüsü (New York, A.B.D.) en büyük açıklığa sahip asma köprüdür (solda). Fransızlar'ın 1900'de Saraybumu - Harem arasında yapılmak üzere teklif ettiği asma köprü projesi (yukarıda).

duğa vakit, uzunluk yönünden de değerlendirilmektedirler 1964 yılına kadar dünyanın en uzun ve en büyük açıklığa sahip olan, 1937 yılında inşaatı ikmâl edilmiş olan Sanfransisko körfezini bağlayan Golden Gate köprüsü, tek açıklık 1260 metreydi. Bunu bugün New York körfezini bağlayan (Verrazano - Narrows) köprüsü açıklık itibariyle dünyanın en büyük köprüsü olarak 1964 yılında inşa edilmiş iki katlı ve 1278 metre iki ayak arası açıklığı olup, deniz seviyesinden 65 metre yüksekliktedir.

Bugün bütün dünyada arazi durumlarının müsait olduğu yerlerde, büyük açıklıkta asma köprüler yapımı, diğer sistemlere nazaran tercih edilmiş ve süratle inşaatlarına başlanılmıştır.

Her ülke, kendi arazi ve imkânlarına göre projeler çizmekte ve tatbik etmektedirler. Bu meyanda İstanbul Boğazı üzerinde inşa edilecek asma köprüye, açıklığı bakımından büyük olması dolayısiyle temas etmek isterim. İstanbul Boğazı üzerinde köprü yapmak fikri, Osmanlılar devrinde zaman zaman düşünülmüş, fakat fiiliyata geçirilmesi o günkü imkânlara göre bir hayal mahsulü olduğu görülüp, konu ciddî olarak ele alınamamıştır. XX. asır başlangıcından sonra, gerek Haliç ve gerekse Boğaz üzerine köprü yapmak için birçok firmalar müracaat etmiş ve bazıları projelerini dahi hazırlamış olmalarına rağmen, o günkü şartlar ve teknik imkânsızlıklar, bunların da yapılmasını sağlayamamıştır.

Boğaziçi'nde yapılacak olan köprü, tarihte ilk defa olarak iki kıtayı birbirine bağlıyacak olan Boğaz köprüsü, dünyadaki köprüler arasında, açıklığı bakımından dördüncü yeri işgal etmektedir.

Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayacak olan Boğaz köprüsünün maliyeti, ithal edilecek olan malzeme bedelleri dahil olmak üzere, dört yüz milyon Türk lirasına baliğ olacağı ve inşaatının 1973 yılı sonunda ikmâl edileceği tahmin edilmektedir.

Bir Mevlevi semâi.

GEÇMİŞ gunlerde musiki ile ilmı bir arada kaynaştırarak kültür hayatımızda derin izler bırakmış olan mevlevihâneler, tarikatların yasaklanmasından sonra harap olmaktan, kısmen de, yıkılmaktan kurtulamadılar. Pek çok kimseyi çevresinde toplayarak onlara ilim, musiki, sanat öğreten bu müesseselerin sulh ve savaş zamanlarında da büyük rolü olmuştur.

Konya'da bulunan Mevlâna makamı, bütün mevlevihânelerin başı sayılmaktadır. Mevlâna evlâdından olup, bu dergâhın başında bulunan ve «Makam Çelebîsi» denilen kişi de bütün mevlevîhânelerin şeyhi kabul edilmektedir.

BİR MEVLEVİHÂNENİN KISIMLARI

Mevlevîhâneler, semâhâne, türbe, harem ve içerisinde şeyh odası, hücreler ile somathânenin (yemek yenen yer) bulunduğu selâmlıktan meydana gelmiştir. Mevlevihânenin en önemli kısmı olan semâhâne mukabelenin yapıldığı yerdir ve ilk defa Sultan Veled zamanında tesis edilmiştir. Semâhânenin çevresinde mukabeleyi seyredenler için parmaklıkla ayrılmış yerler, galeride kadınların kafesle bölünmüş mahalleri vardı. Ayrıca padişahlara mahsus hunkâr mahfillerine de mevlevihânelerde rastlanılmaktadır. Umumiyetle, semâhâneler, kareye yakın bir plan şekli gösterir, iç kısımlarında kıble yönünde mihrabı, âyin sahasını sınırlayan ve aynı zamanda üst galeriyi taşıyan sütunları vardır. Üzerleri bazen ahşap kubbe, bazen de düz bir tavanla örtülüdür.

Bundan başka mevlevîhâne teşkilâtı içerisinde türbe ile türbedar odaları da bulunmaktadır. Türbesinde mevlevî tarikatının ileri gelenlerinden ve herkesce mânevî kudretinin büyüklüğüne inanılmış bir kişi gömülü bulunan, aynı zamanda da çilekeş derviş yetiştiren mevlevihâneyi âsitane ismi verilmektedir. Bu, bir bakıma tam teçhizatlı dergâh demektir; örnek olarak Yenikapı, Bahariye, Bursa, Afyon, Gelibolu, Manisa, Kütahya ve Halep mevlevîhânelerini kolaylıkla gösterebiliriz.

Harem dairesinde şeyh, aile efradı ile birlikte ikamet etmektedir. Harem dairesinden semâhâneye açılan bir kafeste harem sakinleri mukabeleyi seyrederler.

İSTANBUL MEVLEVİHÂNELERİ

Yazan: Erdem Yücel

Mevlevîhânelerin bir başka bölümü olan selâmlık, bir nevi şeyh dairesidir. Burada şeyhin özel bir istirahat odası bulunmakta, bayramlarda, kandillerde tebrikleri, misafirleri kabul etmektedir. Bundan başka burada dervişlerin yattığı hücreler vardır. İçlerinde yatakların bulunmadığı bu derviş hücrelerinde dervişler kendi elbiseleri ile üzerlerine hırkalarını çekmek suretiyle yatarlardı. Selâmlığın bir başka dikkati çeken yeri ise, meydan odası veya diğer bir deyişle meydân-ı şerîf denilen yerdir. Bu odada başta şeyh efendi olmak üzere, bütün dervişler (1) sabah namazından sonra murakabe yaparlar, ayrıca yenilere de semâ öğretirlerdi. Bundan başka selâmlığın uygun bir yerinde de mutfak, kiler, somathâne bulunurdu. Yemeklerin pişirildiği mutfakta, mukaddes sayılan büyük bir de ocak vardı. İçerisindeki kocaman kazanda ise yalnızca bayram ve ihyâ günlerinde özel bir merasimle, mevlevî dergâhlarına has lokma pilâvı pişirilirdi. Mutfakta pişen yemekler somathâneye götürülür ve dervişler orada yemeklerini yerlerdi.

Mevlevihâneleri meydana getiren bu bölümlerin büyük bir kısmı, ahşap olduğundan orijinal olarak günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu yüzden Türk mimarîsi içerisinde bir mevlevihânenin gelişimini takip etmek oldukça güçtür. Günümüze gelebilmiş olanların büyük bir kısmı ise tamirlerle, türlü değişikliklere uğramış yapılardır. Mimarî ve süsleme bakımından umumiyetle üzerinde XIX. yüzyılın barok, rokoko, ampir üslûpları görülmektedir.

MEVLEVÎ ÂYİNLERİ VE İSTANBUL MEVLEVİHÂNELERİNİN ÂYİN GÜNLERİ

Mevlevîlikte semâ, sadece bir vecd ve hurûşun tezahürü olduğundan, ilk devirlerde âyin için bir zaman, mekân meselesi yoktu. Başta Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olmak üzere dervişler, herhangi bir sohbet sırasında coşunca semâ'a başlarlardı.

Kendine has bir felsefesi olan mukabelenin yapılacağı gün öğle üzeri meydancı dede diye isimlendirilen kişi, resmî kıyafetiyle, şeyhin odasına girerek baş ke-

---

(1) Evlenerek mevlevihâneden çıkmış olan dervişlerin dışında kalanlar.

ser (2) ve semâ için izin isterdi. Şeyh efendi «eyvallah» diyerek izin verince, meydancı, omuzuna şeyhin oturacağı postu atar ve bütün derviş hücrelerini dolaşarak âyinin yapılacağını haber verirdi. Bundan sonra meydancı dede ezan okunmasına izin verir ve şeyhin postunu da semâhâneye yayardı. Ezan sesini duyan dervişler abdestlerini alırlar, üzerlerine geniş eteklikli beyaz tennûrelerini, başlarına da sikke denilen deve tüyü renkli uzun külâhlarını giyerek semâhâneye gelirlerdi. Şeyh efendi en arka olarak, sırtında derviş hırkası, başında yeşil destarlı sikkesi olmak üzere aşağı iner, semâhânede bulunanları baş keserek selâmladıktan sonra, postuna otururdu. Bunu takiben herkes saf haline geçer, birlikte namaz kılınırdı. Namaz bitince, eğer o gün ders günü ise, şeyh efendi, Mesnevî'yi seri halinde açıklamasına devam eder, dervişlerden biri de aşir ile Kur'ân'dan kısa bir parça okurdu. Okunan naat-ı şerifi ve ney taksimini takiben kudüm ilk vuruşunu vurur vurmaz, başta şeyh efendi olmak üzere dervişler hep birlikte ellerini yere çarparak ayağa kalkarlardı. Bundan sonra önde şeyh efendi, arkasında dervişler sağa sola doğru semâhâneyi üç defa ritmik bir şekilde dönerler ve bu yürüyüş, şeyhin postuna erişip oturmasıyle son bulurdu. Okunan âyin-i şeriften sonra, semâzenler postun önüne gelip şeyhin elini öperler, o da onların sikkelerini öperek karşılık verirdi. Dervişler, sağ kenardan kollarını açarak, sağ elin avucu göğe doğru açık, sol elinki ise yere doğru dönük, yavaş yavaş dönmeye başlarlar, tennûreleri de bir şemsiye gibi açılırdı...

Herkes semâa girdikten sonra şeyh efendi bir adım postunun önüne çıkar, kollarını açmadan o da diğerlerine katılırdı. Yavaş yavaş dönerek yürür, semâhânenin tam ortasındaki kutup noktasında semâa devam ederdi...

Eski Istanbul hayatında oldukça hareketli günler geçiren ve sesini çevresine duyuran mevlevîhâneler, âyin için haftanın günlerini paylaşmışlardı. Haftanın günlerinin bu şekilde bölünmesi ise şöyle olmuştur: Mevlânâ âşıkı bir padişah olan III. Sultan Selim, zaman zaman Istanbul'daki mevlevîhânelere giderek onlardan mukabele yapmalarını ister ve seyredermiş. Fakat isteyen bir padişah dahi olsa, ilâhî vecdin emirle yapılması Mevle-

---

(2) Baş kesmek, bir nevi derviş selâmıdır.

Galata Mevlevihânesi'nin semâhânesi.

vî ileri gelenlerini üzer ve bu durumu nasıl önliyeceklerini düşünür, fakat III. Sultan Selim gibi mevlevî muhibbi bir padişahı da kırmaya gönülleri bir türlü razı olmazmış. Nihayet Istanbul'daki beş mevlevîhâne, haftanın günlerini paylaşarak bu duruma bir çare bulmuşlar. Istanbul mevlevîhânelerinde âyin günleri de şu şekilde sıralanmıştı: Pazartesi, perşembe Yenikapı; salı, cuma Kulekapısı; çarşamba Bahariye, cumartesi, Üsküdar Mevlevîhâneleri.

ISTANBUL'UN EN ESKİ MEVLEVİHÂNESİ

Istanbul'un en eski mevlevîhânesinin bugünkü Darüşşafaka Lisesi'nin civarında olduğu sanılmaktadır. Darüşşafaka Lisesi'nin bahçe duvarının başlangıcında, sağ tarafta daracık meyilli bir yol vardır. İşte, «Istanbul Mevlevîhânesi» denilen Istanbul'un en eski mevlevîhânesi orada inşa edilmişti. Mevlevîhânenin ilk bânîleri Âdil ve Âmir Çelebîler'di.

Bu mevlevîhânenin ismine II. Sultan Mahmud devrinden önce basılmış olması kuvvetle muhtemel taş basması, tarihsiz bir eserde rastlanmaktadır. Burada Istanbul'daki mevlevîhânelerin âyin günleri gösterilmiş olup, içlerinde de Istanbul Mevlevîhânesi'nin ismi bulunmaktadır.

Istanbul Mevlevîhânesi, daha sonraki yıllarda Sâdi tekkesi haline gelmişti. II. Sultan Mahmud, yeniçeriliği ortadan kaldırınca, mevlevîhânelere geniş vakıflar yapmıştır. Istanbul mevlevîhânelerine ait vakıf listesinde ise, bu mevlevîhânenin ismine rastlanmamış oluşu, bunun o tarihten daha önce Sâdi dergâhı olduğuna işaret etmektedir.

Günümüzde bu dergâhtan arta kalanlar yalnızca birkaç mezar taşından ibarettir.

GALATA (KULEKAPISI) MEVLEVÎHÂNESİ

Tünel'den Yüksekaldırım'a inen yokuşun başında yer alan Kulekapısı Mevlevîhânesi (Galata Mevlevîhânesi), Beyoğlu kazasındaki yegâne mevlevîhânedir. Bir yanında sebil ve Halet Efendi'nin kütüphanesi, diğer yanında ise hat ve işçilik bakımından birer sanat eseri olan çeşitli mezar taşlarının bulunduğu yuvarlak kemerli kapısından içeriye girildiği zaman, dış âlemden apayrı bir mekânla karşı karşıya gelinmektedir. Kulekapısı mevlevîhânesi zaman zaman tamirlere, değişikliklere uğramış olmasına rağmen gene de günümüze iyi bir durumda gelmiştir.

Istanbul'un en eski mevlevîhânelerinden olan Galata mevlevîhânesini, II. Sultan Bâyezid devrinin önce bostancıbaşısı, sonra beylerbeyi olan İskender Paşa H. 897 (M. 1492) yılında inşa ettirmiştir.

Evliyâ Çelebî, seyahatnâmesiude, Kulekapısı dışında bir kûh-ı bâlânın zirvesinde mevlevîhâne bulunduğunu, İskender Paşa'nın yüz adet derviş hücresi ile cihannümaya ulu âsitane yaptırdığını kaydetmektedir. İskender Paşa'nın inşa ettirdiği ilk Galata mevlevîhânesi, bugünkü yerinden biraz farklı olup, şimdiki semâhâne ile yan sokaktaki Beyoğlu Evlendirme Dairesi arasında kalan sahada bulunuyordu. Mevlevîhânenin ilk yapısına ait bazı istinat duvarları meydana çıkarılmış ise de, bu kalıntılar günümüze kadar gelememiştir.

Kuruluşundan bir müddet sonra kesin olarak öğrenemediğimiz sebeplerden boşalan ve bir süre Halvetî zaviyesi olan Galata mevlevîhânesi, Kasımpaşa mevlevîhânesinin kurucusu Sırrı Abdi Dede'nin gayretiyle, yeniden eski şekline dönmüştür. Kulekapısı mevlevîhânesi III. Sultan Mustafa zamanında H. 1179 (M. 1766) yılında yanmışsa da sonra yeniden inşa edilmiştir. II. Sultan Mahmud, III. Sultan Selim ve Sultan Abdülmecid tarafından da tamir edilmiştir. Bu arada III. Sultan Selim'in yaptırdığı tamir birçok yönden diğerlerinden ayrılmaktadır.

O yıllarda Galata mevlevîhânesi postunda Türk şiirine yenilik getiren, XIX. yüzyılın ünlü şâiri Şeyh Gâlib bulunuyordu. Şeyh Gâlib, o yıllarda harab olmaya başlayan, hattâ suyu dahi bulunmayan mevlevîhânenin tamirini devrin sadrâzamına yazdığı ve buna eklediği bir kaside ile istemiştir. Sadrâzamın durumu padişaha bildirmesi ve bunun yanı sıra kasideyi okuması, III. Sultan Selim'i son derece memnun etmiş, neticede mevlevîhânenin tamiri için irade çıkmış ve bunu takip eden günlerde de gereken onarım süratle yapılmıştır.

Kulekapısı mevlevîhânesinin tamiri, o devrin Istanbul'u için önemli bir hâdise olmuştur. Şeyh Gâlib, bu tamir için ayrı ayrı tarihler düşürmüş, padişaha karşı duyduğu şükran borcunu böylece belirtmiştir. III. Sultan Selim, mevlevîhânenin açılış töreninde bizzat bulunmuştur. Bu olayda iki gün sonra Kapdân - paşa, donanması ile Akdeniz'den dönmüş, beraberinde korsan gemileriyle, birçok ganimet getirmişti. Esir alınan gemilerin sayısı on sekizdi. Bu sayı, mevlevîlerin on sekiz nezri ile karşılaştırılınca, Galata mevlevîhânesinin itibarı bir kat daha artmıştı.

Mevlevîhânenin esas yapı ve semâhânesi, avlunun sonunda yer almaktadır. Arazi durumundan cepheden iki, arkadan ise

Galata Mevlevihânesi'nin cepheden görünüşü.

üç katlı bir görünüşü vardır. Dışarıya doğru hafif bir çıkıntı meydana getiren semâhanenin cümle kapısı üzerinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası ile H. 1276 (M. 1859) tarihli tamir kitâbesi yer almaktadır.

Galata mevlevîhânesinde kuruluşundan kapanışına kadar yirmi dört mevlevî büyüğü vazife görmüştür. Bunlar arasında Semâi Mehmed Dede (ilk şeyhlerden), Şeyh Galib, İsmail Dede, Şeyh Hüseyin Dede, Arzî Mehmed Dede, Mesnevîhan Mahmud Dede, Âdem Dede, Bakkal-zâde Ali, Gavsî Ahmed Dede ve Kudretullah Dede'nin (son şeyh) isimleri sayılabilmektedir.

YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ

Merkezefendi'de Türbe sokağında bulunan bu mevlevîhânenin bânisi yeniçeri kâtiplerinden Mehmed Efendi'dir. Soyu Malkoç hanedanından gelen Mehmed Efendi, yeniçeri kâtibi vazifesinde bulunduğundan kâtip, koca yazıcı, yeniçeri efendisi gibi lâkapları ile tanınmıştı. Onun bu mevlevîhâneyi kurmasını, atlatmış olduğu bir ölüm tehlikesine bağlayanlar olmuştur. Anlatılanlara göre Hâfız Paşa ile birlikte Bağdad seferine gitmiş, dönüşte yeniçerilerle aralarında bir ihtilâf çıkmış ve öldürülmek istenmiştir. Mehmed Efendi, Konya'da Mevlânâ'nın makamında, «Sağ sâlim Istanbul'a dönecek olursam, orada bir Mevlevî zaviyesi bina edeceğim demiştir. Nitekim dönüşte, 1597 yılında Yenikapı mevlevîhânesini kurarak açılışını yapmıştır.

Kuruluşundan, tekkelerin kapatılmasına kadar geçen üç yüzyıldan daha fazla bir süre içerisinde Yenikapı mevlevîhânesinde yirmi Mevlevî büyüğü şeyhlik yapmıştır. Bunların arasında Kemal Ahmed Dede, Doğanî Ahmed Dede, Mesnevîhan Mehmed Dede, Seyfullah Mûsâ Dede, Küçük Mehmed Dede, Seyyid Ebûbekir Dede, Osman Salâhaddin Dede ile son şeyh Abdülbâkî Dede'nin isimleri sayılabilmektedir. Ayrıca bu dergâha devam edenler arasında, Sadrâzam Fuad Paşa, Sadrâzam Âli Paşa, Mısırlı Kâmil Paşa, Prens Mustafa Paşa, Âdile Sultan'ın kocası M. Ali Paşa, Midhat Paşa ve Şeyhulislâm Sadeddin Efendi'nin isimleri bilinmektedir.

Maalesef bu mevlevîhâne de günümüze tam olarak ulaşamamış, 1961 yılında bazı kısımları yanmıştır. Bugünkü yapı topluluğu, mevlevîhânenin yangından sonra kurtarılabilen kısımlarıdır.

BAHARİYE MEVLEVÎHÂNESİ

Bahariye mevlevîhânesinin en ilgi çekici taraflarından birisi, dört defa yer değiştirmiş oluşudur. İlk defa Beşiktaş'ta bugünkü Çırağan Sarayı'nın bulunduğu yerde inşa edilen mevlevîhâne, sonradan Maçka sırtlarına nakledilmiş ise de, orada da pek uzun bir süre kalamamıştır.

Bahariye mevlevîhânesi, XVI. yüzyılda kurulmuştur, bânisi, aynı zamanda Gelibolu mevlevîhânesi şeyhlerinden Azâde Mehmed Dede idi. Azâde Mehmed Dede'nin âyin günleri her iki mevlevîhâneyi de idare ettiği rivayet edilmektedir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan Abdülaziz, Çırağan Sarayı'nı yaptırmaya karar verince, mevlevîhânenin bulunduğu yeri istimlâk etmiştir. O sıralarda Hasan Nazif Dede'nin yerine geçmiş olan oğlu Hüseyin Fahreddin Dede, başta babasının kemikleri olmak üzere mevlevîhâneyi Maçka sırtlarına taşımıştır. Fakat Maçka'da yeniden kurulan bu mevlevîhânede âyin icra edilmemiş, müntehabat mecmuasındaki Hüseyin Fahreddin Efendi'ye ait kayıtlardan öğrenildiğine göre, buradan Ortaköy'e, Karacehennem Mustafa Efendi'nin yalısına taşınılmıştır.

Bir süre sonra da bu mevlevîhânenin Haliç kıyısındaki Bahariye denilen mevkide, Hatab emini Mustafa ve Hüseyin Efendiler'in yalılarına gitmesi uygun görülmüştür. Bu defa Hüseyin Fahreddin Efendi mevlevîhâneyi Eyüp kıyılarına taşımış ve o yıl içerisinde söz konusu olan yalının bahçesinde büyük bir semâhâne inşa edilmiştir.

Bahariye mevlevihânesi H. 1294 (M. 1877) yılında okunan bir mevlidi takiben, mevlevî âyini yapılarak açılmıştır. II. Sultan Abdülhamid, mevlevihâneye yirmi sekiz odalı bir harem dairesi ilâve etmiş, Sultan Reşad ise, yapıyı bütüniyle tamir ettirerek avlu kapısı üzerine H. 1328 (M. 1910) tarihini taşıyan bir tamir kitâbesi koydurmuştur.

Geçmişi pek eski olmamakla beraber gene de bu mevlevîhâne XIX. yüzyıl sonlarıyle XX. yüzyıl başlarında Istanbul'un önemli toplantı yerlerinden biri idi. Tekkelerin kapatılmasından sonra günden güne harap olmuş, 1935'te semâhânesi yıktırılmış, 1938 - 1939'da da harem dairesi yanmış, daha sonraki yıllarda ise mescidin minaresi yıkılmıştır. Bunların yanısıra içerisinde Şeyh Nazif Efendi, Şeyh Küçük Nazif Efendi ve bu ailenin dâmadı olan dîvân şâirlerinden Yenişehirli Avni Bey'in gömulü bulundukları türbe de çökmüştür.

KASIMPAŞA MEVLEVÎHÂNESİ

Kasımpaşa ortaokulunun hemen arkasında yer alan Kasımpaşa mevlevîhânesinin bânisi Sırrı Abdi Dede'dir. Daha önceleri Galata mevlevîhânesi dervişlerinden olan Sırrı Abdi Dede bir gün o mevlevihâneye şeyh olacağını beklerken, bu makamın İsmail Dede'ye verilmesine son derece gücenir. Bunun üzerine Kasımpaşa'da babadan kalma bostanları içerisine, kendisini sevenlerin ve mihrişah Vâlide - Sultan'ın da maddî yardımları ile bu mevlevîhâneyi yaptırır.

Kasımpaşa mevlevîhânesi harem ve selâmlık olmak üzere birbirini tamamlayan iki ayrı bölümden meydana gelmiştir. Kerestesi özel olarak Romanya'dan getirilmiş, yapımına da yaklaşık olarak 380.000 lira sarfedilmiştir.

Yukarıda bir mevlevî muhibbi olduğundan söz ettiğimiz III. Sultan Selim, Galata mevlevîhânesine gösterdiği yakınlığı Kasımpaşa mevlevîhânesinden de esirgememiş, sık sık burasını ziyaret etmiş ve yardım elini uzatmıştır. Ayrıca II. Sultan Mahmud da bu mevlevîhâne ile yakından ilgilenmiş, gerektikçe onarımını sağlamıştır. Mevlevîhânenin avlu kapısı üzerindeki II. Sultan Mahmud'un tuğrası ile, devrin ünlü hattatı Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi'nin tâlik yazılı kitâbesi bu ilginin bir nişanesi olarak gösterilmektedir. Istanbul'daki Galata, Yenikapı, Bahariye ve Üsküdar mevlevîhâneleri arasında Kasımpaşa mevlevîhânesi ehemmiyet derecesine göre üçüncü sırayı işgal ediyordu.

Nitekim II. Sultan Mahmud, kızı Saliha Sultan'ın Tophane Müşîri Halil Rifat Paşa ile evlendirilmesi ruznâmesinde mevlevihâneler başta kaydedilmiş, sırada Kulekapısı ve Üsküdar'dan sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi gelmiştir. Diğer taraftan XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış olanAşçıdede Halil İbrahim'in hâtıralarında da Kasımpaşa Mevlevîhânesinin uzun uzun sözü edilmekte, şeyhlerinden, âyinlerinden bahsedilmektedir.

Devrin meşhur neyzenlerinden Hakkı Dede'nin neyzenbaşılık yaptığı bu mevlevîhâne kapandığı zaman postnişin makamında Seyfeddin Dede bulunuyordu. Şeyhin postu ile beş yüzlük tesbihini ise yakın tarihlere kadar görmek mümkündü.

ÜSKÜDAR MEVLEVÎHÂNESİ

Istanbul'da da en son açılmış mevlevîhâne Üsküdar mevlevîhânesidir. XIX. yüzyılın başlarında kurulan bu mevlevîhâne, Doğancılar semtinde ana caddeden alçak bir duvarla ayrılmış olup, geniş bahçesinin çevresine yarım ay şeklinde harem dairesi, selâmlık, türbe ve derviş hücreleri sıralanmıştır. Bunlardan harem dairesi günümüze gelememişse de tek katlı bir yapı olduğunu ve ayrıca misafirhaneyi de ihtiva ettiğini biliyoruz.

Mevlevîhânenin bânisi ise, dört yıl Kulekapısı'nda şeyhlik yapmış olan Sultanzâde Numan Dede idi.

Fâtih Mehmed ve Sanat

Yazan: Ord. Prof. Dr. Franz Babinger
Çeviren: M. Şevki Yazman

FATİH'İN otuz sene süren saltanat zamanı denebilir ki, tamamen harplerle geçmiştir. Harbi kazanmak için sarfı gereken insan gücü bakımından Osmanlılar'ın bu devirde eski Romalılar'dan dahi üstün başarı gösterdiği münakaşa edilmez bir gerçektir. Bu sebeple Fâtih'in inşaat, sanat gibi sahalardaki faaliyetini ancak memleket içinde sükûnun geldiği son senelerinde görebiliriz. Bundan dolayı Fâtih'in, meselâ inşaat sahasında yaptıklarını, babası Murad, oğlu II. Bâyezid, hele ikinci torunu Kanunî Süleyman ile kıyaslayamayız.

Babası II. Murad, Edirne'de üç cami ve bunların arasında dünyaca meşhur Üç Şerefeli camiden başka, ecdadının yattığı Bursa'da şahâne bir cami, medrese ve imaretler bina ettirmiştir.

Oğlu II. Bâyezid, Ayasofya Camii'ni nümune alarak yaptırdığı «Bâyezid» camiinden başka, Edirne'de 1484 - 1488 seneleri arasında kendi adındaki camiden başka birçok imaret ve medreseler yaptırmıştır.

Fâtih'in en büyük eseri olarak kendi adına Istanbul'da yaptırdığı camii gösterebiliriz. Buna karşılık, zamanındaki vezirlerinin yaptırdıkları ve İstanbul'a bir Müslüman şehir çehresi verme bakımından ehemmiyetli olan camiler bir hayli vardır: Eyüpsultan Camii (1458), Sadrâzam Mahmud Paşa Camii (1463), Üsküdar'daki Rum Mehmed Paşa Camii, Has Murad Paşa Camii bunlar arasındadır. Fâtih, Edirne'de yalnız hanımı Sitti Hatun için bir cami yaptırmıştır. Buna karşılık çok genişleyen memleket sathının birleştirilmesi için yol inşaatına ve kervansaraylar inşasına büyük ehemmiyet vermiştir. Yaz ve kış, bu geniş imparatorluğun her tarafına asker yetiştirmesi mecburiyeti, Karadeniz boğazını dikine kesen ve bir taraftan Istanbul'dan Edirne'ye, oradan tekmil Balkanlar'ı aşarak Tuna sahillerine ve öte taraftan Bizanslılar'ın «Via Egnatia» adını verdikleri Selânik üzerinde Draç'a kadar uzanan yolu, iyi bir vaziyette tutmak icabettiği gibi, ötede bütün Anadolu'ya ulaşan yolları yapmak ve iyi şekilde muhafaza etmek de gerekiyordu.

Fâtih'i daima metheden Kritobulos der ki: «Fâtih, Istanbul'u ele geçirir geçirmez ilk işi, artık işe yaramaz hale gelmiş bulunan Büyük ve Küçük Çekmece de Ro-

Fâtih'in yaptırdığı Çinili Köşk.

ma - Bizans zamanında yapılmış köprüleri yenilemek oldu. Maamafih bu köprüler Kanuni Sultan Süleyman ve oğlu II. Selim zamanında da ele alındı. Bugün ayakta duranlar onların zamanında yapılmış olanlardır. Sonra, buradaki yollara taş döşetti. Yollara kervansaraylar inşa ettirdi.

İş bununla da kalmadı. Edirne'ye kadar yol tamamen düzeldikten sonra, kasaba ve köylere cami, mektep, çarşı pazar, güzel binalar yaptırdı, su yolları inşa ettirdi. Bu iki şehir arasında gidip gelenler, bu imar hareketini cidden takdir ve methederlerdi.

Fâtih'in bütün hareketlerinde olduğu gibi, inşa işinde de hep memleketini genişletmek, yeni yeni fetihler yapmak gayesi açıkça görünür. Meselâ, Edirne'de Tunca adasında, sonra Istanbul'da yaptırdığı saraylar, zamanın hükümdarlarınca âdet olan büyüklük ve gözalıcılıktan ziyade alelâde binalardı. Hattâ bunlardan Istanbul'da yaptırdığı Yeni Saray ahşaptı; bir kısmı 1714'te çıkan bir yangın esnasında kül oldu. Fâtih'in yaptırdığı yeni

saraydan şimdi bir şey görmek kabil değildir.

Bu sebeple Fâtih Sultan Mehmed'in Garp'ten, Bellini gibi ressamlar ve heykeltraşlar istediği ve getirttiğini gördüğümüz halde, mimarlar ve inşaatçılar çağırdığına şahit olmadık.

ÇİNİLİ KÖŞK VE TÜRK ÇİNİLERİ

Mimar olarak Fâtih zamanında bir Sinan Ağa, İlyas Ağa işitmekteyiz ki, bunların dönme ve Anadolulu olmaları çok muhtemeldir.

XV. yüzyılda Osmanlı sanatkârları hakkında bilgimiz pek azdır. Fâtih devrine ait olup bütün nazarları üzerine çeken Çinili köşk, İran veya Selçuklu tarzında ve Kemaleddin adında bir İranlı veya Karamanlı tarafından yapılmıştır. Bu eserin, Fâtih devrinin eşsiz eseri olduğunda herkes müttefiktir. Adından da anlaşılacağı üzre, asıl güzelliği veren çinilerin, aslının Çin'den geldiği anlaşılıyor. Ama bu seramikler, Osmanlı ülkesinde, çok inkişaf etmiş ve çok kullanılmıştır. Bu çeşit inşaatı Bizans veya Yunanistan'da bulmak mümkün değildir. Araplar'ın bu sanatı Hindliler'den öğrenerek getirmiş olmaları, bu yoldan İran'a, Anadolu'ya sokmuş bulunmaları, hattâ Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya gelmiş olması büyük bir ihtimal olarak kabul edilebilir. Şunu da kabul etmek lâzımdır ki, zaten daha Bâbil zamanında Doğulu milletlerde Fırat nehri kenarında bu topraktan yapılan levhalar almış yürümüştü. Fâtih'e gelinceye kadar bu sanat çok inkişaf etmişti. Fakat bilhassa Fâtih zamanında Edirne, Bursa, Istanbul'da yapılan cami ve saraylarda en şahâne nümunelerini görüyoruz. Fakat, şimdi sönmüş ve bir daha eski halini alamamış bu sanatın 1466 tarihinde nasıl en ileri bir hale getirildiğini, Sadrâzam Mahmud Paşa'nın faaliyetinden anlıyoruz. Bu tarihte Fâtih, Mahmud Paşa'ya, Konya ve Karaman'da bulunan çini sanatkâr ve ustalarını olduğu gibi toplayarak İstanbul'a getirmesini emretmiş ve bunu yaptırmıştı. Bu emirle Çinili Köşk'ün inşasına başlanma zamanının aynı tarihlere rastlaması tesadüfî olamaz.

YAZI VE RESİM SANATI

Yazı ve kitap sanatı bakımından Fâtih zamanında İranlılar'ın büyük tesirleri olduğunu görüyoruz. Fâtih'in resim sanatına olan düşkünlüğü malûmdur. İslâm dininde de resim, bir Kur'ân sûresiyle değil, bir hadîsle menedilmiş bulunduğuna göre, Şiî mezhebine bağlı İranlılar'ın Türkler'den daha ileri resim sanatıyle meşgul olmaları tabiîdir. Bu sebeple yalnız Kur'ân yazmalarında değil, fakat dünya işleriyle alâkalı el yazılarında da İran'ın tesirini görmek kabildir. Bunlardaki resim, tezhib, filigranların XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı devleti sahasına da yayılan Heratlı sanatkârlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat resim sanatına karşı büyük ilgi gösteren Fâtih'in, bir taraftan Venedik'ten ressamlar getirirken öte yandan bu İranlı hattat ve sanatkârları kendi başkentinde toplayıp çoğalttığı ve bunlarla bir nevi mektep açtığı dahi söylenir. Ciltcilikte de İranlılar'ın büyük üstadlar olduğu söz götürmez. Yaldız ve cild filigranında Heratlı üstadlar yalnız Osmanlı memleketine gelmekle kalmamış, gördükleri itibar ve yardım sayesinde gelişmiş ve çoğalmışlardır. İslâm dininde sanatın sahası serbest olmadığı için, bütün sanatlar, bilhassa Kur'ân'ın yazı, tezhib ve citlenmesinde toplanıyor ve daha ziyade bu istikamette gelişiyordu. Fâtih'in resim sanatına düşkünlüğü malûm olduğundan ve Şiî İranlılar da yazı ve tezhib sanatlarını mümkün olduğu kadar bu yöne çevirebildiklerinden, Garplı ressamların yanında İranlı ve onların yanında yetişen Osmanlı sanatçılarından Istanbul ve hattâ Bursa'da birer mektep açıldığı söylenebilir. Ne var ki, Fâtih'ten sonra ve ona nazaran çok muteassıp olan ve bu sebepten oğlu Bâyezid, babası zamanında saraylarda ve hattâ camilerde bulunan bu çeşit sanat eserlerini ortadan kaldırdı ve hattâ Bellini'nin yaptığı tezyinatı dahi sildirdi veya kapattı.

DOKUMACILIK

XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devletindeki halı ve kumaş dokumacılığı hakkında bilgimiz çok azdır. Sonradan Osmanlılar'da duvara asılan ve resmin yerini tutan ve zaman zaman en güzel tablolar kadar mükemmel nümuneler veren bu halılar o vakit de var mıydı? Fâtih'in bu büyük sanat eserine karşı düşünce ve hareketi neydi? Bu hususta tam bilgimiz yok. Muhtemelen halı sanatının doğuş yeri de Konya olmuştur. Daha Fâtih zamanında İtalya'ya Şark'tan getirilmiş bu şâheser sanatın nümuneleri vardır. Fakat o devirdeki Osmanlı halı sanatı hakkında bilgimiz yok. Yalnız dokuma sanatı hakkında Bursa şehrinde oldukça kıymetli ipek kumaşlar dokunduğu ve Fâtih'in de bunları teşvik ve himaye ettiği malûmdur.

ANGKOR HARABELERİ

Yazan: Robert Moore
Çeviren: Aydın Dokur

UZAKDOĞU'NUN esrarlı ülkelerinden biri olan Kamboçya'da küçük bir şehir vardır: Angkor. Burası, balta girmemiş ormanların, gözün alabildiğine uzanan zümrut yeşili çimenlerin içinde, yüzlerce yıllık tarihi âbideleştirir.

400 yıldan beri kendi halinde duran Angkor'un harabelerini bir asır kadar önce, bir Fransız ilim adamı olan Henri Mouhot bulmuştur. Bilgin, Hmer kralların inşa ettirdiği büyük mâbedi bulduğu zaman şunları söylemiştir:

— Önce gözlerime inanamadım. Diyebilirim ki, bize eski Yunan ve Roma'dan arta kalan şeylerden bile muhteşemdi.

Bugün Hmer krallarının yaptırdığı tapınak temizlenmiş, harabe halinden kurtarılıp tamir edilmiştir. Binlerce kişi bu tapınağı görmeye gelir, birçok Kamboçyalı da onların yılbaşısı olan nisan ayında bu tapınakta dua ederler.

BÜYÜK ŞEHİR

Son defa Kamboçya'ya geldiğim zaman doğruca bu tapınağa gittim. Birkaç yıl önce gördüğüm gibi değildi. Tapınağa giden yollar açılmış, iç ve dış kısımlar çok güzel onarılmıştı. VI. yüzyıldan beri büyük bir imparatorluğun merkezi olan Angkor Thom — büyük şehir demektir — yüzlerce Batılı turist ve Kamboçyalı tarafından ziyaret ediliyordu.

Bugün arkeologlar Angkor'un esrarlı mazisini gün ışığına çıkarmışlardır. Angkor, bir zamanlar Hmer imparatorluğunun başkentiydi. Asıl ismi de Yasodharapura idi.

Hmer krallığı, Milât'dan sonra VIII yüzyılda kurulmuştur. Ülke nüfusunun çoğunluğunu Funanlar teşkil ediyordu. Sonraları, Kamboçya'nın dağlık bölgesinde yaşayan Çenla halkı buraları istilâ etti ve hâkimiyeti ellerine geçirdi.

En güçlü Hmer kralı, II. Jayavarman'dır. Kral, II. Jayavarman, ülkesinde sıkı bir düzen kurmuş, çeşitli bölgelere ayrılmış olan halkı birleştirmiştir.

Halkın ekseriyeti çiftçiydi, tarımla uğraşır, daha çok pirinç üretirdi. O devrin birçok dinî âdetleri ve merasimleri, halkın tarımla uğraştığını göstermektedir: İlk harman için yapılan bayram, ekime başlandığı gün yapılan ziyafetler gibi. Hattâ âdetleri arasında bir «pirinç yakma» vardır ki oldukça ilgi çekicidir. Hmerler, yılda iki, üç defa mahsul alırlardı. Bunu da sulama tesislerine borçluydular.

DÖVÜŞKEN BİR ULUS

Hmerler, inşaat ve tarım alanlarında bir hayli usta oldukları gibi, iyi de dövüşürlerdi. Savaşçı bir milletti. 60 kilometre uzunluğunda kanallar yapmışlardı. Bu su kanalları vasıtasıyle de ulaşım yaparlardı.

Hmer kralı, halkının sunduğu hediyeleri kabul ediyor.

Savaşta, ucu çok keskin mızraklar, oklar ve filler kullanırlardı. Bir Çinli tarihçi, «On binin üstünde süvariyle hücumları muhteşem olurdu,» diyor.

Hmerler, aynı zamanda gergedan boynuzu, timsah ve yılan derisi ticaretiyle de uğraşırlardı. İmal ettikleri porselenler çok güzeldi. Elimize geçen kalıntılardan, Hmerler'in boş zamanlarında sirklerde çeşitli hüner gösterilerine ve horoz döğüştürmeye rağbet ettiklerini de anlıyoruz.

Angkor'da konuştuğum yaşlı bir profesor:

— Hmer imparatorluğu üzerinde araştırma yapan Fransız bilginleri, gerçekten çok başarılı çalışmalar vücude getirmiştir, diye anlattı. Hmerler, ticaret yoluyle Hindistan'la sıkı bir münasebet kurmuşlardı. Bundan dolayı da Hind kültürünün etkisinde kalmışlardır.

— Ya civar ülkelerle olan temasları?

— Tabii İndonezya ve güney doğu Asya ülkeleriyle de yakınlaşmalarını kabul edebiliriz. Ama Hmerler'de asıl, Hindliler'in tesirini görüyoruz.

Bunu konuştuğum başka Kamboçyalı-

Saraydaki prensesler eğleniyor.

lar da söylediler. Hmer halkı ve imparatorluğa ait en geniş bilgi, Çinliler'in kaleme aldıkları tarih kitaplarında bulunuyormuş.

Milâdın ilk yıllarında Hmerler, iki devlet kurmuşlar. Biri Mekong nehri deltasında kurulan Funan devleti, öbürü de iç kısımlarda kurulan Çenla devleti. Bir Çinli kronikçi III. yüzyılda şunları yazmaktadır:

«Hmer erkekleri kara derili ve çok çirkindi. Saçları kıvırcıktı. Çıplak dolaşırlar, güneşle yatıp kalkarlardı. İyi aile çocukları, yani paralılar, işlemeli sarî giyerlerdi. Funan halkı, altın kolye ve yüzük yapımından çok ustaydı».

Çinli diplomat ve ticaret heyetleri sık sık Hmer ülkesini ziyaret ederlerdi. III. yüzyıl sonlarında Funan krallarından biri Çin'e bir musiki heyeti yollamış, bu da imparator Sun Çuan'ın çok hoşuna gitmiş.

HMERLER YAYILIYOR

VI. yüzyıldan sonra Kamboçya'nın iç kısımlarındaki Çenla devleti, güneye doğru yayılmaya başlar. Funan devletini ilhak ettikleri gibi, Kamboçya'yı da ele geçirirler. Bundan sonra da 600 yıl, Hmer hükümdarları bu toprakları yönetir.

Ne yazık ki, Doğu'nun bu zengin medeniyeti, 1431 yılında Siyamlılar'ın, Angkor'u ele geçirip yağma etmesiyle son buldu. Hmerler'in büyük kısmı esir edildi, kaçabilen kaçtı, bir zamanların büyük şehri Angkor, harabe halinde, tarihin derinliklerine gömüldü.

Bugün Hmer imparatorluğunun merkezi olan Angkor Thom ile, büyük tapınak Angkor Vat, sık ağaçların içinde kendi kaderiyle başbaşa bırakılmış değildir. Siem Reap hava alanına çok yakın olmasından dolayı Kamboçya'ya gelen ziyaretçiler hemen hemen önce burayı gezmektedirler.

Mahallî kıyafet giyinmiş iki dansöz, Angkor tapınağının önünde

Angkor'daki kabartmaların bir kısmı.

BÜYÜK TAPINAK

Angkor Vat'ı gezerken, içimin ürperdiğini hissediyordum. Rehberim olan genç Kamboçyalı:

— Bu mâbet, XII. yüzyıl klasik Hmer sanatının bir zirvesidir, diye anlattı. Şu biçime, doluluğa bakın, ne kunt bir yapı değil mi?

Mâbedin büyük giriş kapısına doğru yürümeye başladım. Uzun dik bir yoldu bu; iki yanındaki süslü korkuluk, yol boyunca uzanıyordu. Mâbedin önündeki avluya gelince durup bir an muhteşem kapıya, kapının üzerindeki üç büyük kuleye baktım. Yüzyılların çökertemediği kuleler gerçekten bir sanat ve mimarlık şaheseriydi.

Rehberim:

— Hmer kralları çoğunlukla Siva'ya taparlar, dedi. Yalnız II. Suryavarman, Vişnu'ya tapmış, şu ortadaki kulede Vişnu'nun büyük bir heykelini diktirmiştir.

Mâbedin dış yüzü, usta sanatçılar tarafından çeşitli figürlerle bezenmiş. Doğu kanadı çevreleyen duvarın iç kısmında kabartma heykeller var. Bunlar, Hmerli heykeltıraşlar tarafından, çeşitli savaşları canlandıran freskler.

Bir kitapta okumuştum. Hmerler, cesur ve savaşçı bir milletmiş diye. Rehberim uzun uzun fresklerin hangi savaşları canlandırdığını anlattı. 1177 - 1189 yıllarında doğu bölgesinden gelip Hmer ülkesini istilâ eden Çamlar ile büyük bir savaşa tutuşurlar. Çamlar bu savaşta galip gelir, başkenti ele geçirirler.

Bunun üzerine VII. Jayavarman, dağılmış birlikleri toparlamayı başarır. Çamları yenip başşehirden kovar. Hmer tarihinde kral VII. Jayavarman büyük bir hükümdar olarak kabul edilmektedir. Ülkesini kalkındırmak için çalışmış, yollar, su kanalları yaptırmış, Çamlar tarafından yakılıp yıkılan başkenti yeniden inşa ettirmiştir.

KAFASI KESİLEN KRAL

Ertesi gün hava çok güzeldi. Erkenden kalkıp büyük tapınağa gittik. Ağır bir sıcak vardı, yemyeşil ağaçlar, ulu dallarını gökyüzüne uzatıyorlardı.

Rehberimle, tapınağın giriş kapısına giden geniş yoldan geçtik, avluya girdik. Bir yandan da rehberim anlatıyor:

— Size Hmer tarihinde ilgi çekici bir sayfayı nakledeyim: Java, Sumatra ve Malaya'yı çevreleyen büyük bir krallık vardı. Hmerler buna «Dağ krallığı» diyorlardı. Adını bilemiyeceğimiz genç bir Hmer kralı, günlerden bir gün kral Sailendra'ya kızar, başkomutanını çağırıp, «Şu adamın kafasını kesin ve bir tepsi içinde bana getirin» diye buyurur. O zamanlar Hmerler pek güçlü değiller. Başkomutan orduyu toparlamaya çalışırken, bu söz kral Sailendra'nın kulağına gider. Aslında Hmer kralı Sailendra'nın elinde bulundurduğu limanlarla, deniz ulaşımını kıskanmaktadır. Sailendra hemen donanmasiyle ordusunu toplar, Hmerler'in üzerine yürür ve onları yener. Genç Hmer kralını yakalayıp Sailendra'nın karşısına çıkarırlar. Sailendra, «Kellemin kesilmesini buyurmuşsun. Önce ülkenin durumuna bak, sonra etrafına saldır» der, sonra da genç Hmer kralının kafasını vurdurur. Sonra Hmerler'e daha akıllı bir kral seçmeleri tavsiyesinde bulunur.

— Peki Hmerler daha sonra ne yaptılar? diye merakla sordum.

— Hmer'deki ihtiyarlar meclisini toplayıp, II. Jayavarman'ı kral ilân ederler.

II. Jayavarman, hükümdarlığının ilk yıllarında ülkesini toparlamaya çalışır ama, kararsız bir hükümdardır, başkenti 5 defa değiştirir. Angkor'dan, Kulen dağındaki bir tapınağa, oradan daha kuzeye, sonra Harihala'ya taşınırlar. Yalnız kral II. Jayavarman'ın halefleri olan hükümdarlar Harihalaya'yı başkent olarak kullanmışlardır.

EĞLENCEYİ SEVEN BİR ÜLKE

Birçok ilim adamı, tarihçi ve gazeteciyle konuştum. Fransız ilim adamı Henri Mouhot'un ortaya çıkardığı Angkor mâbedi hakkında oldukça bilgi sahibiydiler. Genç bir gazeteci:

— Bu sayede Hmer imparatorluğu hakkında oldukça bilgi edindik, diye anlat-

Hmer Kralı II. Jayavarman, başrahibe fal baktırıyor.

Hmerler, büyük gölde balık tutarlarken.

tı. Çu Ta - kuan adlı bir Çinli'nin yazdığına göre Hmerler eğlenceyi çok severmiş. Sık sık festivaller düzenleyip, dinî danslar yaparlarmış. Bin kişi alan büyük bir meydan inşa etmişler, asiller, büyücek bir set üzerinde festivali izlermiş. Yabancı ülkelerden de pek çok meraklı, gelip eğlenceye katılırmış.

Gerçekten de öyle hani. Kamboçya'da gördüğüm bazı dinî âyinler, festivallerde fresklerde rastladığımız danslara ve figürlere benzer oyunlar gördük. Ancak bugünler daha modern giyinmektedirler. Hattâ Siyam'ın etkisi de açık seçik fark ediliyor.

Rehberim de:

— Hmerler, eğlenceyi seven bir milletti, dedi. Telli sazlar ve davullardan kurulu orkestra refakatinde türlü oyunlar, hünerler gösterirlerdi.

HMERLER'İN SONU

Çinli seyyah Çu Ta-kuan uzun bir zaman Hmer ülkesinde kalmış, çevreyi, halkın âdetlerini aksettiren yüzlerce eser kaleme almıştır. Hükümdarların yaptırdığı sarayları, mâbetleri, yolları, su kanallarını, iktisadî ve sosyal hayatı hep Çinli kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Çu Ta-kuan, «Sarayları çok muhteşem ve süslüydü. Ama çok sıkı bir disiplin vardı» diye yazmıştır. Hmer kralı günde iki defa, sarayının özel bir bölümünde devlet işlerini yönetir, teb'asının ihtilâflı meselelerini, dâvalarını en yetkili merci olarak çözerdi.

Ne yazık ki, devrinde büyük bir medeniyet kuran Hmer imparatorluğu zamanla eski diriliğini, canlılığını kaybetmiş, 1431 - 1432 yılında Siyamlılar'ın tazyikine dayanamıyarak silinip gitmiştir.

Âşık Çelebî ve Bir İngiliz Müsteşrikı

Yazı ve Fotoğraflar : Edibe Dolu

«AŞIK Çelebi» isimli buyük bir eser hazırlamakta olan Glyn M. Meredith - Owens adındaki İngiliz müsteşrikı, geçen yaz Istanbul'a geldi. Daha önce 1963'te yayınladığı «Turkish Miniature - Türk Minyatürleri» ve 1965'teki «Persian Illustrated Manuscripts - Resimli İran Elyazmaları» adlı kitaplarını gördüğüm Meredith - Owens, yurdumuza geldiği zaman günlerinin büyük bir kısmını kütüphanelerde ve Âşık Çelebî ile ilgili yerleri ziyaretle geçirmişti. Bu yüzden konuşma imkânını bulamamıştım.

Kısa bir süre sonra Londra'ya yaptığım bir seyahatte, ünlü ve Türk dostu müsteşrikı, bürosunda ziyaret ettim. Meredith - Owens, British Museum'da, «Department of Oriental Manuscripts and Prited Books - Doğu Yazma ve Basma Kitaplar Bolümü» nde müdür muavinidir. Konuşmamıza Türkiye'ye yaptığı ziyaret ve yurdumuza ait hâtıralarıyle başladık.

— Türkiye'ye ait hâtıralarım mı? dedi, bunların pek çoğu Âşık Çelebî ile ilgilidir. Onun hayatı boyunca gittiği veya çeşitli sebeplerle alâka kurduğu yerleri ziyaret ettim. Meselâ, Çelebî'nin hâkim olarak göreve başladığı Silivri'ye gittim. Yoğurt yedim. Yine Çelebî'nin, Emîr Sultan ile bir akrabalığı olduğu belirtilmektedir. Bursa'ya gittim ve Emîr Sultan camiini ziyaret ettim, diye ekledi.

Başlangıçta İngilizce konuşuyorduk. Fakat o, zaman zaman Türkçe kelimeler kullanıyordu. Ben bu konuya temas edecektim ki, Meredith - Owens sözlerine devam etti:

— Şimdiye kadar birçok ülkeleri gezdim. Fransa, Almanya, İsviçre, İtalya, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Rusya, Polonya, Belçika, İran, Irak, Suriye ve Lübnan. 1967'de de «Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi» ne katılmak için Kanada ve Amerika'ya gittim. Maalesef uzun süreli tetkik gezilerine çıkamadığım için bunlar hep kısa ziyaretler oldu. Son defa Türkiye'ye gelişimde de ancak altı hafta kalabildim. Bu, 18 yıl sonra yurdunuza yaptığım ikinci ziyaretti. İlk defa 1951'de Istanbul'da toplanan Müsteşrikler Kongresi için gelmiştim.

Mededith - Owens 1921 yılında doğmuş. Harp yıllarında, 1942 - 43'de Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde teğmen olarak görev almış. 1948'de Cambridge Üniversitesi'nde, Christ Koleji'nde, Arapça ve Farsça bölümünü bitirmiş. 1948 - 49 yıllarında Tahran Üniversitesi'nde okumuş. Farsça için Syed Mahmud Armağanını almış. 1952'de üniversite mezunu anlamına gelen «master» unvanını almış. Bir ara Meredith - Owens ilk defa British Museum'da halen çalışmakta olduğu bölüme tâyin edilmiş. 1950 - 53 yıllarında Cambridge Üniversitesi'nde Farsça asistanlığı yapmıştır. 1953'te tekrar British Museum'a dönen İngiliz müsteşrikı, 1965'te burada müdür muavinliğine yükselmiştir.

Kısa biyografisini söylerken, eğitimini daha çok Farsça üzerine yaptığı halde,

Türkçe'yi nerede ve nasıl öğrendiğini anlayamamıştım. Bu konuda da:

— İran'da öğrenci iken, Azerbaycan'ın büyük bir kısmını gezmiştim. O vakitler hiç Türkçe bilmediğim halde, halkın konuştuğu dilin tesirinde kalmıştım. Bundan yirmi yıl evvel Doğu Elyazmaları ve Basma Kitaplar Bölümü'nde vazife aldığım vakit Türkçe ve Farsça kitaplara bakıyordum. Görevimi yapabilmem için iki dili de bilmem gerekiyordu. Bu yüzden Türkçe öğrenmeye başladım. İş saatlerime uymadığı için belirli kurslara gidemiyordum. Bu yüzden Rossi'nin İtalyanca izahlı kitabından kendi kendime çalıştım. Birkaç yıl sonra Londra Üniversitesi'ne bağlı «School of Oriental and African Studies — Doğu ve Afrika Bilimleri Fakültesi»nde, Prof. Fahir İz ile birlikte bazı Osmanlı eserlerini okudum. Bunun dışında tamamen kendi kendime çalıştım.

Konuşurken, bizim edebî dil veya kitap dili dediğimiz biraz ağdalı bir lisan kullanyordu. Ağır, fakat gramer hatası yapmadan konuşuyordu. British Museum'daki görevi dolayısıyle eski ve yeni Türkçe'yi ve lehçelerini öğrenmek mecburiyetinde kaldığını belirtti. Bir ara özel müsaade ile girilen kütüphaneye geçtik. Burada çeşitli Türkçe lehçe ve ağızlarında yazılmış kitaplar vardı. Meredith - Owens:

— Bu kitaplar, Uygur, Azerî, Türkmen, Özbek, Kazak, Altay, Yakut, Karakalpak, Başkır, Kırgız ve Tatar lehçelerinde yazılmışlardır. Bizde halen Sovyet Rusya sınırları içinde kalmış Türkler'in lehçelerinde yazılmış bazı kitaplar var ki, benim, bunlar hakkında bazı bilgiler tedarik etmem gerekmektedir.

Türkçe ve onun lehçelerine bu kadar vâkıf olduğu halde, herhangi bir yerde öğretim üyeliği almamış olan Meredith - Owens tam anlamı ile bir ilim adamı. Bu yüzden kendisine Batı'da, Türkoloji alanında bir ilerleme olup olmadığını sordum.

— Hernekadar İngiltere'de birçok üniversitenin ders programına Türkçe öğrenimi ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra eklendiyse de, bizim durumumuz ile Amerika'daki çalışmaları kıyaslayamayız. Amerika'dakiler nisbeten yenidir. İngiltere'de Türkçe, 1939'dan evvel yalnız Londra Üniversitesi'nde, «School of Oriental and African Studies» bölümünde okutuluyordu. Bugün ise Oxford, Cambridge, Manchester, Edinburgh ve Durham Üniversiteleri'nde programa alınmıştır. İngiliz bilim adamları daha çok Osmanlı tarihine

İngiliz müsteşrikı Meredith Owens.

Müsteşrikın çalışmalarına esas aldığı Âşık Çelebî nüshası.

ilgi duymuşlardır. Yalnız istisnaları da var. Meselâ dünyaca tanınan «History of Ottoman Poetry - Osmanlı Şiirinin Tarihi» isimli kitabın yazarı E. J. W. Gibb (ölümü 1901) ve halen «Etymological Dictionary of Turkic Language - Türk Dilinin Etimolojik Lugati» isimli kitabı yayınlamakta olan Sir Gerard Clauson birer örnektir. İngiltere'nin dışında Fransa'da Jean Deny, Almanya'da Babinger, Taeschner, Mordtmann, Giese işaret edilmeye değer isimlerdir. Bu, o kadar geniş bir konudur ki, başlı başına bir yazı konusu olabilir.

Türkçe'yi zenginlik ve kusurları yönünden Batı ve Doğu dilleri ile nasıl kıyaslayabileceğini sordum. Bu konuda da:

— Bir dil olarak Türkçe, zenginlik, ifade kabiliyetinin üstünlüğü ve kulağa hoş gelişi yönünden herhangi bir Batı veya Doğu dili ile kıyaslanabilir. Bence, Türkçe, diğer bütün dillerden mantıki yapısı yönünden de daha üstündür. Ben, «Arapça ilim, Farsça şeker, Hindçe tuz, Türkçe hüner» şeklindeki bir atasözüyle tamamen hemfikirim, dedi.

Meredith - Owens, edebiyatımızda önemli yeri bulunan eserlerin bir çoğunun bulunduğu British Museum'da devamlı araştırma yapan bir ilim adamı. Daha önce bahsi geçen eserlerine ek olarak son zamanlarda «Handlist of Persian Manuscripts 1895 - 1966» isimli kitabını yayınlamıştır. Eserine mevzu olarak Âşık Çelebi'yi seçişinin sebeplerini şöyle anlattı:

— Âşık Çelebi'yi, Türk şiirinin gelişiminde zirveye ulaşmış, çok kıymetli ve oyalayıcı bir kaynak olduğu için seçtim. Dîvân Edebiyatı eserlerinin basılmamış olmasını görmek benim için daima üzücü olmuştur. Basılmış olanlarda da genellikle bir tek nüsha üzerinde çalışılmıştır. Ben, «Âşık Çelebî» için, 17 değişik nüsha üzerinde çalıştım. Böylece bu alandaki ilim adamlarına bu eserlerin yalnız hikâyelerini değil, kendilerini yayınlama cesareti vereceğimi ümit ederim. Arap harfleriyle yayın yapmanın ne kadar pahalı olduğunu biliyorum. Fakat hiç değilse elimizde «tıpkıbasım» gibi bir imkân var. Osman Turan'ın «Kemalpaşazâde»si ve Neşrî'nin Almanca nüshası gibi.

1954'te Avusturyalı bir hanımla evlenmiş olan Meredith - Owens, dış görünüşüyle çok sakin bir kimse. Çalışmalarında kendisinin en büyük yardımcısı eşi. Konumuz Âşık Çelebî'ye gelince birden değişiverdi. Sormadan konuşan insanların hali gelmişti artık ona.

— Benim esas aldığım nüsha, British Museum'daki Or. 6434 sayılı yazmadır. Âşık Çelebî'nin ölümünden iki yıl evvel, 977'de yazılmıştır. Bu kitap, tıpkıbasım olarak verilmektedir. Istanbul ve Upsala nüshalarından da bazı örnekler aldım. Âşık'ın kendi elyazması olan ve halen Topkapı Sarayı'nda bulunan nüshayı tıpkıbasım olarak vermek isterdim, fakat o müsvedde halinde kalmıştır. Tamamlanmış olan Selimağa yazması ise (975) okunması çok güç bir nüshadır. Belki de bu nüsha yüzünden daha sonraki edisyonlarda bir takım acayip farklar meydana gelmiştir. Tezkere'nin resimli nüshası XVII. yüzyıla ait olduğu için, metni hazırlarken ondan faydalanmadım.

Son olarak Türkiye'deki tarihçiliğe temas ettim ve Batı tarihçiliği ile bir kıyaslamasını rica ettim.

— Prof. Halil İnalcık ve Osman Turan gibi Türk tarihçilerinin çalışmalarına teşekkür etmeliyiz. Onlar sayesinde Türk tarihçiliği, son yirmi yıldır Batı tarihçiliği seviyesine ulaşmıştır. Ondan evvel birçok kıymetli çalışmalar, Alman tarihçiler tarafından yürütülürdü. Hattâ 1914'te Târih-i Osmanî Encümeni'nin kurulmasından birkaç yıl evvel de bazı kıymetli metinler yayınlanmıştır. Pısaca bugünkü şekliyle Türk tarihçiliği, ilerisi için ümit vericidir, diyebilirim.

Boğaziçi'nin birçok köşesi, yüzyıllardan beri Istanbul'un mesiresidir.

İSTANBUL'UN MESİRELERİ: 2

Yazan: Ertan Ünal

HİCRİ 1327 yılında Göksu mesiresinin bir sel baskını yüzünden bir süre sessiz kaldığını görüyoruz. Sürekli yağmurlar yüzünden taşan Göksu bendinin suları çevreyle beraber bütün çayırı istilâ ettiğinden buraları göl haline gelmiş, ancak bu suyun çekilmesinden sonra tekrar rağbet bulmuştur.

YÛŞA TEPESİ

Istanbul'un şehirden bir hayli uzakta olmasına rağmen, rağbet gören mesirelerinden biri de Yûşa tepesiydi. Bu rağbetin sebebini, burada bulunan Hz. Yûşa'ya ait kabirde aramak gerekir. Beykoz çayırında yapılan lonca törenlerinden sonra buraya çıkılır. Hz. Yûşa'nın kabri ziyaret edilirdi. Yaz aylarında da Istanbul'un dört tarafından gelen halk adakta bulunduktan sonra, ağaçlar altında Boğaz'ın ve Karadeniz'in nefis manzarasını seyrederek dinlenirler, burada bulunan âb-ı hayat'tan içerek susuzluklarını giderirlerdi. Ancak Beykoz'a yaklaşık olarak 4 kilometre uzaklıkta bulunan bu tepeye çıkmak, eski devirlede bir usul ve erkâna tâbi idi. O zamanlar Yûşa'ya tek tek gidilmez, birkaç gün öncesinden civar köylere gelinip buralarda kalınırdı. Yûşa Hazretleri'ni ziyaret günü bu köylerde mahalleleri dolaşan bekçiler tarafından bekleyenlere duyurulurdu. Sütlüce'den sonra yaya veya öküz arabaları ile yolculuk başlar.

Bundan sonrasını Sermet Muhtar Alus'tan dinliyelim:

«En keyiflisi öküz arabaları ile gidiştl. Yanyana ayaklar ileriye uzanık içine yan gelinir, beraberdeki nevaleler arkasına bağlanırdı. Üzerinde tente gerili, güneş beyinlerde kaynamaz. Hep bir ağızdan şarkılar, türküler, medetlerle gacur gucur yola revan olunur. Yalı köyünün meşhur çayırının kenarından geçilip sola sapılır. Bir müddet gittikten sonra yine sağa çarh edip iki taraflı çınarlarla sıralanmış yol aşıldı mı, Tokat deresi denilen mahalle erişilir. İlk mola burada verilirdi. İshâkağa çeşmelerinden ayrılalı yarım saat geçmiş.

«Yine sağa düşen güzergâhtan, kestanelik bir ormana varılır. İkinci molada bir daha saatler yoklanır. Oraya kadar 45 dakika sürmüş.

«Altmışıncı dakikada deniz yüzünden 180 metre yükseklikteki tepeye vâsıl olunurdu. Dünya tabak gibi ayak altında. Bir tarafta ucu bucağı görünmeyen Karadeniz, bir tarafta boylu boyunca Boğaz, beride Marmara, adalar, Istanbul. Ötelerde dağlar, korular. Etrafın kuş bakışı manzarasına doyabilirsen doy» (1).

Yûşa tepesine çıkan ziyaretçiler, önce Yûşa Hazretleri'nin kabrini ziyaret edip adakta bulunduktan sonra, civarda bulunan ağaçlar altında oturur, burada çıkınlar çözülür.

180 metre yüksekliğindeki tepeye neden Yûşa adı verildiği bazı tarihçiler arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. Bu konuda iki iddia ileri sürülmektedir. Bu iddialardan ilkine göre, buraya Yûşa Hazretleri'nin kabri bulunduğu için bu ad takılmıştır. Diğer iddiaya göre de tepenin toprağının killi oluşu yüzünden buraya killi anlamına gelen Yuğşa sözü ad olarak verilmiş, ancak bu söz zamanla söylene söylene Yûşa şekline bürünmüştür. Bugün askerî bir bölgenin içinde kaldığı için ancak izin alınarak gidilen Yûşa tepesine, Kanunî Sultan Süleyman bir yol yaptırmış ve sık sık ziyaretlerde bulunmuştu. Tepede ayrıca Sadrâzam Said Paşa'nın eseri olan bir mescit bulunmaktadır.

BEYKOZ ÇAYIRI

Yûşa mesiresinin yanısıra Beykoz çayırı da güzel bir mesire idi. Burada II. Mahmud devrinde her yıl askerî ve diğer okul öğrencilerinin kır gezintilerine çıktığını, kendilerine kuzu ziyafetleri verildiğini görmekteyiz.

Beykoz'un bir diğer kayda değer yeri de Tokat Bahçesi'ydi. Ünü bütün Anadolu'yu tutan bu bahçenin yapılışı hakkındaki hikâye hemen hemen Istanbul'dan bahseden bütün eserlerde yer almaktadır. Rivayete göre Fâtih Sultan Mehmed 1458 yılında Beykoz içlerinde avlanırken kendisine, Mahmud Paşa'nın Tokat kalesini aldığı haberi getirilmiş, padişah bu haberden son derece memnun kalmıştı. Padişah bu memnuniyetin verdiği duyguyla, «Tez şurada bir hadîka-i iren-nüma bina edin ve ismine Tokat Bahçesi deyin, etrafına da avlanan hayvanların muhafazası için Tokat surına benzer bir çit çekin,» demişti. Padişahın bu emri kısa zamanda yerine getirildi. Ve Tokat Bahçesi, Boğaziçi'nde padişahların sevdiği bir mesire oldu. Fâtih'ten sonraki padişahlar da zaman zaman buraya gelerek hem dinlendiler, hem de avlandılar.

Beykoz'un halk tarafından ziyaret edilen bir diğer yeri de Karakulak suyu idi. Akbaba köyü yakınında olan bu kaynaktan, bilinmeyen bir tarihte su içen Karakulak Ahmed adındaki şahıs, çektiği

---

(1) Yûşa Tepesi, Akşam 4.10.1950.

Adalar, Istanbul'un sevilen mesireleri arasındadır.

hastalıktan iyileşmiş, bu yüzden suyun şifalı olduğu inancı yaygınlaşmıştı. Bulanın adına ithafen Karakulak suyu adı verilen kaynaktan su içerek şifa bulmak istiyen hastalar, sık sık buraya gelirlerdi.

MESİRELERDE GEÇEN OLAYLAR

Istanbul mesireleri muhtelif yıllarda çeşitli tarihî olaylara sahne olmuştur. Bunlar arasında özellikle Lâle ve II. Mahmud devirlerinde Istanbul'un en büyük iki mesiresinden biri olan Kâğıthane başta geliyordu. Veliahtların sünnet düğünleri, çeşitli ülkelerin elçilerine verilen büyük ziyafetler ve esnaf loncalarının yıllık an'anevî törenleri bir yana bırakılırsa, Kâğıthane 1808 yılında Sened-i İttifak'ın burada imzalanmasıyle ayrı bir önem kazanmıştır. II. Sultan Mahmud'un tahta geçmesinden sonra Kabakçı Mustafa isyanı dolayısıyle, devletin sarsılan otoritesini yeniden sağlamak, devletin iç durumunu düzeltmek için Alemdar Mustafa Paşa tarafından çağrılan âyan ve hanedan mensupları, Kâğıthane'de toplanmışlardı. Bunlar arasında verilen emri dinlemeyen, tab'asına haksız davranışlarda bulunarak devlet otoritesini sarsan valiler de bulunuyordu. Alemdar Mustafa Paşa'nın başkanlığında devletin ileri gelen kişilerinden kurulu bu topluluk birkaç gün süren bu toplantıdan sonra, 29 eylül günü Sened-i İttifak adıyle tarihe geçen anlaşmayı imzaladı. Bu anlaşma ile devlet otoritesinin valilerin keyfî tutum ve davranışlarıyle sarsılması önleniyor, valiler Istanbul'dan gelecek emirleri dinleyip yerine getireceklerine dair söz veriyorlardı.

Yine Kabakçı Mustafa isyanı ile ilgili önemli bir olay, Istanbul'un Boğaziçi'nde bulunan mesirelerinden birinde, Buyukdere çayırında geçmiştir. Baharın güzel günlerinde ve yaz aylarında kadınlı, erkekli kalabalığın iri çınarlar altında dinlendiği bu çayır 25 mayıs 1807 günü Kabakçı isyanının patlak verdiği yer sıfatını kazanmıştı. O gün, aylardan beri orduda devam eden yenileşme hareketine, muntazam ve disiplinli bir ordu olan Nizâm-ı Cedîd ordusuna karşı duyulan ilk hoşnutsuzluk duyguları açığa vurulmuş, Karadeniz Boğazı'ndaki kalelerin muhafızları çayırda toplanmışlardı. Muhafızlar, kendilerine giydirilmek istenen Nizâm-ı Cedid askerlerine ait üniformayı giymeyeceklerini, bunun için gerekirse ölümü dahi göze aldıklarını söylediler ve kendilerine baş olarak Kabakçı Mustafa'yı seçtiler. Daha sonra yine aynı yerde Kur'ân üzerine yapılan yeminle Kabakçı Mustafa ve avanesi şehre doğru yürüyüşe başladılar. III.

Selim'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan Kabakçı isyanı böylelikle Büyükdere çayırında başlamış oluyordu.

Büyükdere çayırı, Edirne Anlaşması'yle sonuçlanan 1828 - 1829 Rus Savaşı sırasında, askerî birliklerimiz için bir sevk ve toplantı yeri olmuştur. Devrin hükümdarı II. Mahmud, o yıl Kurban Bayramı kabullerini, bu çayırda kurdurduğu bir çadırda yapmış, yine aynı yıl, yeni gelen İngiliz Büyükelçisiyle ilk defa burada görüşmüştü.

Mesirelerde tarihî olaylardan sonra halkın en çok dikkatini çeken şeylerden birisi de esnaf loncalarının yıllık, an'anevî toplantılarıydı. Her loncanın bu toplantılar için seçtiği ayrı bir mesire vardı. Meselâ Kanunî Sultan Süleyman devrinde kuyumcular Kâğıthane'de, terlikçiler ise Beykoz çayırında toplanırlardı. Bu münasebetle günlerce önceden hazırlıklar yapılır, çadırlar kurulur, bu arada o esnafın malları da sergilenirdi.

Kuyumcuların Kâğıthane'de yapılan toplantısında paha biçilemiyecek kadar değerli, çeşitli mücevherler teşhir edilir, bu arada çıraklıktan kalfalığa, veya kalfalıktan ustalığa geçen kişilere yeni unvanları yapılan törenlerle burada verilirdi. Evliyâ Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman devrinde yapılan böyle bir toplantıda bu güzel mesireye altı binden fazla çadır kurulduğunu, burasının bir insan denizinden farksız olduğunu zikretmektedir. Bu toplantılardan sonra, devrin padişahına nâdide mücevherler sunmak da, kuyumcular arasında yerleşmiş bir an'aneydi.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, her yıl şehrin bir mesiresinde, esnaf loncalarının peştemal kuşanma törenleri yapılırdı. Çoğunlukla Çırpıcı, Veliefendi, Kâğıthane, Fenerbahçe, Çamlıca, Göksu, Sarıyer ve Beykoz'da yapılan bu törenlerde, esnaf lonca heyeti, bütün mensuplarıyle hazır bulunurdu. Çıraklıktan ustalığa yükselecek kişinin yaptığı eserler, heyet huzuruna getirilir, yiğitbaşı bu eserleri orada bulunanlara göstererek gülbang çekerdi. Daha sonra çırak, ustaları tarafından kâhyanın önüne götürülür, kâhya çırağa mesleğiyle ilgili öğütlerde bulunduktan sonra beline, ustalığını belirten peştemalı bağ-

Küçüksu çayırı ve çevresi, Istanbul'un en sevilen mesirelerinden biridir.

lardı. Derken, davullar, zurnalar çalınmaya başlar, ortada gezdirilen bir tepsiye herkes gönlünce bir miktar para atardı. Böylece yeni ustanın sermayesi de hemen oracıkta toplanmış olurdu. Tabiatıyle bu özel töreni yalnız o mesleğin mensupları değil, aynı zamanda semt sakinleri de ilgi ve heyecanla takip etmekteydiler. İlgi ve heyecanla diyoruz, çünkü törenin bitiminden hemen sonra çayırda türlü eğlenceler düzenlenirdi. Pehlivan güreşleri, davul-zurna refakatinde yapılan gösteriler, çeşitli cambaz kumpanyaları buranın an'anevî eğlenceleriydi. Semiha Ayverdi, bu an'anevî peştemal kuşanma törenlerinin en sonuncusunun 1908'de yapıldığını, ondan sonra bu güzel âdetin kaybolduğunu «Boğaziçi'nde Tarih» adlı eserinde belirtmektedir.

Halkın toplu olarak eğlendiği mesirelerin ortak bir yanı da Hıdrellez günü buralarda yapılan eğlencelerdi. Baharın müjdecisi olarak kabul edilen Hıdrellez günü mesirelerde özellikle kısmeti çıkmamış genç kızlar için özel törenler yapılır, başlarında kilit açılır, daha sonra mâniler söylenirdi. Bu mânilerden çağımızın başına kadar gelebilen bir, ikisi şöyledir:

«Yemenimin yeşili
Sil gözünün yaşını
Bana müjdeler olsun
Şimdi buldum eşimi»

«Yemenim turalıdır
Kenarı oyalıdır
Dostlara haber verin
Sevdiğim buralıdır»

Hıdrellez günü mesireleri dolduran halk, içinde gümüş kuruşlar, çeyrekler bulunan keseleri ağaç dallarına asarak, Hızır ilyas'ın kendilerine bereket getirmesi dileğinde bulunurlardı. Büyük bahçeleri olanlar, bu an'anevî törenleri kendi bahçelerinde, olmayanlar da, mesirelerde yapmaktaydılar.

KADINLARA MESİRE YASAĞI

Bazı hafifmeşreb kadınlar yüzünden 1751 yılında İstanbullu kadınlar için mesire yasağı konuldu. İstanbul'un o devirde şehirden uzak sayılabilecek bazı mesirelerinde ahlâkan sukut etmiş kadınlar, âşıklarıyle buluşup, türlü eğlenceler düzenliyorlardı. Bilhassa Çamlıca, Akbaba, Bendler, sık sık bu nevi rezaletlere sahne olmaktaydı. Bu şekilde cereyan eden bir, iki olayın açığa çıkarılması, şikâyetlerin alabildiğine çoğalmasına yol açtı. Bunun üzerine Hicrî 1164 tarihli bir fermanla (I. Mahmud devri) kadınların bazı mesirelere gitmeleri yasaklandı. Bu fermanda adları sayılan mesirelere kadın yolcu götüren arabacılara ağır cezalar verileceği belirtilmekteydi. Daha önce de «Istanbul Tarihinde Taşıt» adlı inceleme yazımızda da kısaca zikrettiğimiz bu fermanda şu satırlar yer almaktaydı:

«Nisvan taifesinden bazılarının tenezzüh ve teferrüç bahanesiyle Üsküdar'dan Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca ve Merdivenköyü'ne, bazıları dahi Boğaz'dan Tokat, Akbaba, Dereseki ve Yûşa'ya arabalarla gidip ve edeb ve hayâyı atıp, envai şenaati irtikâb ettikleri ihbar olundu. Bundan böyle nisvan taifesinin arabalarla bu mesirelere gitmeleri yasak kılınmıştır. Gidenlerle, onları yasağa rağmen arabalarına alıp götürecek arabacılar, yakalandıkları gibi Istanbul'dan taşraya sürüleceklerdir.»

ISTANBUL'UN DİĞER MESİRELERİ

Istanbul'da bulunan diğer belli başlı mesireleri şöyle sıralamak kaabildir:

Sarıyer Mesiresi: Burada kabri bulunan Sarıbaba adındaki bir evliyânın adını alan bu mesire özellikle şifalı sularıyle ün salmıştır. Burada bulunan Çınar, Kestane ve Kızılcık sularının şifalı ve her derde deva olduğu inancı, Sarıyer'e her devirde rağbet gösterilmesine yol açmıştır. Fetihten önce Boğaz fenerinin bulunduğu ve ahalisinin balıkçılıkla hayatını kazandığı bu semt, fetihten sonra hızla gelişmiş, gerek halkın, gerek padişahların ilgisini çeken bir yer haline gelmiştir. Bilhassa kiraz mevsiminde padişahlar buraya uğramadan edemezlerdi. Padişahlar arasında başta I. Selim olmak üzere, Avcı Mehmed, IV. Sultan Murad, Sarıyer'e sık sık gelip gitmekteydiler. Bunlardan IV. Sultan Mehmed, saltanatı sırasında burada bir de av köşkü yaptırmıştı.

Istanbul halkı, Kâğıthane ve Göksu kadar olmasa bile, Sarıyer mesiresine de gelirdi. Hastaları olanlar, onları şifalı sulara getirmeden edemezler ve beraberlerinde getirdikleri kaplara da bu sulardan doldurup götürürlerdi. Sarıyer, bahçeleriyle de meşhur bir yerdi. Bilhassa Çelebî Solak bahçesinin ünü bütün Istanbul'u tutmuştu. Evliyâ Çelebî'nin anlattığına göre, Sarıyer'den ayağını eksik etmeyen IV. Mehmed, buraya yaptığı gezintilerden birinde bu bahçeyi görür ve çok beğenir. Bahçe sahibini yanına çağırıp şöyle der: «Ben Hadim-ül Haremeyn olduğum halde böyle bir cennet bahçesine sahip değilim». Sultan'ın bu iltifatına çok sevinen Solak Çelebî bahçeyi kendisine hediye et-

Yerli, yabancı herkesin dinlenmek için tercih ettiği yer: Boğaziçi.

mek isterse de IV. Mehmed bu teklifi reddeder.

BÜYÜKDERE MESİRESİ

«Bu kasaba dahi II. Sultan Selim'in teferrücgâhı idi. Bir dağlık dere içinde bina olunmuştur. Burada çınar, kavak, servi, salkım ve söğüt ağaçları vardır ki, her biri gökyüzüne ulaşmış ulu ağaçlardır. Zeminine güneş tesir etmez bir cilvegâhdır. Gûnagûn çemenzâr sofraları, namazgâhlar ve nice akarsularla müzeyyen bir mesire-i dilârâdır. İşte böyle emsali bulunmaz mesire olduğu cihetle, yanında Büyükdere kasabası kurulup, mâmur olmuştur».

Evliyâ Çelebî'nin yukarıya aldığımız sözlerle övdüğü Büyükdere, çoğunlukla Istanbul'da bulunan yabancıların mesiresi olmuştur. XVII. asırda, burada bulunan köy, hızlı bir gelişme kaydetmiş, aranan bir mesire haline gelmiştir. 1835 yılında burada Rus, Holanda sefaretlerinin yazlık binaları ile, Rusya baştercümanının iki büyük yalısı bulunduğunu Halûk Şehsuvaroğlu, «Asırlar Boyunca Istanbul» adlı eserinde belirtmektedir. Yine Şehsuvaroğlu'nun belirttiğine göre, Büyükdere'de bulunan çeşitli sular da hayır sahipleri tarafından çeşmeler yaptırılarak halkın istifadesine sunulmuştur. Bunlar arasında tadı en iyi olanı Kocataş suyu idi.

Büyükdere çayırında halk topluca eğlenir, bu arada yeniçerilerin Tokmak oyununu ilgiyle takip ederdi. Av meraklısı padişahlar için Büyükdere, bir cennetti. Buraya giden herkes yalnız Büyükdere'de eğlenmekle kalmaz, kasabaya yakın olan Belgrad köyü ve bentlere de uzanırdı. Belgrad ormanı ve bentler, bugün de Istanbul'un sevilen mesirelerindendir.

EMİRGÂN MESİRESİ

Boğaz'ın Rumeli yakasında bulunan bu mesirede, ileri gelen devlet adamlarının köşk ve yalıları bulunuyordu. Hammer, Osmanlı Tarihi'nde, XV. asırda burada bulunan ve sahibinin adına izafeten «Feridun Bahçesi» denilen bahçede, büyük eğlenceler düzenlediği ve bu eğlencelerde, saray kadınları ile birlikte devrin ileri gelenlerinden İbrahim Paşa'nın da hazır bulunduğunu zikretmektedir.

IV. Murad devrinde Emirgân'da Yusuf Paşa'ya ait köşkün geniş bahçesinde düzenlenen eğlencelere padişah da katılırdı. IV. Murad bu tür eğlencelere gelirken kıyafet değiştirir, tanınmamaya bilhassa dikkat ederdi. Bu eğlenceler sazlı, sözlü olur, devrin musikîşinasları, en yeni besteleri-ni burada, padişah huzurunda okurlardı. III. Selim devrinde burada devlet erkânından bazıları köşk ve yalılar yaptırdılar.

Istanbul mesireleri sadece bu anlattıklarımızdan ibaret değildir. Adalar, İstinye, Çamlıca, Fenerbahçe, Kuşdili ve Veliefendi çayırları, Yakacık ve Kayışdağı da, her devirde Istanbul'un sevilen mesireleri arasında yer almıştır.

Kurtuluş Savaşının Adsız Kahramanları

Yazan: İhsan Ilgar

BİRİNCİ Dünya Savaşı'nın sonunda, Mondros Mutarekesi'yle silâhları teslim edip, orduyu terhis edişimiz, haber alma hizmetindeki özel kuruluşun da dağılmasını gerektirmişti.

Anadolu'da beliren milli hareketle kurulan ordu, genelkurmay ve cepheler bünyelerinde, birer haber alma hizmeti meydana getirmişlerdi. Bunlara paralel olarak ordular da, haber alma kuruluşlarını yeniden düzenlemişler, görev alacak personeli yetiştirmeye başlamışlardı.

Ankara önlerinde, Yunanlılar'ın Küçük Asya ordusu, yediği tokatla Eskişehir - Afyon hattına çekilmişti. Eskişehir - Kutahya savaşında ve hemen onu takip eden Sakarya'da ordumuz, galip gelmekle beraber, fazlaca kayıplara uğramıştı. Yeni kurulmuş bu orduyla, bu kadar çetin savaşlardan sonra, bir takip yaparak düşmanı denize dokmek kolay değildi. Bir hazırlık olmadan yeni bir hareket de düşünülemezdi.

Bolvadin'e yerleşen 2'nci Ordu, haber alma şubesine yeni elemanlar katmış, düşmanın yeni mevziini nerelerde çizeceğini, nerelerde kumeleneceğini, komutanlarıyle, tahkimat derecesini ve moral durumunu öğrenmeyi başlıca amaç edinmişti.

Ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa idı. Bu zat, uzun zaman harp okullarında öğretmenlik yapmış, savaş meydanlarında tecrübe kazanmış, durust, bilgili, medeni cesaret sahibi, sert bir askerdi. Haberalma şubesini de, sonradan orgeneralliğe kadar çıkmış olan, Kurmay Yarbay İshak Avni Akdağ yapmaktaydı.

Ordunun emrinde o zamana kadar haber alma hizmetinde yalnız bir subay çalışmaktaydı. Ordu yeni bir hamlenin hızı içindeydi Bu büyük gorevler için yeni elemanlara ihtiyaç vardı. Ordu kumandanlığı, birliklere yayınladığı emirle, gönüllü subaylar istemişti. İşte yazımızda anlatacağımız Teğmen Halil Nuri Yurdakul (sonradan albay ve milletvekili) bu subaylardan biri olarak katılmıştı.

Bu kurslarda subaylar yirmi gun guneş banyosuna tâbi tutularak vucutları karartılmış, tırnakları, saç ve sakalları uzatılmıştı. Ayrıca baca kurumu, iç ve kuyrukyağı içinde eritilerek vücutlarına sürülüyordu. Bu tuvalet çok ağır bir koku yaptığından tahammülu güçtu Eğitim bitince, üç subaya görev verilerek düşman iç-

lerine doğru yola çıkarıldılar. Cephe yakınında bir köye giren üç arkadaş, orada köylülerle anlaşmış, Yunan ileri karakol ve nöbetçilerini komur arabaları kafilesiyle, küçuk sepetler içerisinde hazırlanmış yumurtaları dağıta dağıta geçmişlerdi. Bu iki subayı Afyon'a varmadan iki köyde misafir eden Halil Nuri, komur arabalarıyle yalnız Afyon'daki Yunan askerî hastanesine kadar ulaşmıştı.

Buradan da Yunanlılar'ın, köylülerimizi, bir Türk taarruzunu karşılamak için kazdırdıkları siperlerde işçi olarak çalışmış, tahkimatın şekil, nevi ve nerelerde, kaç sıra olup, silâhların nerelerde mevzilendiğini ve hangi birlığın hangı bolgeyi tuttuğunu öğrenerek raporlarını gizlice yazıp adamları aracılığıyle orduya ulaştırmaya başarmıştı.

Dönüşte Seyitgazi'de bulunan Yunan süvari alayı ile Afyon'daki iki tümen karargâhı ve Eskişehir'de tümen ve kolordu karargâhları arasındaki muhabere için telefon hattının açıkta bulunduğunu gormuş, bu hattan duşman muhaberesinin çalınabileceğini de bildirmişti.

Ordu kumandanı bu bilgiden çok memnun olmuş, yanına teğmen Sadi (Kadıkoylu merhum emeklı albay), Giritli, iyi Rumca bilen, zaterden sonra İzmir'de yerleşen teğmen Cevat'ı da vererek gerekli malzemeyle yola çıkarmıştı. Ekip, gece yürüyüşleri ve nobetçilerin olmadığı, Halil Nuri'nin tesbit ettıgi yerlerden, gizlice geçerek, düşman gerisinde yuvalanmış, düşman telefon haberleşmesini gunü gününe çalarak orduva raporla bildırmişti.

Bir gün ekip ansızın Karaoren köyu imamını da yanlarına alarak Bolvadin'e gelmişti. Orduya verdiği raporlarında bu koy imamının öteden beri Yunanlılar'a bağlılık göstererek, casusluk yaptığı, milli kurtuluş ordusu aleyhinde çalıştığını meydana çıkarmıştı. Bizim kahraman subaylar da bu hainı yakalıyarak orduya getirmişlerdi.

Teğmen Halil Nuri (sağdaki), kendisi gibi köylü kılığına girmiş iki arkadaşıyle (yanındaki Cevat Giritli, diğeri Sadi Kadıkoy).

Teğmen Halil Nuri, mahallî kıyafetle düşman hatları gerisinde.

Bolvadin'de yapılan duruşmasında hain imam, padişahtan, fetvalardan bahsederek kendisini savunmuş, halifenin dağıtılan fetvalarının kendisini bu yola ittiğini söyliyerek, kellesini kurtarma çabasına kalkmışsa da, cezasını bularak Bolvadin'de asılmıştı.

Halil Nuri'ye bu başarısından sonra 10 mayıs 1922'de ordudan **şu görev verilmişti:**

«I. Mülazim Nuri Efendi, duşman mıntıkasındaki vazifesini daha içerilere doğru ilerletmek üzere ifa ve ikmâl etsin. Ve duşmanın hal ve vaziyeti hakkında kendisine verilmiş olan talimat veçhile kâfi ve sahih ve mukemmel mâlumat elde ettikten sonra Hüsrev Paşa'ya avdet ve orada emrime intizar etsin. Mebhus mu**habereyi temin için kendisine o vakit emir verilecektir.**

2'nci Ordu Kumandanı Şevki»

Bu gorevi alan Halil Nuri, artık yolları çok iyi oğrenmış olduğundan ve birçok koylerde de kendisine bulduğu dost insanlarla ahbaplığı ilerletmiş, bir garip kişi olarak tanındığından, yine elinde sopa, sırtında dağarcığıyle yola duzulerek Bolvadın'den dağ yollarıyle Seyitsultan'a gelmiş, Doğer - Altıntaş'ta bulunan Yunan 7, 9, 13'uncü tümenleriyle, Afyon'da bulunan 5, 12, 4'uncü tümenleri arasında Bahşayiş, Hamurköy yoluyle büyuk zıkzaklar yaparak Yunan I'inci ve II'nci Kolorduları bölgesinde çalışmaya başlamıştı. Bu garip kişi, köylüler için aranan bir misafir oluvermiş, tatlı sozü, yumuşak hareketleri, herkesi kendine çekmış, bir hafta, on beş, yirmi günlük turları sonunda aldığı bilgileri 2'nci orduya yetiştirmişti.

O kadar kolay değildi bu hizmet ama, nihavet olsa olsa bir hayat meselesiydi. Halil Nuri için, onunla çalışan, onun gibi Türk subayları için, hayattan evvel memleket, vatan vardı. Onun mutluluğu yanında hayatın ne onemi olurdu ki . Bize bugunu, bu mesut Turkiye'yı yaratanlar haber alma hizmetinde böyle çalışmışlardı...

1908'in sonlarında, İkinci Meşrutiyet'in ilk aylarında Türkiye. Ortada Bulgaristan, istiklâlini ilân etmiş, krallık olmuş, Türk imparatorluğundan ayrılmış Türkiye, elden çıkan Bulgaristan'ı yakalamak için ümitsizce arabanın arkasından koşuyor. Solda İngiltere ile Rusya, Osmanlı devletindeki menfaatlerin çekişiyorlar

Bir Kahramanlık Destanı

Gazze Müdafileri

Yazan: İhsan Birinci

AKLIN ve askerliğin kabul edemiyeceği, uzun süren süngü ve dipçik kavgası bir türlü bitmiyordu. O gün etraf kararıncaya kadar devam eden didişme sonucu, savaş yeri kandan kıpkırmızı olmuş, cesetlerle dolmuştu.

Sayıca üstün İngiliz kuvvetleri hâlâ yerinde direniyor, buna karşılık bir avuç Türk kahramanı ölmeyi, geri gitme veya teslim olmaya tercih ediyordu. Zira fırka kumandanlığından telsiz telgrafla verilen emir kat'î idi: «Gazze müdafilerine selâm... Sabaha kadar sabır!»

Kahraman 125. alay, bağlı olduğu fırkanın fedakârlık ederek, her türlü yardımda bulunacağına emindi. Fakat düşman da bunu her halde düşünmüş olacak ki, Türk fırkasına karşı büyük bir kuvvet ayırmıştı. Bu suretle çember içersinde kalan 125. alayın sebat etmesi gerekiyordu. Nitekim asker bütün gece durup dinlenmeden Gazze'yi, sokaklarına varıncaya kadar tahkim etti. Kumandanlarından neferine, son nefeslerine kadar boğuşmaya kararlı idiler. Nihayet alay kumandanı, Trablusgarp ve Çanakkale'de defalarca çarpışmış, nişanlarla süslü gazi sancağını açtı ve:

— Arkadaşlar, dedi. Karşımızdaki düşmanı hepimiz tanırız. Sayıca bizden pek büyüktür. Ama unutmayınız ki, Allah'ın yardımı elbet bütün kuvvetlerden üstündür. Bu şerefli sancak düşmanın eline geçmeyecek. Ya düşman mağlup olacak ya Gazze 125. alaya mezar olacak!..

Bu sözleri herkes büyük bir tevekkülle dinliyor ve az sonra girişecekleri savaşa hazırlanıyorlardı.. Şafak sökmüş, büyük birlikler görünmeye başlamıştı. Gittikçe yaklaşanlar, dün beceremedikleri işi, bugün iki misli kuvvetle başarmak istiyordu.

Güneş iyice kendini gösterdiği zaman, doğudan ve çok yakından top sesleri işitilmeye başladı. Bunun üzerine 125. alay kumandanı, I. taburuna şu emri verdi:

— Gazze'ye hâkim Mantartepe, düşmandan temizlenecektir...

Çok geçmemişti ki, şarapnel ve obüs yağmuru altında süngüleri parlayan kahramanların düşmana doğru atıldıkları görüldü. Türk'ün fedakâr evlâtları birer ikişer kanlar içinde yere serilirken, geride kalanları, ateş ve ölümden ürkmeden ilerliyordu.

Tabur yaveri İhtiyat Mülâzım (yedek asteğmen) Âkif Efendi, emir götürmek üzere ileriye gitmişti. Cesur genç, emri tebliğ ettiği kıt'anın fedakârlığını görünce gözleri yaşardı. Henüz hücumun başlangıcında bir takıma kumanda eden Tarsus'un Ali Fakıh kariyesinden Mustafa oğlu Ali Çavuş'u kanlar içinde yerde görünce dayanamayıp:

— Çavuş, silâhını bana verir misin? Senin yerine ben gideyim, teklifine, son anlarını yaşamakta olan çavuştan:

— Ali Efendi, ben kana kana öldüre-

medim... Sen benim için öldür!... cevabını almıştı.

Şimdi mülâzım Akif Efendi, elinde süngüsü takılı tüfeği ile askerin önünde tepeye doğru koşuyordu. Az sonra istenilen tepe işgal edilip, süngülenen İngilizler'den arta kalanları esir alındı. Bu suretle genç subay, Ali Çavuş'un vasiyetini yerine getirmiş oluyordu. Fakat ne yazık ki, tepenin alındığı haberini geriye bildirmek üzere iken, yanında patlayan bir obüs, onu da alkanlar içinde yere sermişti. O günün sonucunu bölük kumandanı şu telgrafla alay karargâhına bildiriyordu: «Tepeyi aldık, fakat Akif'i verdik!...»

Bir akşam evvel keşif kollarının düşmanın ileri hatlarımıza yaklaşmakta olduğunu bildirmesi üzerine, her tarafa «Dikkat» emri verilmişti. Artık bütün asker, Çanakkale'de perişan edilen aynı duşmanın burada intikam almak istediğini anlıyordu. Nitekim esir edilen bir İngiliz subayı, «Tarihinize yazdığınız Çanakkale'ye mukabil, biz de böyle bir gün yazacağız!...» demişti.

Gazze'de herkes geceden hazırlıklı idi. Sabah olup, güneş çölün sonsuz ufuklarını aydınlatırken, düşman kollarının Gazze'ye ilerlediği görüldü. Bu defa on misli fazla olan kuvvetlerin süvari birlikleri, Türk mevzilerinin yan ve gerilerine sarkmaktaydı. Buna ilâveten denizden on beş geminin yardımı ve topçusunun cehennemî ateşi ile hücuma geçtiler. Bilhassa gemilerin yan ve geriden yaptığı atışlar, siperlerde tutunmaya imkân bırakmıyordu. Bu durumda çaresizlik içinde kalan Türk kuvvetleri çekilmeye başlayınca, düşman, Gazze mevzilerini zaptetmiş ve siperlerine inerek, buradaki kuvvetin hariçle temasını kesmişti.

İşte o anda İngilizler'i daha önceleri Çanakkale'de de şaşırtan Türk'ün aynı hareketi görüldü... Sipersiz kalan 125. alayın üçüncü taburu birdenbire düşmanın üzerine atıldı. Allah Allah nidaları, kızgın çöllere yayılıyordu. İngilizler ne yapacaklarını bilemez halde, bir türlü süngü savaşına cesaret edemiyor, ancak manevra ile kahraman Türk taburunu elde etmeyi deniyorlardı.

Çok geçmeden üçüncü tabur da sarılmıştı. Ama yine de mukabele ediyordu. Şanlı ismine leke kondurmak istemeyen şanlı taburun kumandanı Giritli İbrahim Efendi, ihtiyat olarak bölüğü ile geride bulunuyordu. Henüz yeni terfi etmiş olan genç ve yakışıklı yüzbaşı, Arıburnu'ndaki Kırmızı Sırt'ta dokuz ay dinlenmeden İngilizler'le savaştığını hatırlayarak, mermisi biten tüfeğine süngüsünü takıp gürledi:

— Yiğitlerim ileri!... Bunlar Çanakkale'den kaçanlardır. Haydi bir ders daha...

Ve sonra da bir avuç askerinin önünde kükremiş arslan gibi düşmanın üzerine atıldı... Süngü hücumu olanca şiddetiyle devam ediyordu.

Enver Paşa, ikinci Gazze savaşında bir kıtayı teftiş ediyor.

Ali Münif Bey'in Hâtıraları: 4

İttihadcıların Bâbıâlî Baskını

Yazan: Taha Toros

ANKARA Valiliğinde bir buçuk yıl bulunduktan sonra, dahiliye nezâretinden aldığım mahrem bir yazıda, Manastır vilâyetinde müddeiumumînin katledildiğini, katillerin ortaya çıkarılamaması yüzünden, halkın huzursuzluk içerisinde yaşadığını, katillerin meydana çıkarılması için fırkaca oraya tâyinimin arzu olunduğunu, bu sebeple Vali Reşid Paşa ile becayişe razı olup olmıyacağım soruluyordu.

Muvafık cevap vermem üzerine Vali Reşid Paşa Ankara'ya geldi, ben de Manastır'a gittim.

Manastır Valiliğinde ilk işim, maktul müddeiumuminin katillerini aratmak oldu. Katilleri buldurdum. Meğerse, müddeiumumî «İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne muhaliftir» diye, polisler tarafından vurulmuş... Esasen bu mıntıkalarda İttihadcılık ruhu kökleşmişti.

Selânik, Manastır ve Serez mıntıkası, Meşrutiyet'in ilânından çok evvel gizli faaliyetlerin sahası idi. Ahalinin büyük kısmı fırkaya girmişti. Memurlar da ruhen cemiyete bağlıydılar.

Ancak, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olup ilân-ı meşrutiyetten sonra cemiyetle veya hükümetle ihtilâfa düşenlerin muhalefetleriyle ufak tefek tahrikler göze çarpıyordu. Nitekim, Manastır'da bir, iki zabit (ki bunların içinde Bâbıâli baskınında şehit edilen Nâzım Paşa'nın yaveri Nâfiz de vardı) hükümetin icraatını tenkit mahiyetinde nümayişe benzer bir hareketle dağda toplandılarsa da, kan dökülecek bir hâdise vukubulmadı (1).

Bir taraftan matbuattaki münakaşalar, diğer taraftan İtalyanlar'ın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmek üzere hazırlığa geçmesi, ahali üzerinde huzursuzluk yaratıyordu.

---

(1) Ahmed Bedevi Kuran (İnkılâp Tarihimiz ve Jon Türkler) adlı eserinin birinci cildinde bu hâdiseye temas ederek şunları yazmaktadır:

(Zabitlerin çadırlı karargâha çıktıkları sırada Manastır'da vali Münif Bey'di. Vali yaverliğinde Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey isminde bir zat vardı. Yaver İsmail Hakkı Bey, dağa çekilen zabitlerin taleplerinde muvaffak olabilmeleri için çok çalışmış, âdeta onların müdafaalarını deruhte etmişti. Esasen, hemen hemen bütün Manastır halkı bu zabitlere taraftardı).

HÜKÜMET DEĞİŞİKLİKLERİ

Muhalefet gazetelerinde şiddetli yazılarıyle meşhur olan Ahmed Samim, genç yaşta köprü üstünde vuruldu.

Istanbul'da yapılan mebus intihabında İttihad ve Terakki, 196'ya karşı 195 reyle mağlup oldu. Şiddetli münakaşalar ve partizanlık yüzünden meclisin feshi, dahilî huzursuzluğa bir yenisini ilâve etti.

Evvelâ Trablusgarp meselesinden dolayı «adl ü ihsan» politikası taraftarı Hakkı Paşa sadrâzamlıktan düştü. Said Paşa kabineye memur edildi. Bir maddenin müzakeresinde meclisteki rey miktarı karşısında Said Paşa çekildi ise de, tekrar ve sonuncu defa sadrâzam oldu.

BABAM ŞÂİR HAKKI BEY'İN VEFATI

İstibdadın gadrine uğrayanlardan biri olan babam, Istanbul'da oturuyordu. Eski devrin dahiliye nâzırı Memduh Paşa'nın kahrına uğrayarak — Ahrar'dan Ismail Kemal ile münasebeti vehmedildiğinden — mektupçuluktan azlolunmuştu. Mükerrer müracaatlarına rağmen Memduh Paşa kendisine bir vazife vermemişti. Buna sebep de, merhum babamın, zâhiren Kanunî Memduh'a ithaf edip, hakikatte Dahiliye Nâzırı Memduh Paşa'yı kasdeyleyen bir gazelinin bestelenmesi idi. «Çal Memduh Çal», redifli bu gazel, o devirde Balıkpazarı meyhanelerinin dillerden düşmeyen yegâne şarkısıydı.

Meşrutiyet'in ilânı üzerine babamızın mağduriyetini gidermek için enistem (ki aynı zamanda halazâdem idi) Mersin Mebusu Ârif Hikmet ile dahiliye nezâretine gitmiştik. Babamı memleketimiz Adana'ya yakınlığı dolayısıyle Niğde mutasarrıflığına tâyin ettiler. Kendisine bu haberi götürdüğümüz zaman babam, her ikimizi de azarladı.

— Güya adam oldunuz da, bana iş verilmesi için tavassuta kalktınız ha, diyerek vazifeyi reddetti. Annemin, hemşiremin ölümü ve arkasından Ârif Hikmet'in ölümü onu çok sarsmıştı. Teessür içersinde Istanbul'da oturmayı tercih etti ve 12 eylül 1912 tarihinde İran Hastanesi'nde vefat etti.

BÜYÜK KABİNE VE VALİLİKTEN AZLİM

Meclis fesholuduktan sonra, «Buyuk Kabine» namıyle, Gazi Ahmed Muhtar Paşa riyasetindeki hükümet kuruldu. Yeni hükümetin yegâne gayesi, memleketin içinde vahdet yaratmak ve alıp yürüyen partizanlık zihniyetiyle mücadele etmekti.

Tarafsız gibi görünüyordu. Kâmil Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa gibi çoğu eski sadrâzamlardan mürekkep bulunması hasebiyle «Büyük Kabine» adı verilen hükümetin ilk faaliyeti, bazı valileri işten uzaklaştırmak oldu. Kabinede Dahiliye Nâzırlığı Ferid Paşa'ya verilmişken, kabul etmemesi üzerine Dâmad Şerif Paşa getirildi.

Kabine kurulduktan birkaç gün sonra dahiliye nezâretinden aldığım bir telgrafla merkeze çağrıldım. Istanbul'a gelince vaziyet bütün çıplaklığıyle anlaşıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sıkı merbutiyetim ileri sürülerek 37 yaşında valilikten uzaklaştırılmış bulunuyordum. Manastır valiliğinden bu suretle ayrıldım. Kendimi memlekete hizmet yoluna verdiğimden, yine de diğer sahalarda çalıştım. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin umumî merkez azâlığına seçildim ve hükümet, İttihadçılar'ın eline geçinceye kadar fırkadaki mesaime devam eyledim. Muhalefette fırka merkezinde faal olarak çalışmanın da başka bir heyecanı ve zevki vardı.

İttihad ve Terakki, yurdun çöküntüsünü önlemek, düşmanlarımızın memleketimiz dahilindeki nifakları istismar eylemesine mani olmak maksadıyle programlı ve sistemli olarak hizmet görüyordu.

Yeni kuvvetlerle, fırkanın takviyesine ve maddî durumunun düzeltilmesine çalışılıyordu (2).

BALKAN HARBİ MİTİNGİ

Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi iş başındayken, memleketin iç ve dışında türlü hâdiseler oldu.

Dahilde tureyen ve sağa sola «Halâskâr Zabitan Grubu» adıyle beyannameler ve tehditler gönderen bir komitecilik faaliyeti başladı. Meclisin feshi için Sultan Reşad üzerinde tesir edildi.

Hariçte, Balkanlar karışmıştı. Bu sırada İttihad ve Terakki merkezinde memleket çapında iki mühim hareket oldu. Bunların tertip ve ihzarına karar verenlerle çalıştım. Bunlardan biri Balkan Harbi mitingi, diğeri Bâbıâlî baskınıdır.

Nihayet Balkan Harbi başlayıverdi. Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi böyle buhranlı günlere mahsus enerjiyi gösteremiyordu. Hudutlarımızdaki cinayetler, milletimizin kalbine indirilmiş bir hançer gibiydi. Millet, ne pahasına olursa olsun

---

(2) Ali Munif'in bu sözünden fırka varidatının arttırıldığı ve teberrular yapıldığı mânâsı çıkmaktadır. Kendisi asla söylemedi. Lâkin, başkalarında mevcut bir mektuba göre bu sırada Ali Münif'in de İttihad ve Terakki'ye 300 altın verdiği anlaşılmaktadır.

yurdun müdafaasını, hükümetin idare-i maslahata başvurmamasını istiyordu.

Hükümeti ikaz eylemek, milletimizin yurt müdafaasındaki an'anevî heyecanını göstermek üzere mitingler tertip ettik. Sultanahmet'te yapılan bir mitingte, İttihad ve Terakki namına ben de konuştum. Bugünlere tekaddüm eyleyen hâdiseler arasında Tal'at, Cavid — şiddetli yazılarından dolayı — kısa bir tevkife maruz kaldılar.

BÂBIÂLÎ BASKINI

Sadrâzam Gazi Ahmed Muhtar Paşa'dan sonra sadârete gelen Kâmil Paşa, Edirne'nin sukutu bahsinde sulhen teşebbüse girişmek taraftarıydı. Bu husus, İttihad ve Terakki merkezinde günlerce tenkit edildi. Fırka, Kâmil Paşa'yı kat'iyyen tutmuyordu. Edirne'nin düşmesi üzerine hükümetin durumu etrafında padişahla temasa geçmeyi düşündük. Fırkada bu mevzuda görüşmeler yaptık. Fırka merkezinde bu mevzuda üç fikir belirdi: 1 — Fırkadaki yaşlılar ve erkân, bu teması doğru görmediler. 2 — Padişahla temasta, onun ikna edileceği ve yeni bir hükümet kurulmasının sağlanacağını ileri sürenler mevcuttu. 3 — Fırkanın genç elemanları, ateşin grup, padişahla temastan fırka için müsbet bir netice alınamıyacağı kanaatini izhar eylediler.

Mevzu daha çok Edirne'nin kurtarılması meselesinden çıktığından, birkaç gün sonra, Enver'in (Paşa) de mütalâasını dinlemek üzere, fırka merkezinde gizli iki toplantı yaptık. Enver, Edirne'nin Bulgarlar'dan istirdadının mümkün olduğunu, askerî bilgisine ve cesaretine istinaden ısrarla söyledi.

Esasen bu sırada sulh müzakeresinin akamete uğraması, Bulgarlar'la, Sırplar'ın arasının açılması da Edirne'nin istirdadını kolaylaştırıyordu. Diğer taraftan Alman veliahdı da, İttihad ve Terakki Cemiyeti'yle yaptığı gizli temaslarda, Edirne'nin istirdadı bahsinde teşviklerde bulunuyordu. Millet, Edirne'nin sukutundan, hükümete muğberdi! Bundan faydalanarak bir hükümet darbesi düşündük. Fakat asla kan dökülmesini derpiş etmedik.

Bir kısım arkadaşlar, Bâbıâli'ye yapılacak baskında muvaffak olamama halinde fırkaca takınılacak vaziyet üzerinde duruyorlardı. İkinci günkü toplantıda Enver (Paşa) Edirne'nin istidadının mümkün olduğunu ve bunu kendisinin bizzat deruhte edeceğini ısrarla ileri sürdü. Âzâlara büyüleyen ateşli bir konuşma yaptı.

Nihayet kabineyi devirme tertibi üzerinde konuşuldu. Enver, bu mevzuda başrolü istedi. Kâmil Paşa'dan istifanın nasıl temin olunacağı, padişaha nasıl götürülüp arzedileceği ve Mahmud Şevket Paşa'nın sadârete getirilmesi hususu hakkında müzakereler yapıldı. Tal'at'ın bu tertiplerdeki başarılı komiteciliğini her zaman takdirle anmak lâzımdır.

Fırka elemanlarına Bâbıâli baskını için vazifeleri tevzi ve tevdi edildi. Bâbıâli içinden de hamiyetli ve ketum insanlar temin olundu

Nihayet, yakın tarihimizde 10 ocak 1912 (Bâbıâli Baskını) adıyle giren hâdise vukubuldu. Hepimizin üzüldüğü nokta, baskının kan dökülmeksizin icrasının mümkün olamayışıdır. Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa ile, Yâver Nâfiz ve Tevfik Beyler'le, İttihad ve Terakki Fırkası'ndan Mustafa Necip Bey, bu baskının kurbanları arasında idiler.

Merkez-i Umuminin kararında kat'iyyen canlara kıymak gibi bir mevzu yoktu. Tal'at bilhassa bu bahiste Bâbıâli içerisinden yapılacak yardımı sağlarken mükerreren bunun üzerinde durmuştu.

Baskın sırasında Kâmil Paşa'nın odasına giren Enver, sadrâzama istifasını imza ettirip, Sultan Reşad'a götürdü. Mahmud Şevket Paşa'nın sadârete iâdesi bu suretle istihsâl olundu.

TEKRAR VALİLİĞE TAYİNİM

Baskının hatip kahramanlarından Ömer Naci, sesi kısılıncaya kadar milleti ardından sürükleyen, ateşli hitabelerde bulundu. Programa devam edilerek Edirne'nin Bulgarlar'dan istirdadı hususu muvaffakiyetle neticelendi.

Büyük Kabine'nin mağduru olarak ve müfrit İttihadçılığım ileri sürülerek Manastır Valiliği'nden ayrılışım, Mahmud Şevket Paşa'nın sadârete geçmesiyle, tâmir edildi.

Mahmud Şevket Paşa kabinesi tama-

Ali Münif Bey'in hâtırâtında adı geçen Cemal Paşa, Suriye'de iken, mesaî arkadaşları ile:
1) Bahriye Nâzırı Cemal Paşa,
2) Beyrut Valisi Azmi Bey (Sabık Emniyet-i Umumiye Müdürü)
3) Sabık Van, Erzurum ve Şam Valisi Tahsin Bey (Tahsin Uzer)
4) Sabık Beyrut Valisi İsmail Hakkı Bey,
5) Cemal Paşa'nın Başyaveri Nusret Bey (Cemal Paşa ile birlikte Tiflis'te öldürülmüştür),
6) Cemal Paşa'nın arkasında, Mali Müşavir Tevfik Bey.

Ali Münif Bey'in sınıf ve vazife arkadaşı Maliye Nazırı Cavid Bey.

mıyle İttihadçı arkadaşlardan mürekkepti. Dahiliyeye Hacı Âdil Bey getirildi. Fırka, hükümetin ilk kararlarından olmak üzere benim tekrar bir valiliğe tâyinimi arzu ediyordu.

1912 senesi sonlarına doğru, Vefik Bey'in ölümü üzerine boşalan Halep Valiliği'ne tâyin edildim. Halep Valiliğim 3 - 4 ay kadar sürmüş ve şâyânı kayıt olmamıştır.

HALEP VALİLİĞİ'NDEN BEYRUT VALİLİĞİ'NE

Halep Valiliğim sırasında, Ebubekir Hâzım Bey (eski dahiliye nâzırı) Beyrut valisi idi.

Suriye'de fikrî bir ayaklanma başgöstermişti. Bazı isteklerde bulunmak ve istiklâli hedef tutmak üzere Paris'e bir heyet gitmişti. Beyrut'ta hararetli bir münakaşa başlamıştı. İstiklâl hevesi saikasıyle, bazı müfritlerin Hâzım Bey'e hakaret etmeleri işi ciddî bir safhaya doktü.

O sırada fırka merkezinden Tal'at'tan (Paşa) bir mektup aldım. Suriye istiklâl hareketlerini belirterek Beyrut'taki son hâdise üzerine Beyrut valiliğine gönderilmemin kararlaştığını bildiriyordu.

Beyrut'ta incelemeler yaptım. Merkezi umuminin ve hükümetin mahrem suallerini birer birer cevapladım ve alınacak tedbirleri de bildirdim. Teklif veçhile Beyrut meselesi halledildi.

Beyrutlular'ın istekleri şunlardı:

1 — Sultanîlerdeki esas tedrisat Arapça olsun, Türkçe yardımcı lisan olarak devam etsin.

2 — Mahkemede ifadeler Arapça alınsın. Mahkeme ilâmları Arapça yazılsın.

Talepler gayet basit idi. Bunların tanınması, Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümranlık haklarına halel verecek bir mahiyette değildi. Esasen Türkçe bilmeyenlerin mahkemede tercümanların ifadelerinin alınması mümkündü.

Az sonra isteklerini yabancı devlet vasıtasıyle takip ettirmekten vazgeçen Beyrutlular Paris'e giden heyeti geri çağırdı-

lar. Onları zengin bir programla karşılatarak, istiklâl heveslerinden vazgeçirdik. Ahali memnun kaldı.

TAL'AT PAŞA VE BEN

Beyrut valiliğim siyasî bir dâvanın halliyle alâkalı idi. Bu vazifem 2 ay sürdü. Bu sırada Sadrâzam Mahmud Şevket Paşa'nın katliyle sadâret, Said Halim Paşa'ya verildi. Dahiliye nâzırlığına getirilen Tal'at (Paşa)'ın nezârette ilk attığı imza, benim müsteşarlığa tâyinime aittir.

Tal'at Paşa ile esasen dost idik. İlk Meşrutiyet meclisinde tensikat gibi mühim bir mevzuda müşterek çalışmalarımız olmuştu. Daha sonra da mesaimiz geceli gündüzlü devam etmişti. Birbirini bu kadar yakından tanıyan iki iş arkadaşı kanaatimce pek az bulunur. Fırka idealimiz, mefkûremiz, meşreplerimiz birbirine pek uygundu. Gerek fırkada, gerekse hükümette herkes onu bir baba, iyiliğin, dürüstlüğün bir timsali olarak görürdü. Yakın dostluğu ve itimadını kazanmış olduğum için kabinede tekrar dahiliye nâzırlığı vazifesini alınca, müsteşarlığına beni çağırdı, sadrâzamlığa geçince de kabinesinde bana sandalya ayırdı.

1913 - 1915 senesine kadar süren müsteşarlığım sırasındaki münasebetlerimiz, derin bir samimiyet ve kardeşlik duyguları arasında geçti. Hattâ o zamanki hâdiseleri bilen yakın dostlarımın belirttiği gibi, müsteşarlığım bir nâzır salâhiyetiyle geçti. O kadar senli benli sevişirdik ki, bir gün olsun fikir ayrılığına düşmedik. Birbirimizi incitecek tek meseleyle karşılaşmadık.

Nâzırla müsteşarın, iki yakın arkadaş olarak bu kadar yakın çalıştığı nadirdir. Bunun, benim iyi idaremden değil, Tal'at'ın olgunluğundan ileri geldiğini ve onun eseri olduğunu söylemek isterim.

Tal'at, hususî hayatında pek şakacı idi. Babayani tavırları, soğukkanlı muameleleriyle etrafındakilere kendisini pek erken sevdirdi. Ancak, lâtifeciliği ölçülü idi. Olur olmaz yerde bildiklerini söylemezdi. Hikâyeyi yerinde anlatır, şakayı zamanında yapardı. Lâtifeleri de pek çoktur. Bunlardan bir tanesini şu anda pencereden gördüğüm bir tayyare hatırlattı:

Bir gün mutadı haricinde daireye gelmedi ve bana haber de göndermedi. Acele bir işimiz olduğu için aratmak mecburiyetinde kaldım. Evinde yoktu. Uğraması muhtemel diğer yerleri de arattım. Merak etmeye başladım. Öğle yemeğine çıkacağım sırada nezârete geldi; doğruca benim odama girdi. Gülüyordu.

— Hayrola dedim... Gülmesi ve gecikmesinin sebebini şu sözlerle hikâye etti.

— Hayatımda ilk defa bu sabah tayyareye bindim. Çok garip şey doğrusu... Tayyare yere inerken, insan salıncaktan düşer gibi oluyor. Körolası şeytan azdırır gibi oldu. Üstümü kirletmişim... Onun için geç kaldım...

Tekrar kahkahaları salıverdi...

CEBEL-İ LÜBNAN MUTASARRIFLIĞIM

Dahiliye müsteşarlığım iki buçuk sene sürdü. 1915 yılı ortalarında Cihan Harbi bütün şiddetini gösteriyordu. Hükümet, Filistin cephesinde tutunmak istiyordu. Bunun için de Suriye'de bir karışıklığa meydan vermemek ve onları imparatorluk camiası içerisinden ayırmamak için her türlü tedbiri almak lâzımdı.

Garp vilâyetleriyle hükümet arasındaki bağlar, harbin genişlemesiyle gerginleşmişti. Bunu düzenlemek ve bu mıntıkadaki dahilî asâyişi temin ederek, ahalinin, devleti Osmânîye'ye sadakatlerini tarsin eylemek başlıca gaye idi.

Bu tedbirlerden olmak üzere, hükümetçe bir Cebel-i Lübnan mutasarrıflığı ihdas olunmuştu. Bu makam, valilerin fevkinde bir merciydi. Adı mutasarrıflıktı ama, kendisine bağlı bulunan valiliklerin bütün işine bakar, hükümet adına re'sen emirler verirdi. Bir nevi vali-i umumîlik veya eski tâbiriyle eyâlet müfettişliğiydi.

Neticede ilk Türk mutasarrıfı olarak hükümetçe tavzif edildim. Muhitte çok nazik bir durum seziliyordu. Evvelâ, Cebel-i Lübnan, imtiyazların kaldırılmasından endişe duymuştu. Saniyen, benden evvelki mutasarrıfların hepsi vezir mertebesine sahip olup, Katolik mezhebine mensup bulunuyordu. Nitekim selefim Ohanes Paşa idi.

Evvelce Halep ve Beyrut valiliklerinde bulunmuş olduğumdan, Suriye ve Cebel-i Lübnan ahvaline vakıf idim. Eşrafını ve an'anelerini yakinen biliyordum. İntihabımda hükümetçe bu cihetlerin de gözönünde bulundurulduğuna kaniim.

Cebel-i Lübnan'da merasimle karşılandım. Cemal Paşa, hem Bahriye Nâzırı, hem Ordu Kumandanı olarak Suriye'de bulunuyordu.

Muhitin nazik efkârını yakinen bildiğim için, usulen fermanım okunduktan sonra, irad edeceğim nutku önceden hazırladım. Arkadaşım mebus Şekip Arslan bu nutku Arapça'ya çevirdi. Beldenin eşrafı huzurunda tâyinim hakkında padişahın fermanı okundu. Arkasından nutuk okundu. Arapça'ya çeviren Şekip Arslan — evvelce kararlaştırdığımız gibi — ezcümle dedi ki:

Cebel-i Lübnan imtiyazı lağvedilmiştir! Fakat bu lağvdan ziyade tâdildir. Şimdilik mutasarrıfların Hıristiyanlardan intihabı hakkındaki hüküm kaldırılmış ve Ali Münif Bey'in tâyini, irâde-i seniyeye iktiran etmiştir. Bâdema, devletlerin muvafakatiyle, intihap ve tâyin edilen mutasarrıfların yerinde, Devlet-i Osmâniye'nin tâyin eylediği bir mutasarrıfı göreceksiniz. Şimdilik imtiyazın kalkan hükmü bundan ibarettir. Diğer malî ve askerî imtiyazlarınız devam eyliyecektir!

Bundan sonra benim şu sözlerimin de Arapça'ya tercümesi yapıldı:

Vergilerin maktuiyeti, askere alınma hususu ve vakıfların hukuku devam edecektir. Ben bunun bekâsına çalışacağım.

Lübnan'da kaldığım müddetçe muhitle iyi münasebetler tesisine ve mahallî arzuları, devlet görüşüne göre tatmine çalıştım. Lübnan ve Suriye'nin irfan hayatında terakkisi maksadıyle, yeni mektepler açtık. Arap kadınlığının teâlisi için Istanbul'dan muallimeler getirttik.

Lübnan'daki vazifem sırasında yegâne zorluğu Cemal Paşa'dan gördüm. O, kırıcı otoritesiyle muhiti, hükümetten nasıl soğutuyorsa, ben bunun ıslah ve iadesine uğraşıyordum. Esasen, Lübnan'a umumî vali salâhiyetiyle gönderilmemin bir sebebi bu idi.

Maamafih, Cemal Paşa ile çok dostane hâtıralarımız cereyan eyledi. İhtilâfımız, muhitin an'anelerini, hukukunu rencide eden askerî işgallerin normal şekilde yapılması mevzuuna inhisar eyliyordu. Lübnan'daki nâçiz mesaim, bilâhare Suriye-Fransa siyasî hâdiselerinde vesikalara intikal eylemiştir. Ezcümle Lübnan'daki ruhanî reis Es'ad Sahud tarafından 17 temmuz 1920 tarihinde Lübnan'daki Fransız makamlarına verilen notada, hakkımda sitayişkâr cümleler kullanılmıştır. Halbuki ben, Lübnan'da hükümetimizin mümessili olarak sadece uhdeme düşen hizmeti yaptım.

Fransız işgal makamlarına verilen bu muhtırada, Suriye ve Lübnan'ın iç meselelerine temas edilerek deniliyor ki:

«Vekil oldukları iddia edilen bu efendilerin, Lübnan'a ihanette bulunmaları ilk defa vaki olmamıştır. 1914'te, istifa edecekleri yerde, Türk kıtalarının memlekete girmelerine müsaade eden ve Beytüddîn'deki mühimmatı onlara teslim edenler de yine aynı şahıslardır.

«Eski meş'um ve fena hâtıraları tekrar hatırlatmak istemem. Fakat bunların sürülmesindeki hakikî sebep, Fransa'ya olan sevgilerinden ileri gelmiş olmayıp, hırsızlık ve dolandırıcılıklarıdır. Nüfus kâğıdı, tuz resmi, köprü ve şoseler gibi suiistimâlleridir. Ohannes Paşa keyfiyeti, yeniden intihap edilen konseyin toplantısında bunu bizzat teyid etmiştir.

«O zaman heyet âzası olduğumdan, bizzat müşahede ettiğim hakikî hâdiseleri birkaç kelime ile izah etmeme müsaade ediniz.

«Aslen Türk olan mutasarrıf Adanalı Ali Münif, memlekete geldiği andan itibaren, askerî makamların, hükümetin dahilî işlerine bilfiil karışmalarını menetmiştir. Aynı zamanda Ohannes Paşa'nın eseri olan ve halka ağır gelen bazı vergileri de kaldırmıştır. Cemâl Paşa, Hıristiyanlar'a ait arazinin müsadere edilmesini talep ettiği zaman, Ali Münif, benim mütalâamı aldıktan ve işin kuvveden fiile çıkmasının da gayri mümkün olduğunu gördükten ve âzaların hepsini elde ettikten sonra, bu gayri kanunî talebe, canla başla karşı koydu.

«Bundan başka, askere yazılmış (maalesef hiç biri geri dönmemiştir) ve Katolik, yarısı Protestan olan Cezîn vilâyetindeki Melkit Hıristiyanları'ndan intikam almak maksadıyle bu vilâyetin geri kalan kısmını ilhak etmek isteyen Doktor Rord (Amerikalı)ın bu talebini, Ali Münif, Rüstem Paşa zamanında alınmış olan Müyessere ve Barbar vilâyetlerini almak şartıyle (esasen geri alınmıştı) kabul ederek, keyfiyeti Istanbul'a yazdı. Lübnanlılar'ın askere alınmasını durduran ve buna muhalefet eden Ali Münif'tir. Mumaileyh, vilâyetlerde alınan bu askerleri bizzat kışlalara giderek çıkarmıştır. Kâğıt parayla 7 kuruş gibi ucuz bir fiyatla 10 milyon kilo buğday temin eden, nafia ve tedrisat için büyük masrafları muktazi bir idareyi hiçten kuran da Ali Münif'tir. Bir Ziraat Bankası kurulması için yarım milyonluk bir meblâğ bırakmıştır. Cemal Paşa'nın kötü niyetlerini anlayan Ali Münif, bizzat Haleb'e giderek, Amerikan Kosolosu Mr. Jackson ile görüşmüş ve Cebel'in iaşesini ona tevdi etmiştir. Zira, üçüncü bir devletin hayatî ehemmiyeti haiz bu işle alâkalanması zarurî idi. O vakit, Ali Münif, nüfus tahririne lüzumlu olan masraf için mezkûr idarede kalan meblâğla ayrıca üç bin lirayı da Amerikan kızılhaçına tevdi etmiştir. Fakat bu şirket, son hâdiseler esnasında, Fransız politikasına mâni teşkil etmiştir. Ali Münif, Cemal Paşa'nın mutlak hâkimiyeti ve tazyikini hiçe sayarak ve birçok defalar ölümü istihkar ederek entrikalardan uzak kalmış ve ancak vicdanının ve şerefinin sesiyle hareket etmiştir. Bu adamın harekâtını bitaraf bir şe-

Hâtırat sahibi
Ali Münif Bey.

kilde iyice tetkik edecek bir kimse, onun hürmete lâyık olduğunu görecektir.

«Müslümanlar ve Dürziler'in, Hıristiyanlar'ı katletmeleri hakkında Türk makamları tarafından aşılanmış olan fikri söndüren de Ali Münif'tir. Lübnan, mumaileyhe borçludur.

«İttihad ve Terakki'nin teşvikiyle, Cebel'i iki kısma ayırarak cenup kısmını Beyrut, şimâl kısmını da Trablusşam'a bağlamayı ve Suriye'yi altı vilâyete taksim etmek isteyen Beyrut Valisi Azmi Bey'in entrikaları karşısında memleketin millî vahdetini muhafaza eden yine Ali Münif'tir. O zaman Ali Münif'in yaptığı müdafaa ve elde ettiği muvaffakiyetin, eğer bütün millet, hattâ silâhla elde edilmek istenilse idi, muvaffak olunamıyacağı muhakkaktır.

«Amme menfaati için hastane, tımarhane inşasına başlıyan yine odur.

«Ali Münif'in ayrılmasından sonra, hattâ İstanbul'a gittiğinde, âşar namıyle alınan verginin Cebel'de tatbiki mümkün olmadığına, makamâtı ikna eden de odur.

«Bundan başka, o zamanın idare meclisi âzaları, Cemal'in istibdadı ve Türkiye'nin arzuları karşısında boyun eğmemişlerdir. Birçok defalar bu heyetin dağıtılması Ali Münif'den istenmişse de, mumaileyh buna mümanaat etmemiştir. Fakat durumun nezaketi karşısında, dâvet edildiği gayeyi, teşrifî bir hükümetin şerefi ve memleketin izzet-i nefsini dikkat nazarına alan Ali Münif, yeni bir iş'arda toplanmak üzere, heyete izin vermiştir.

«Ali Münif'e karşı nankörlük eden milletin taşkın ve cahillerine acırım! Kendilerinin şef olduğunu söyleyen bu şahıslar halen, Türk tâbiriyle, sizin ellerinizdedir ve hakikî hâdiselerin meydana çıkacağından korkarak, bazı kimselerin uzaklaştırılmalarını istediklerini anladım. Bu şahıslar, uzaklaştırmak istedikleri kimseleri, Türk taraftarı olmakla itham ederler. Ben ise, Türkler'in arasında bulunan (bütün milletin içinde olduğu gibi) şerefli ve hürmete lâyık insanlara hayranlığımı izhar etmekten kendimi menedemiyorum. Hükümetin resmî kayıtlarına istinat ederek zikrettiğim, memlekete yaptıkları iyiliği dıkkat nazarına alarak, kendilerine hürmet ettiğim birçok kimseleri, bu arada Ali Münif'i tanıdım. Harp esnasında Lübnan'daki vakalara ayırdığım «Lübnan Sahne» de adlı tarihî eserimde; Türkiye ile ittifak etmenin Fransa'nın olduğu kadar, kendi menfaati icabı olduğunu memleketime nasihat ettim. Mrg. Picot'nun arzularına uyarak muaheze edilebileceğim için, burada zikretmek istemediğim fedakârlıklarda bulunarak bu eserimi bastırıp oynatmadım. Prensip sahibi olmakla iftihar ediyorum. Harp esnasında idam sehpası ve resmî makam karşısında; Türkler'in Fransız dostlarına karşı takip ettiği siyasete, Lübnan'ın Fransızlar'ı sevmesi ve Türkler'den ziyade Fransa için kanını dökmesi icabettiğini söyleyerek karşı geldim ve bunu bağırarak söylemekten çekinmedim.»

(Devamı var)

İki Sadrâzam İki Hâdise

Yazan: Sadi Borak

OSMANLI tarihinde sadrâzamların azil veya katilleri çeşitli sebepler yüzünden-dir. Savaş meydanlarındaki başarısızlık, kelle isteyen isyancıların talebi ve idarî ehliyetsizlik gibi... Fakat III. Sultan Murad tarafından sadâretten azlendilen Siyavuş Paşa'nın azli bu sebeplerin hiç birine uymamaktadır.

SİYAVUŞ PAŞA'NIN AZLİ

26 ocak 1593 tarihinde, sipahilerin aylıkları noksan olarak verilmişti. Bunun üzerine sipahiler ayaklanmış, saray kapısına kadar dayanarak «kelle» istemeye başlamışlardır. İstedikleri kelleler, Sadrâzam Siyavuş Paşa ile Başdefterdâr Emîr Paşa ve Kethudâ kadındır. Bu tehdit karşısında eksik ödenen elli kese akça, İç Hazine'den hemen gönderilmiş ve dağılmaları istenmiştir.

Noksan ödenen aylıkları tamamlanmış olduğu halde sipahiler isteklerinden vaz geçmemişler, «ille de kelle» diye ayak diremişlerdir.

Askerlerin bu kelle talebi, Osmanlı tarihinde ikinci defa vuku bulmaktadır. Bundan evvel, 2 nisan 1589 tarihinde ve yine Siyavuş Paşa'nın sadâretinde karışık para yüzünden yeniçeriler isyan etmiş ve Osmanlı tarihinde ilk defa olmak üzere «kelle» istemişlerdir.

Kelleleri istenen iki kişiden biri Beylerbeyi Mehmed Paşa olduğu için bu vak'a, Osmanlı tarihlerine «Beylerbeyi Vak'ası» olarak geçmiştir. Bu ilk isyanda saray aciz göstermiş, beylerbeyi ile başdefterdar âsilere teslim edilmiş ve bu iki mâsumun kelleleri hemen oracıkta uçurulmuştur.

İşte, sipahiler de, 3 küsur yıl önce âsilerin zaferiyle sonuçlanan bu ayaklanmayı örnek tutarak, hem de istedikleri yerine getirildiği halde «kelle» diye diretmişlerdir.

III. Sultan Murad bu defa enerjik davranmış:

— Bu edepsizleri hemen saraydan dışarı sürsünler, inat ederlerse vursunlar.

Diye irade edince, Siyavuş Paşa sarayda ne kadar hademe, kilerci, aşçı, bostancı, baltacı, çavuş, kapıcı ve içoğlanı varsa hepsini silâhlandırıp âsiler üzerine sürmüştür.

Odun arabalarının saraya gelişi bu isyan sırasına rastladığı ve meraklı halk kütlesi de saray kapısını tıkadığı için sipahiler paniğe kapılmıştır. Zaten saray hademeleri de canlarını dişlerine takarak âsilere kıyasıya saldırdıkları için, sözde talimli askerleri tarümar edip, hepsini öldürmüşlerdir. Sağa, sola savuşup saklanan sipahiler de birer birer yakalanarak öldürülmüş ve hepsinin cesedi denize atılmıştır. Öldürülen sipahiler 357 kişidir.

Sipahi isyanını bastırmaktaki bu başarı

III. Sultan Murad'ı çok sevindirmiş, Sadrâzam Siyavuş Paşa'yı, bizzat hıl'at giydirmek suretiyle mükâfatlandırmıştır.

Siyavuş Paşa'nın, padişah nezdinde bu suretle mevkiini büsbütün kuvvetlendirmesi siyasî rakiplerini harekete geçirmiştir. Bu siyasî rakipler, saraydaki taraftarları aracılığı ile padişaha şu fitneyi telkin etmişlerdir:

— Siyavuş Paşa ne zaman sadâret mevkiine getirilse hemen bir isyan çıkmaktadır. Yeniçeri ve sipayi isyanları bunun delilidir. Binaenaleyh vezaretinde hayır yoktur; ayağı meşûmdur; zatında uğur yoktur.

III. Sultan Murad, esasen bâtıl itikatlara karşı meyilli olduğu için, iki gün önce mükâfatlandırdığı sadrâzamını derhal azletmiştir.

Ve böylece Osmanlı tarihinde ilk defa bir vezir, hiç bir kabahati olmadığı ve iki gün evvel taltif edildiği halde, sırf bâtıl itikat yüzünden sadâretten azledilmiştir.

KEHLE-İ İKBÂL RÜSTEM PAŞA

28 kasım 1544 tarihinde mühim bir sadâret değişmesi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda binlerce sadâret değişmesi olmuş ve bunların çoğu günün olayını teşkil etmemiş, olağan karşılanmıştır. Fakat bugün sadârete getirilen Rüstem Paşa adındaki vezirin, bir bit yüzünden ikbale kavuşmuş olması günün olayını teşkil etmiş, günlerce halk arasında alaylı dedikodulara mevzu olmuştur.

Sadârete getirilen Rüştem Paşa, Kanunî Sultan Süleyman tarafından takdir edilen bir vezirdir.

Padişahın bu tasavvurunu öğrenen Rüstem Paşa'nın rakipleri, hemen harekete geçer ve paşanın cüzzamlı olduğu rivayetini padişaha kadar duyururlar. Bunun, bir kıskançlık ve rekabet entrikası olması ihtimalini düşünen padişah, baştabibinden bu hastalık hakkında bilgi ister. Baştabip cevap olarak, bu hastalığa yakalananların vücudunda bit yaşayamıyacağını padişaha arzeder. Bunun üzerine padişah saray tabiplerinden Mehmed Ağa'yı derhal Diyarbakır'a gönderip Rüstem Paşa'yı muayene etmesini emreder. Hekim, Rüstem Paşa'yı çırılçıplak soyup iyice muayene eder ve paşanın gömleğinde bir bit görür. Paytahta hemen müjdeler ulaştırılır. Hem biti bulan hekim Mehmed Ağa, hem de bitli Rüstem Paşa için artık ikbal yolu açılır.

Önce, padişahın yegâne kızı Mihrimah Sultan'la evlendirilir, sonra da Husrev Paşa'dan açılan sadâret makamına getirilir. Bu olay şairlere bile ilham konusu olur. Bu olayla ilgili aşağıdaki beyit pek meşhurdur:

Olıcak bir kişinin bahtı kavî, tâlii yâr,
Kehlesî dâhi mahallinde anın, işe yarar!

Bu Rüstem Paşa'nın adı, Osmanlı tarihinde rüşvet almak gibi ahlâksızlık kapısını ilk açan vezir olarak da geçer. Her halde bu rüşvetçiliğinden olacak, öldüğü zaman geride muazzam bir servet bırakmıştır. Bıraktığı bu servetin en önemlileri şunlardır:

«8000 yazma Kur'ân, 130 murassa Kur'ân, 5000 yazma kitap, 170 köle, 2900 at, 1.160 deve, 80.000 tülbent, 780.000 altın, 5.000 hıl'at, 1.100 altın üsküf, 2.009 yük akça, 2.000 zırh, 600 gümüş eyer, 500 murassa altın eyer, 130 çift altın üzengi, 860 murassa kılıç, 1.500 gümüş tulga, 1.000 gümüş şeşper, 33 kıymetli taş, 1.000 yük gümüş külçesi, Anadolu ve Rumeli'de 1.000 çiftlik, 476 değirmen vesaire...»

III. Sultan Murad.

Telsiz Faaliyetleri

Yazan : İhsan Aksoley
Em. Gn. Dr. Müh.

SILAH ve her türlü harp malzemesinin Anadolu'ya kaçırılması, Kuvay-ı Millîye için çok önemliydi. Gümrükte çıkan aksilikler bir hayli canımı sıkmıştı.

Kafamı işlettim. Gümrüğün telefonunu konuşurken elimden şiddetle düşürüp mikrofonunu kırmaya karar verdim. Gümrük memuruna:

— Kumandanıma durumu bildirmek üzere telefonunuzdan istifade etmek istiyorum, dedim.

— Telefonumuz yok.

Kararımı verdim. Osman Onbaşı'nın yanına gittim ve:

— Bu adamı gık dedirtmeden ve fakat öldürmeden ağzını bağlayıp kotraya atacak ve beraberce Anadolu'ya götüreceksiniz.

— Baş üstüne efendim.

Gümrük memurunun yanına gittim. İsminin Halil ve Eskişehirli olduğunu öğrendim.

— Halil Efendi, bu malzeme Kuvay-ı İnzibatiye'ye gitmeyecektir. Yunanlılar tarafından tehdit altında bulunan Eskişehir'i korumak için, Kuvay-ı Millîye'ye gidecektir. Şayet ısrarında devam edersen ve benim yanımdan ayrılmaya kalkarsan derhal ağzını, ellerini ve ayaklarını bağlayıp, seni de bu malzeme ile Anadolu'ya göndereceğim.

— Ben, çoluk çocuk sahibiyim. Bana mes'uliyet gelmesinden korkuyorum. Çoluk çocuğumu burada yüz üstü bırakıp Anadolu'ya gidemem. Fakat emrinizdeyim ve sizinle beraberim.

— Size bu yüzden bir mes'uliyet gelirse, sizi, ailenizle beraber emniyetle ve müreffehen Eskişehir'e göndermeyi vaadediyorum.

— Teşekkür ederim efendim.

Bu sırada piposunu tüttürerek ve sağa sola yalpa vurarak bir İngiliz eri geldi. Sandıklardan birinin üzerine oturdu. Aya ve denize karşı piposunu içiyor ve bir şarkı mırıldanıyordu. Osman Onbaşı'ya:

— Halil Efendi bize yardım ediyor, dedim. Kotra gelince, gık demeden ve fakat öldürmeden, ağzını, ellerini ve kollarını bağlayıp ilk önce bu İngiliz erini kotraya atacaksınız.

— Peki efendim.

— Osman Onbaşı. Kotra saat onda gelecek. Ben, Harem iskelesine kadar gidip kotranın derhal gelmesi için telefon edeceğim. Ben dönünceye kadar sen bana vekâlet edeceksin. Halil Efendi'yi yanında, İngiliz erini de göz altında bulundur.

Bir hareket yapmaya teşebbüs ederlerse, altı kişisiniz. Önce ağızlarını, sonra da ellerini ve ayaklarını bağlayıp bıranda altına yerleştirin.

— Peki efendim.

Ben, koşar adımla sahilden ve askerî mezbahanın arkasından geçerek Harem iskelesine gittim. Telefonla Murad Reis'i buldum. Derhal gelmesini rica ettim.

— Hazırım. 15 dakika sonra oradayım.

Tekrar koşa koşa işbaşına geldim.

Bu arada İngiliz eri kalktı ve daha fazla yalpalayarak Selimiye kışlasına doğru yürümeye başladı. Osman Onbaşı gözümün içine bakıyor, emir bekliyor.

— Bırak Osman Onbaşı gitsin. Fitil gibi sarhoş. Bizi bile görecek hali yok.

— Raşid Bey kardeşim. Bizim eve kadar gidiniz ve yolcuları getiriniz.

— Peki efendim.

Kotra geldi. Kaptan, suları bilmediği için kotrayı 7 - 8 metre ilerimizde kayaya oturttu. Bütün çalışmalar fayda vermiyor.

— Osman Onbaşı, rıhtımdaki iskeyi denize indirin. Ben iskeleye atlayacağım ve kotraya yanaşmaya çalışacağım. Kotradan bir halat alayım. Halil Efendi ile beraber çekelim ve kayadan kurtaralım.

— Peki efendim.

Bu sırada uzaktan geçen bir vapurun sahile gelen dalgası kotrayı kayadan kurtardı. Kotra rıhtıma yanaştı.

Hemen büyük sandıklara omuz vererek, yıldırım süratiyle, insan üstü bir gayretle sandıkları kotraya verdik. Bu sırada iki subay ve yeni nikâhlı genç hanım yolcu geldi. Kısa bir veda konuşmasından sonra hayırlı yolculuk dileyerek yolcularla öpüştük. Metin, cesur ve yeni nikâhlı Fahriye (Petek) Hanım bana mukabele etti.

— İhsan Bey. Bu yardımlarınızı ve bu gecenin hâtırasını ölünceye kadar unutmayacağım. Size; kendim, eşim ve diğer yolcu arkadaşlarım adına teşekkür ederim.

— Bir şey değil. Güle güle gidiniz. Yolunuz açık olsun.

Ayrılmaya başlayan kotradaki Murad Reis'e:

— Murad Reis, dedim, küçük hanım bugün nikâhlandı. Henüz düğünleri olmadı. Birbirlerine yabancı dururlarsa şüphelenme.

— İhsan Bey. Kamaramı onlara vereceğim ve düğünü kamaramda yapacağım.

Osman Onbaşı'ya seslenerek:

— Sana ve arkadaşlarına çok teşekkür ederim.

— Sağ olun.

Kotra yol almaya başladı. Benim va-

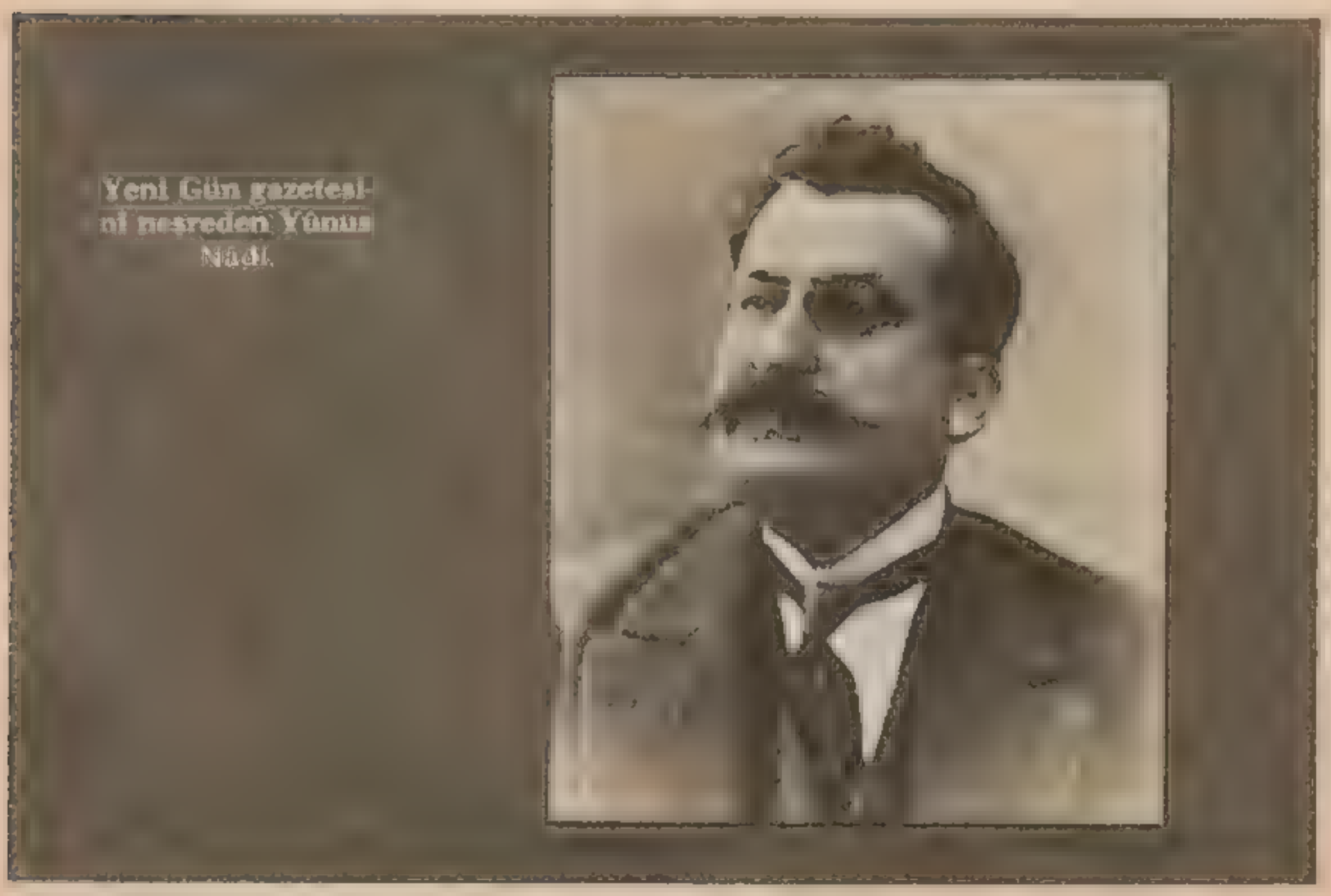

Yeni Gün gazetesini neşreden Yûnus Nâdi.

zifem bitti. Hem de tam bir muvaffakiyetle. Geniş bir nefes aldım.

Bundan sonrasından Murad Reis sorumlu idi. Onun da işi zordu. Allah'tan Murad Reis'e yardım etmesini ve kotranın salimen Anadolu'ya gitmesini diledim. Şahâne bir mehtapta kotra ilerlerken, Halil Efendi'ye de veda ve teşekkür ettim. Raşid Bey'le beraber Selimiye kışlasına doğru yürüdük.

SONUNCU AKSİLİK

Kışlaya yaklaştığımız sırada 3 kişilik İngiliz devriyesi göründü. Talimhane duvarlarının dibi gölgeli. Yükselen ay, yalnız yolu aydınlatıyor. Raşid Bey'le beraber, yıkılan istinat duvarının taşları arasına yattık. İngilizler bizi görmeden geçtil. Kalktık. Karacaahmet mezarlığından geçtik. Telsiz deposu kumandanının evine geldık. Yolcuların salimen hareket haberini verdim. Çok perişan bir durumda olan bu ailenin yanında kalmasını Raşid Bey'den rica ettim. Ben yalnız olarak Karacaahmet mezarlığını, mezarlar arasından, düşe kalka geçtim. Bu gün bile değil yalnız başıma, bir arkadaşla beraber dahi olsa, geceleyin mezarlıktan geçmeye çekinirim. Ama o gece ben mezarlıktan geçtiğimin farkına varamıyacak durumda idim. Saat on ikiyi geçiyordu, sokakta gezme yasağı çoktan başlamıştı. Evimin sokak kapısının merdivenlerini koşarak çıktım. Kapı açıktı, annem beni sabırsızlıkla ve büyük bir merak içinde bekliyordu

— Anne. Çok şükür bu işi de alnımın akı ile ve hiç bir tehlike geçirmeden tamamladım, dedim.

Hem heyecandan, hem de yorgunluktan bitkin bir halde, fakat vazifesini başarmış insanların huzuru içindeyim. Uyuyamıyordum bir türlü. Annemle karşı karşıya oturduk, konuştuk.

Sabahleyin, gazetelere göz gezdirdim. Üzüntülü bir haber yoktu. Bir vapurla

Durmadan takviye alan Anadolu'daki düşman kuvvetlerini denize dökmek için bütün millet yekvücut olmuştu. Resim, cepheye yiyecek ve cephane taşıyan deve kervanlarından birini gösteriyor.

Kavaklar'a kadar gittim ve döndüm. Her iki sahili tetkik ettim. Kotrayı göremedim. Kotra, İngiliz kontrolunu atlatarak, salimen Karadeniz'e açılmıştı.

SAHTE KAHRAMANLAR

Bir sabah Harem iskelesinden Istanbul'a geçecektim. Benim bineceğim vapurdan muhabere müfettişliğinden Binbaşı Haydar Rıza, Telsiz Yüzbaşı Cevad ve Telsiz Teğmen Osman Nuri Beyler'in çıktığını gördüm. Osman Nuri Bey beni görünce yaklaştı. Selimiye'deki telsiz deposunun soyulduğunu ve bu meseleyi tetkik için geldiklerini söyledi. Ben de merak saikasıyle Osman Nuri Bey'in koluna girdim. Harem yokuşunu çıktık. Arada bir Yüzbaşı Cevad Bey bize dönüp, «sanki bu işi kendisi yapmış gibi bir tavır takınarak, bir kahraman gibi bana bakıyor,» dedi. Ben içimden gülüyorum.

Osman Nuri Bey bir taraftan kolumu kasitli bir şekilde sıkıyor, bir taraftan da başını eğip ufak gözleriyle, «İhsan, bu işi sen yaptın değil mi?» der gibi gözlerimin içine bakıyor ve benden cevap almaya çalışıyordu. Kışlaya ait çeşmeleri geçtik ve telsiz deposunun olduğu çukur yere geldik. Kışla kumandanının erleri, muhafızsız kalan sandıkları bekliyor. Bu erlere sandıklar birer birer açtırılıyor. Sandıkların içinden taşlar çıkıyor. Telsiz arabalarının mühürleri bozularak açılıyor. İçleri bomboş. Ben daha fazla kalmadım, ayrıldım. Binbaşı Haydar Rıza ve Yüzbaşı Cevad Beyler, bir müddet sonra, Anadolu'ya hareket ettiler. Ellerinde, gruplardan biri tarafından verilmiş vesika olmadığı için İnebolu'ya çıkamadılar. Herhalde, telsiz deposunun boşalmasından sonra, böyle bir vesika almayı lüzumsuz görmüşlerdi. Nihayet Trabzon'da sahile çıkmış ve şarkta bir vazifeye tâyin edilmişlerdir.

ISTANBUL'A GELEN HABERLER

Anadolu'ya ait haberlerin Istanbul'a yayılmasını ben teklif ettim. Buna ben çok ihtiyaç gördüm. İyi niyetli Istanbul gazeteleri, işgal kuvvetlerinin sansürü dolayısıyle, Anadolu'ya ait güzel haberleri yazamıyordu.

İzmit'te halk tarafından linç edilen Ali Kemal gibi fena niyetli satılmışların gazetelerinde de, Anadolu'ya ait çok fena haberler çıkıyordu. Bu gazeteler, Yunanlılar'ın muzafferâne ilerlediğini, güneyde Fransızlar'ın muvaffak olduğunu, Düzce ve Anzavur isyanları gibi, Anadolu'nun birçok yerlerinde isyanlar çıktığını ve kumandanlar arasında anlaşmazlık başgösterdiğini yazardı. Istanbul halkı bu haberlerin tesiri altındaydı. Nitekim ben de bu haberlerin tesiri altında, az kalsın Azerbaycan sergüzeştine atılacak ve muhakkak ki Enver Paşa'nın akıbetine uğrayacaktım.

Anadolu'dan bize çok sayıda Hâkimiyyet-i Millîye, Yûnus Nâdi Bey'in çıkardığı Yeni Gün gazetesi gelirdi. Ben, bu gazeteleri güvendiğim tanıdıklarıma ve İleri gazetesinin başyazarı Ferid Cavid Bey'e verirdim. O, bu haberlerin bir kısmını gazetesinde neşrederdi.

Ayrıca, vapurlarla, trenlerde yer değiştirmek suretiyle bir kaç tane; tramvayda ve tünelde birer tane gazete bırakarak çıkardım. Bu şekilde, bu gazetelerin Istanbul'a dağılmasını sağlardım.

İleri gazetesi başyazarı Ferid Cavid Bey'in, Hind casusu Mustafa Sagir'e ait gizli yazılı mektubu bana vermesinden sonra, Anadolu'ya ait haberleri İleri gazetesinde serbestçe yazabilmesindeki sırrı çözebilmiştim. Ferid Cavid Bey herhalde iki taraflı çalışıyordu.

ANADOLU'DAKİ PERSONELİN, ISTANBUL'DAKİ AİLELERİYLE MUHABERELERİNİN TEMİNİ

Anadolu'daki personelin Istanbul'daki aileleri ile irtibatlarının temini konusunu da ben teklif ettim.

Ben, Trablusgarp'ta iken, anavatanla muhaberemizi ve irtıbatımızı, bir veya bir buçuk ayda bir defa gelen denizaltı ile sağlardık. Mondros mütarekesinden sonra bu imkân da ortadan kalktı. Trablus'taki personel ile, anavatandaki aileleri arasında 6 - 7 aydan fazla muhabere sağlanamadı. Bunun tesirini ben pek iyi bilirdim. Buna bir de Istanbul'daki geçim sıkıntısı, Istanbul'da yaşanan kara günlerin ve gazetelerde Anadolu hakkında okunan kötü haberlerin tesirini eklersek, bu mevzu daha çok önem kazanır.

Zaman zaman İngilizler tarafından Ankara ile telgraf muhaberesi kesilirdi. Bazen de para ve mektup gönderme işleri ve resmî muhaberat güçleşir ve kesilirdi.

ANKARA İLE TELSİZ İRTİBATI

Ankara ile muhaberemizi, İnebolu'daki irtibat subayı Yüzbaşı Şevki Bey'le (Partal Şevki) yapardık. Ankara'dan verilecek emirleri doğrudan doğruya ve zaman geçirmeden alabilmek için gizli bir alıcı telsiz istasyonu kurmaya karar verdim. Verici istasyonu kuramazdım. O zamanın verici istasyonları, şimdiki gibi küçük de-

gildi ve bir verici istasyon yerinin, İngilizler'in Rami kışlası civarı ile Bakırköy civarında kurduğu telsiz kestirme âleti ile, yüzde bir ihtimalle dahi olsa, tesbit edilmesi mümkündü.

Selimiye kışlasındaki telsiz taburunun bulunduğu koridorun sonunda bir telsiz dershanesi vardı. Bu dershane, gündüzleri açıktı. İçinde çok sayıda telsiz malzemesi vardı. Arzu eden telsiz subayları bu dershanede, telsiz muhabereciliği çalışmaları yapabilirdi. Bu dershaneden en müsait bir telsiz alıcısını seçtim. Bu alıcıyı çalacak, evime getirecektim. Bu benim ilk hırsızlığım olacaktı. Her ilk suç gibi, bu hırsızlık çok heyecanlı geçti. Koridordan kışlanın iç bahçesine çıkan kapıda telsiz taburunun nöbetçileri vardı. Oradan geçemezdim.

Karanlık koridorun nihayetinde ve iç bahçe seviyesindeki pencereden iç bahçeye ve oradan da Selimiye kışlasının deniz tarafındaki tek nöbetçili kapısından faydalanarak, oradan çıkmayı tasarladım. O zamanlar, şimdi doktorların hastanelerde giydileri pelerinler gibi, kolsuz pelerinlerimiz vardı. Onu giydim. Telsiz alıcısını koltuğumun altına aldım. Pencereden kışlanın iç bahçesine çıktım. Kışlanın arka kapısından talimhaneye çıkmak pek kolay oldu. Yukarıda söylediğim gibi bu, benim ilk hırsızlığımdı. Telsiz alıcısını evime getirdim. Yukarıda bahsettiğim sarnıca sakladım. Ankara telsiz istasyonunun bize telgraf yazma saatlerini ve dalga uzunluğunu tespit ettikten sonra, akşamları evimin üst katında bulunan hamamdaki kapaktan tavan arasına çıkıyor ve Ankara telsizini arıyordum. Gece yarısından sonra tekrar telsiz alıcısını sarnıca saklıyordum. Bu çalışmalarımdan sonuç alamadım. Çünkü; antenim zayıf, mevkiim yüksek değildi. Boğazdaki düşman zırhlılarının kuvvetli ve yakın telsizleri de devamlı olarak beni rahatsız ediyordu. Her ne kadar Ankara telsizi yavaş süratle ve her grubu iki defa tekrarlıyarak yazıyorsa da, telsiz muhabereciliğimin zayıf olması yüzünden, bir kaç grup alabiliyordum. Muayyen bir sıra ile devamlı olarak çalışan ve alıcımın bütün dalga uzunluğu sahasını kaplayan düşman zırhlılarının kuvvetli telsiz işaretleri arasından, Ankara telsizinin zayıf sesini bir türlü ayıramadım.

Ankara telsizinin sesini yükseltmek maksadıyle yine telsiz dershanesinden bir amplifikatör çaldım. Artık sabıkalı olduğum için bu hırsızlığım heyecansız oldu. Bundan da bir netice alamadım. Ankara telsizinin sesiyle birlikte, zırhlıların telsizlerinin sesi de yükseldi. Âdeta zurna sesi gibi oldu. Bu durumu bir gece bende kalan Neş'et Bey'e de gösterdim. Ve daha müsait bir yer arayacağımı söyledim.

Bu günlerden aklımda kalan bir hâdiseyi anlatmak isterim:

Bir gece yarısı, hamamdan çıkınca, kapı önünde uyuklayan küçük İffet'i gördüm (İffet Barkören). Hayretle sordum:

— İffet niye burada uyukluyorsun?

— İhsan ağabey, birkaç gecedir tavan arasından di-di-di diye bir sesler duyuyorum. Bu sesler benim çok hoşuma gidiyor. Buradan daha iyi duyduğum için bu sesleri buradan dinliyorum.

— Hadi, yatağına git, yat.

— Peki İhsan ağabey. Ama yarın akşam dinlememe müsaade edeceksin değil mi?

— Bu sesler her zaman duyulmaz.

Küçük İffet'in duyduğu bu di-di-di'ler, kuvvetli telsizlerin işaretleriydi. Gerçi annem benim gizli işlerde çalıştığımı öğrenmişti ve geceleri tavan arasında uğraştığımı da biliyordu. Ama annemin ağzı çok sıkıydı. Ağzından bir kelime çıkmıyacağına emindim. Ama küçük İffet'in tavan arasındaki çalışmalarımı görmesinden huzursuzlandım. Sonraları onun ağzının da annem kadar sıkı olduğunu anladım. Küçük İffet'in gösterdiği olgunluğa, bana karşı bir arkadaş gibi davranmasına ve büyük bir insan gibi anlayış göstermesine hâlâ hayranım.

Eve geç geldiğim bir akşam bana kapıyı Osman Nuri Bey açtı. Annem, Osman Nuri Bey'i, I. Dünya Harbi'nde tanımıştı. Benim Fizan'da telsiz telgraf istasyonu kurmak üzere denizaltı ile Trablusgarb'a gideceğimi duyunca üzülmüş ve beni görmeye gelmişti. Gece evine dönecek olan Osman Nuri Bey'le birlikte Üsküdar iskelesine indik. Komiser Bey'e bir kayık temin etmesini rica ettim. Osman Nuri Bey, bu imkânsız gördüğü işi, Teşkîlât-ı Mahsûsa'nın parolasını vermek suretiyle sağladığımı sanmış ve bir müddet bana «Teşkilâtçı» diye hitab etmişti.

Osman Nuri Bey bana kırgın gibiydi.

Ankara'dan Harbiye dairesindeki bir arkadaşından aldığı mektubu bana verdi, okudum. Bu mektuptan, Ankara'ya gitmek istediğini ve Ankara'daki arkadaşının da bu iş için beni tavsiye ettiğini öğrendim.

— Aşkolsun İhsan, Seninle bu kadar arkadaşız. Bu mesaini neden benden gizledin. Selimiye'deki telsiz deposunun senin tarafından boşaltıldığını ben anlamıştım. Neden o gün gözlerinin içine senden bir

Yunanlılar azımlı Türk hücumlarına karşı koyabilmek için her vasıtadan faydalanıyordu. İşte bir kağnı kolu.

cevap almak ihtiyacı ile baktığım halde, gözlerinle olsun, bana evet demedin. Kırgınım İhsan sana.

— Osman, bu güne kadar sen bu konuda bana hiç — ama hiç — açılmadın. Ben de bu sebeple sana bahsetmedim. Bu gibi gizli işlerde muvaffakıyyetin esası, gizliliktir. Çalışmalarımı kendimden bile gizledim. Yaptıklarımı hemen unutuverdim. Beni mazur gör.

— Peki. Ben Ankara'ya gitmek istiyorum. Ne yapmak lâzımsa yap.

Bir müdddet düşündüm. Neş'et Bey'in bana yaptığı teklifi ben de Osman Nuri Bey'e yaptım.

— Ankara, bizden telsiz malzeme ve cihazı istedi. Bildiğin gibi Istanbul'da bulunanları Ankara'ya gönderdim. Şimdi telli muhabere malzeme ve cihazları isteniyor. Ben, Yıldız deposu ile henüz temas kuramadım. Bana yardımcı ol. Bu işi de yapmamı sağla. Ondan sonra Ankara'ya gönderirim seni.

— Yıldız'daki telli deposunun müdürü Yıldırım Orduları Grubu'nda benim şimdi (Muhabere Binbaşısı Hilmi Bey). Bu subayın Felâh grubuna müzahir olanlara ait listede isminin mevcut olduğunu sanıyorum. Kendisiyle temas edeyim. Sana cevap getiririm.

Bir müddet sonra Osman Nuri Bey müsbet cevapla geldi. Yıldız'daki telli deposundaki malzeme ve cihazları da, vasıta temin ettikçe, kısım kısım Ankara'ya gönderdik. Bu işte Osman Nuri Bey çok yardımcı oldu. Bu iş kolay ve heyecansız olduğu için, Anadolu'ya malzeme gönderme kısmında bahsetmedim. Osman Nuri Bey bir ara tekrar Ankara'ya gitmekten bahsetmeye başladı. Bu seferki ricam daha kesindi.

Osman Nuri Bey'e telsiz dinleme işinden bahsettim. Ankara ile telsiz irtibatı için, dinlemeye daha müsait bir yer temininde ve bu çalışmalarımda bana yardımcı olmasını rica ettim. Bu ricamı memnunlukla kabul etti. Zırhlı sürüsünden biraz daha uzak, bizim evden daha yüksek ve bahçe içinde — Çamlıca gibi — bir yerde, bir ev kiralamayı düşündük.

İKİNCİ TELSİZ YERİ

Bir müddet sonra Osman Nuri Bey bana geldi. Küçük Çamlıca'da muallim Ziyâ Bey'e ait köşkün emrimizde olduğunu söyledi ve arkadaşına ait olan evin anahtarını verdi. Maalesef ben, muallim Ziyâ Bey'le tanışamadım.

Hemen o gün Küçük Çamlıca'ya gittik. Kısıklı'dan Küçük Çamlıca'ya giden yol üstünde ve sol tarafta bahçe içinde bir köşk. Bahçede, yüksek bir ceviz ağacı da var. Evin damından bu ağaca iyi bir anten çekmek mümkün. Benim evimdeki cihazları hemen bu eve taşıdık. Tavan arasında ve baca arkasında bir yere sakladık. Normal bir anten yaptık. Akşam karanlığında ben damdan anteni aşağı atardım. Osman Nuri Bey de ceviz ağacına çıkıp anteni ağaca bağlardı. Bu evdeki çalışmalarımız uzun sürmedi. Büyük Çamlıca'daki İngiliz - Hindli nöbetçileri tarafından görüldüğümüz için, evi terk etmek zorunda kaldık. Hâlâ hatırımdan silemediğim hâdise şöyle cereyan etti:

İlkbahar geldi. Günler uzadı. Ankara'nın dinleme için bize verdiği saat, gruptan biraz sonraki zamana rastlamaya başladı. Bir akşam Osman Nuri Bey:

— Büyük dürbünlerle etrafı tetkik eden Büyük Çamlıca'daki İngiliz nöbetçileri beni gördü. İki İngiliz askeri aşağıya doğru iniyor. Yakalandık İhsan, dedi ve kendisini damdan, doğruca üst kata attı. Esmer insanın sararması çok fena oluyor. Osman Nuri Bey'in hali, bir kelime ile fena idi. Ben, bir taraftan onun ilk defa tesadüf ettiğim bu haline gülüyor, bir taraftan anten telini topluyor, dama çıkan kapağı kapatıyor ve cihazları tavan arasındaki yerine koyuyorum.

Daha sonra tavana çıkılan kapağı kapattım. Tavana çıkmak için üst üste koyduğumuz iki masayı yerlerine götürdüm. Bu sırada ben, sinirden olacak, devamlı olarak güldüm. Bu gülme galiba işimize pek yaradı. Osman Nuri Bey'in sanki dili tutulmuştu, sessiz. Koluna girdim ve köşkün kapısından çıktık. Biz Kısıklı'ya doğru gülerek ilerlerken, bize karşı gelmekte olan İngilizler'in yanından geçtik. Hızlı adımlarla, bazı yerlerde âdeta koşarak, Selimiye'deki evime geldik.

Ertesi gün, Osman Nuri Bey yalnız başına Çamlıca'daki telsiz cihazlarını, köşkte bulduğu bir bavula yerleştirerek, bana getirdi. Kısıklı'dan geçerken kontrol memurlarının müdahalesine maruz kalan Osman Nuri: «Bavul kilitli. Anahtarı annemde» demiş ve zorlukla ellerinden kurtulmuş. Telsiz cihazlarını tekrar sarnıca saklamaktan başka iş kalmamıştı.

Ankara'ya gönderdiğim telsiz üsteğmeni Hakkı Bey'in (muhabere Binbaşısı H. Petek), kardeşi telli teğmen Raşid Bey (Muhabere Albayı Raşid Petek), Anadoluhisarı'ndaki Nişantaşı'ndaki evini istifademize açtı. Derhal telsiz cihazını bu eve getirdim ve çalışmalara başladım.

Hep aynı teknik zorluklarla karşılaşıyorum. Bir gün Anadoluhisarı'na giderken, köprüde, I. Dünya Harbi'nden tanıdığım ve Medine telsiz istasyonunda çalışmış bir arkadaşıma rastgeldim (Rauf Türker). Benim başaramadığım bu işi, yani Ankara telsizinin işaretleriyle, zırhlıların telsizlerinin işaretlerini birbirinden ayırma işini, bu uçarı telsiz muhaberecisinin başarabileceğini düşündüm. Koluna girdim. Hiç bir şey bahsetmeden kendisini Anadoluhisarı'na götürdüm. Bir başka gün de Osman Nuri Bey tanıdığı bahriyeli bir telsiz muhaberecisini getirdi. Bütün bu çalışmalarımızdan da verimli bir netice alamadım.

Bir gün Dikilitaş civarında yolumu kesen munis bir ihtiyar:

— Eylât, dedi. Her akşam mahallelinin tanımadığı üç kişinin bu eve gelişi, mahallelinin dikkatini çekiyor. Tedbirli olunuz. Aramızdan bir sütü bozuk çıkabilir. Biliyorsunuz Anadoluhisarı mıntıkası, Yunanlılar'ın kontrolu altındadır. Kahvede sizlerden konuşuluyor. Başınıza bir dert getirmelerinden endişe ediyorum.

— Teşekkür ederim efendim.

ANNEMİ GÖRMEYE GİDİYORUM

Verimli bir netice alamadığım bu işime son vermeyi ve ertesi günü telsiz cihazlarını Ahmed Efendi'ye teslim etmeyi kararlaştırdım. 3 arkadaşımı tehlikeye sokmaya hakkım yoktu. O akşam evdeki bir çocuğa, evin anahtarını teslim ettim ve artık gelmiyeceğimizi söyledim.

Tavan arasındaki telsiz cihazını topladık ve aşağı indirdik. Bu sırada bu çocuk yanımıza geldi: «Annem sizi görmek istiyor,» dedi. Ben evde kadın bulunmasına hayret ettim. Tavan arasında yaptığımız gürültülerden kim bilir ne kadar rahatsız olmuş ve sabahlara kadar uyuyamamıştır düşüncesi içinde annesinin odasına girdim.

Yatakta, karnı çok şiş bir hastayı görünce şaşkına döndüm.

— Teyzeciğim! Evde bir hastanın bulunduğunu bize söylemediler. Sizi çok üzdüğümüzden dolayı bizi affetmenizi istirham ederim.

Bahriyeli arkadaşın sesi güzeldi. Dinle-

Kurtuluş Savaşı'nı Istanbul'da yaşayanlar çok acı günler geçirdi. Elinde imkân olanlar Anadolu'ya kaçtı, yahut faydalı malzemelerin kaçırılmasına yardımcı oldu. Resim Istanbul'un işgal edildiği kara günü gösteriyor.

me fasılalarında hem içer, hem de şarkı söylerdi.

— Evlâdım. Son günlerimi yaşıyorum. Benim için iki rahmetin biri mukadder. Günlerden beri akşamı iple çekiyorum. Sabahlara kadar neşeli sesinizi duymak, benim için bir gıda, bir ilâç, bir tedavi ve bir ümit kaynağı idi. Hüsameddin'den yarın buradan ayrılacağınızı öğrendim. Yarın akşamdan itibaren sevgili gece misafirlerimden ve bana verdikleri yaşama kuvvetinden ve arzusundan mahrum ve öksüz kalacağım. Ölmeden önce bu kahramanları, bu fedaileri ve bu neşeli gençleri tanımak istedim. Yarın akşamdan itibaren ben yine yalnızlığımla başbaşayım. Allah sizi vatana bağışlasın ve muvaffak etsin.

— Vâlide hanım. Yakında muhakkak iyi olacaksınız. Allah'tan ümit kesilmez. Vakit buldukça ben yine sizi görmeye gelirim. Her emrinizi yapmaya hazırım. Ankara'ya gönderdiğim oğlunuz İsmail Hakkı Bey'in vazifesini, müsaade ederseniz, ben yapayım. Doktor ve ilâç getireyim size.

— Size söyledim oğlum. Benim doktorum da, ilâcım da, oğlum da sizdiniz. Artık Allah'tan iki rahmetten birini istiyorum.

Osman Nuri ve Âsım Beyler'i de çağırdım. Gözyaşlarımızı içimize akıtarak hastanın elini öptük ve veda ettik.

Sabahleyin erkenden bu bedbaht yuvadan yaşlı gözlerle ayrıldım. Bu evdeki son sahneyi hiç unutmuyorum.

Telsiz cihazını, Sultanahmet'teki Ahmed Efendi'nin evine teslim ettim. Boğaz'daki işgal donanmasına ait telsizlerin çok kuvvetli ve bize çok yakın olması, bizi devamlı olarak ve Ankara telsiz vericisinin bütün dalga uzunluğu sahasında izaç etmesi, buna mukabil Ankara telsiz istasyonunun uzak, takatının küçük ve sesinin zayıf oluşu ve bilhassa kullandığım telsiz alıcısının ayırma kabiliyetinin kifayetsizliği gibi teknik sebepler ve imkânsızlıklar yüzünden emniyetli ve müsbet bir netice alamadığım bu teşebbüsüme ve çalışmama — üzülerek — son verdim.

(Devamı var)

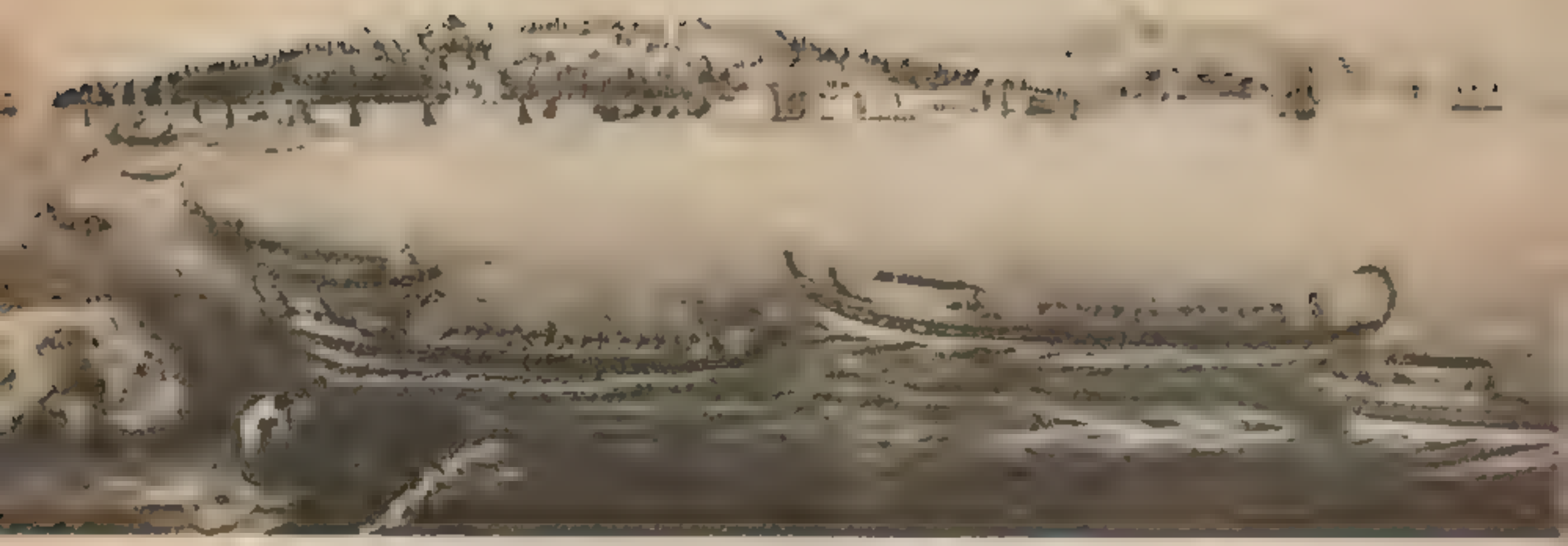

III. Selim, saltanat kayığıyle gezintiye çıktığı sırada, Kızkulesi'nden topla selâmlanıyor.

İMPARATORLUĞUN eski devirlerinden itibaren Istanbul'da bayramlar, büyük zaferler ve donanmanın sefere çıkışları, top atılmak suretiyle kutlanırdı. Cülûslarda, vilâdet-i hümâyûnlarda (padişah çocuklarının doğumu), sene-i devriyelerde (padişahların yaş günü), padişahların deniz gezintilerine çıkışlarında, ramazanlarda, cuma selâmlıklarında ve bazı elçilerin Istanbul'u ziyaretlerinde de top atılması eski geleneklerimiz arasındadır.

Her sene Hızır'ın birinci günü donanmamız, Yalı Köşkü önünde yapılan törende, padişah ve devlet büyüklerini top atışlarıyle selâmlıyarak bir geçit resmi yapar, Akdeniz'e çıkardı.

Donanmamızın zaferle Istanbul'a dönüşlerinde, gemiler Sarayburnu'nu hizalarken selâm topları atmıya başlar ve şehrin bazı semtlerinde bulunan bataryalar bu selâma karşılık verirdi. Gemiler; topla selâmlamaya devam ederek padişah ve devlet büyüklerinin bulunduğu Yalı Köşkü önünde yapılan geçit resminden sonra Haliç tersanesine girerdi.

Dışarıdan Istanbul'a gelen gemiler de, Sarayburnu'nu hizaladığında, şehri topla selâmlamaya başlayarak limana girerdi.

Akdeniz'e hâkim olduğumuz devirlerde, Türk savaş gemilerine rastlayan yabancı teknelerin yelken indirmek suretiyle selâm vermesi ve pişkeş takdim etmesi (hediye vermesi) usuldendi. İmparatorluk bahriyesinde hizmete girdikten sonra Yunanistan'ın batı kıyısındaki Karlı-eli Sancakbeyliğine tâyin edilen Turgut Reis, bir gün Akdeniz'de bir Venedik savaş gemisine rastlamış ve yelken indirip kendisini selâmlamıyan, pîşkeş takdim etmeyen bu tekneyi, hiç tereddüt etmeden topa tutarak yakmıştı. Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik cumhuriyeti barış halinde bulunduğundan, Istanbul'daki Venedik balyozu, durumu Sadrâzam Rüstem Paşa'ya şikâyet etmişti.

Padişahların saltanat kayıklarıyle Boğaziçi'nde gezintilerine çıkışları pek ihtişamlı olur, hükümdarın binmiş olduğu kayık ve buna katılan teknelerden meydana gelen kalabalık kafile, Kızkulesi ve hisarlardan atılan toplarla selâmlanırdı.

Bugün olduğu gibi, eski devirlerde de

Tarihimizde Topla Selâmlama

Yazan: Bahri S. Noyan

topla selâmlamada, makam ve rütbelere göre atış miktarı muayyendi.

Sultan Abdülmecid devrinde; 1849 yılında çıkarılan bir fermanla, padişahtan itibaren bütün rütbe ve makam sahiplerinin ne miktar top atışıyle selâmlanacağı tesbit olunmuştu. Buna göre topla selâmlama aşağıdagi şekilde yapılmakta idi:

21 pare top atışıyle, padişah ve kaleler.

19 pare top atışıyle, müşir ve vezir rütbesinde olanlar.

17 pare top atışıyle, (Rumeli ve Anadolu kazaskerleriyle, Bâlâ rütbesinde olanlar) (1), Rütbe-i Ülâ Sınıf-ı evveli (mülki rütbelerden birinin adı olup, 1832'de ihdas edilmişti. Askerlikte ferikliğe, yani bugünkü korgeneral, koramiralliğe eşitti). Feriklik rütbe-i refiası (Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılında kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye isimli ordunun genişlemesi üzerine 1830'da miralaylıkla birlikte ihdas olunmuştu. Osmanlı ordu teşkilâtında bir kolorduyu teşkil eden yedi birlikten birinin adı idi. Livalığın üstünde bir rütbe olup, bugünkü korgeneralliğe eşitti) ve kapudâne-i hümâyûn paşa selâmlanırdı (Kapudâne-i hümâyûn paşa, Osmanlı donanması amirallerinden birinin unvanı idi. Rütbesi, birinci ferikliğe, yani bugünkü oramiralliğe eşitti. Bindiği gemiye kapudâne-i hümâyûn denirdi).

15 pare top atışıyle, İstanbul kazası pâyesi, rütbe-i refia-i mîrmîrânî (beylerbeyi rütbesi), rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisi (mülki rütbelerden birinin adı olup, mütemayizden büyük, ûlâ evvelinden küçüktü. Askerlikte livalara eşitti. Bunlara paşa denilmeyip, evvelki durumlarına göre bey veya efendi denirdi). Liman reisi paşa ve patrona-i hümâyûn paşa selâmlanırdı. (Patrona-i hümâyûn paşa, bahriye feriki rütbesinde olup, bugünkü koramirale eşitti. Bindiği gemiye patrona-i hümâyûn denirdi).

13 pare top ateşiyle; Haremeyn-i Şerîfe'nin payesi, mîrlivalık rütbesi (sancakbeylerinin diğer adı, yani mîralaylıktan sonra gelen tümgeneral veya tümamirallik rüt-

---

(1) Bâlâ rütbesi; 1846 yılında ûlâ sınıf-ı evvelinin üstünde ihdas edilmiştir.

XVIII. asır sonlarında Üsküdar açıklarındaki donanmay-ı hümâyûn, padişahı top atışıyle selâmlıyor.

besi), rütbe-i sâniye sınıf-ı evvel mütemayizi (mülkiye rütbelerinden birinin adı olup, mütemayiz suretinde de kullanılırdı. Sâlise sınıf-ı sânisinden büyük, ûlâ sânisinden küçüktü. Askerlikte, miralaylığa yani bugünkü albaylığa eşitti) ve riyâle-i hümâyûn bey (patrona'dan sonra gelirdi. Liva-amiral, yani bugünkü tümamiral idi. Bindiği gemiye riyâle-i hümâyûn denirdi) selâmlanmakta idi.

11 pare top atışıyle, bilâd-ı erbaa payesi (veya bilâd-ı hamse payesi olup, Edirne, Bursa, Şam, Mısır ve Filibe kadılıkları), rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisi (mülkî rütbelerden birinin adı olup, sadece sânî suretinde de kullanılırdı), mîrü'l - umerâlık ve Istanbl-ı âmire payesi (beylerbeyi, yani mîrmîrân ve saray hayvanlarına, bunların takımlarına, bakım ve yetiştirilmelerine ait işleri gören teşkilâtın yani Has Ahır'ın müdürü) ve komodor yani başbuğ (bir filotillâ'yı sevk ve idare eden komutan) selâmlanırdı.

9 pare top ateşiyle; mahreç mevleviyeti (ikinci sınıf kadılar), miralaylık rütbesi, rütbe-i sâlise ve kapıcıbaşılık (mülkî rütbelerden birinin adı olup, sâniyeden küçük ve rabia'dan büyüktü. Askerî rütbelerden binbaşı karşılığı idi. Kapıcıbaşılık ise, saray kapıcılarının âmiri ve büyük zâbit «subay» hakkında kullanılır bir tâbirdi) ve kâffe-i süvariyân-ı süfun-ı şahâne (padişah gemilerinin süvarileri, yani başkaptanları) selâmlanmakta idi.

7 pare top atışıyle; kibar-ı müderrisîn (Istanbul'da mûsıla-i Süleymaniye ve daha yukarıda olan en yüksek dereceli müderrislere verilen isim), kaymakamlık rütbesi (yarbay) ve rütbe-i rabia (mülkî rütbelerden birinin adı olup, raiba suretinde de kullanılırdı. Bu tâbir dördüncü mânasına gelirdi. Askerlikte yarbaya eşitti) selâmlanırdı.

5 pare top atışıyle; mûsıla-i Süleymaniye madununda bulunan müderrisîn (kibar-ı müderrisin ile hâmise-i Süleymaniye arasındaki müderrislere verilen unvan), binbaşılık rütbesi, hacelik dîvân-ı hümâyûn (devlet dairelerindeki yazı işlerinin başında ve bir takım önemli memuriyetlerde bulunanlar hakkında kullanılır bir tâbir olup, sadece hâcegân da denirdi) ve baş-şehbender (baş konsolos) selâmlanmakta idi.

3 pare top atışıyle; asâkir-i beriyye kolağalığı rütbesi (yüzbaşılıkla, binbaşılık arasındaki rütbe) ve şehbender vekili (konsolos vekili) selâmlanırdı.

Elçiler rütbelerine göre, top atılmak suretiyle selâmlanmakta idi.

Dost yabancı savaş gemilerinden biri veya bir filo İstanbul'u ziyaretinde, limana girerken sancak gemisi 21 selâm topu atar ve limanda bulunan savaş gemilerimizden sancak gemisi ve bir tek gemi bulunduğu halde, bu tekne, aynı miktar top atışıyle selâma karşılık verirdi.

Yine bu dostluk ziyaretlerinde; yabancı savaş gemileri, Sarayburnu önlerine gelip, kıdemli komutanın bulunduğu gemi sancak çekmek suretiyle 21 pare top atarak selâmlamada bulunduğu takdirde; civarda bulunan bataryalardan aynı miktar top atışıyle selâmlanırdı. Şayet dost devlet gemi veya filosu yelken üzerinde Sarayburnu'ndan dolaşıp sancak çekmek suretiyle 21 top atışıyle selâmlamada bulunursa, limanda bulunan bir gemimiz veya filomuzdan sancak gemisi, aynı miktar top atışıyle selâma karşılık verirdi.

Eğer ziyarette bulunan dost yabancı gemi veya filo; Topkapı sarayı veya Tophane önlerine demirledikten sonra sancak çekmek suretiyle 21 pare top atarsa, Sarayburnu civarındaki bataryadan veyahut Tophane'den aynı miktar top atışıyle cevap verilirdi.

Misafir gemi veya filo, padişaha mahsus olan 21 pare top atışıyle selâmlamada bulunduktan sonra, yelken göstererek 19 pare top atarsa, bu selâm, kapdânpaşa'ya verilmiş olduğundan, limanda bulunan gemimiz veya filomuz sancak gemisinden atılan 19 topla karşılık görürdü.

Limanda, donanmay-ı hümâyûndan hiç bir gemi bulunmadığı takdirde; misafir gemi veya filonun 21 top atışıyle selâmı, Tophane bataryasından atılan aynı miktar topla karşılanırdı.

Dost bir hükümdarın günü (2) olup da, o hükümdarın İstanbul limanında misafir bulunan savaş gemisi veya filosu komutanı tarafından top atışı hususu, donanmay-ı hümâyûna veyahut karakol gemimize resmen haber verilirse, haberi alan gemimizin süvarisi tarafından da kapdan-paşalık makamına ve bulunmadığı zaman daha üst kademeye arzedilerek izin istenmesi gerekirdi. Limanda hiç bir gemimiz bulunmadığı hallerde ise, o devletin elçisi tarafından Bâbıâlî'ye du-

(2) Hükümdarların cülûsu, yaş günü, çocuklarının doğum günleri gibi sesair günlere denilmektedir.

Sefere çıkan donanmanın, Yalıköşkü önünden geçerken, padişahı top atışıyle selâmlaması.

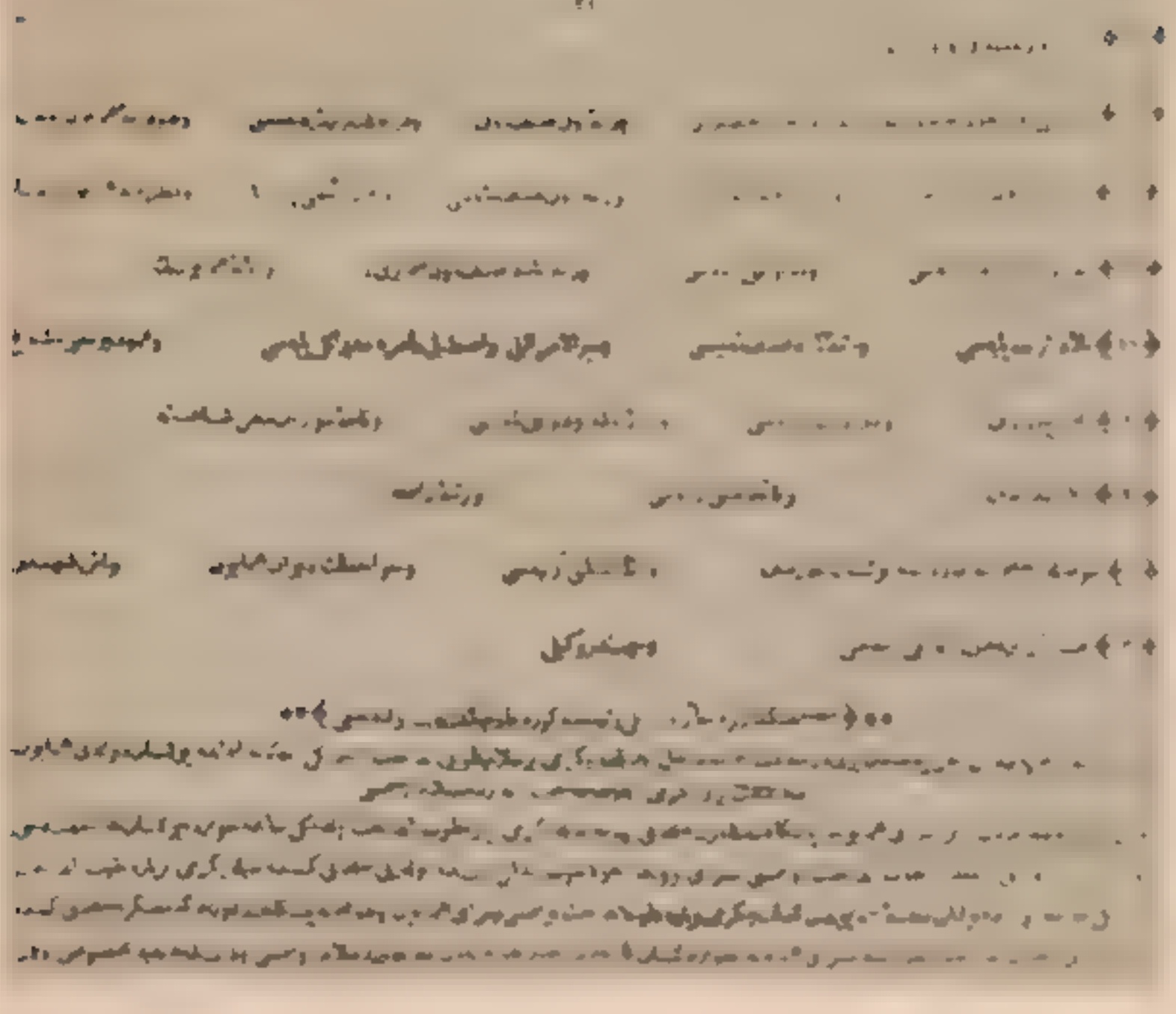

rum arz olunup, top atışı için izin alınır ve şehrin uygun görülen bir yerindeki bataryamız bu atışa katılırdı.

Dost bir hükümdarın gününde, şayet o hükümdarın Istanbul limanında savaş gemisi bulunmuyorsa, tören için donanmay-ı hümâyûn gemilerinden biri tarafından top atılması, kapdan-paşanın emrine bırakılmıştı.

Bir hükümdarın günü olup da, Istanbul limanında savaş gemisi bulunmazsa, donanmamız gemilerinden biri tarafından top atılması için o devlet elçisinin Bâbıâli'ye başvurarak izin alması gerekirdi. O hükümdarın diğer limanlarımızda gemisi bulunmadığına göre; bu limanlardaki gemilerimizden biri tarafından top atışı yapılması isteniyorsa, şehrin konsolosu, gemi komutanından izin isteğinde bulunur ve komutan da keyfiyeti oranın en üst askerî makamına arzederdi. Şayet bu askerî makam top atışına izin vermezse, bahriye kaidelerine göre yapılması gereken top atışı, gemi komutanının rütbe veya makamına uygun olarak yapılırdı.

Dost devlet büyükelçilerinden biri donanmay-ı hümâyûn gemilerinden birini ziyaret ettiği zaman; gemiye geliş ve ayrılışlarında 19 pare top atışıyle selâmlanırdı. Orta elçilerin gemiye geliş ve ayrılışlarında ise, 17'şer pare selâm topu atılırdı. Elçi vekili, konsolos vesair yabancı devlet memurları, donanmamızdan bir gemiyi ziyaret ettikleri; geliş ve ayrılışlarında, tâbi oldukları devlet tarafından kendileri için atılmakta olan top miktarı kadar top atışıyle selâmlanırdı.

Bir hükümdarın adı gününden başka günlerde, o hükümdar için veya bir milletin yortusu maksadıyle bir nezaket kuralı olarak donanmay-ı hümâyûn gemilerinden biri tarafından veyahut bir kara bataryasından top atılması, nizamname gereğinden idi.

Bir hükümdarın günü olup da, kendisinin Istanbul limanında gemisi olmadığı ve diğer devletlerin dahi gemileri bulunmadığı takdirde; o hükümdarın elçisi tarafından bir gemimizden top atılması için Bâbıâli'ye başvurulursa, bu vazifeyi alan tekne, alay sancaklarıyle donatılır, grandi veyahut pruva direğine de o devletin bandırası çekilerek bir nöbet (bir defa) 21 pare top atılır ve sancak aryası (3) vaktine kadar bu sancak dururdu.

---

(3) Limanda bulunan gemilerde, günaşin batış zamanında sancağın indirilmesi.

Arasında

Siyasî Haklar Meselesi

ABDULLAH URAZ'IN İKİ KİTABI

Abdullah URAZ, **Siyasi Hakların İadesi Meselesi,** Durum Yayınları, 34 sayfa, çift sütun, resimli, Istanbul, 1969, 1,5 TL. — Aynı Yazar, **Amerika, Gezi Notları,** Istanbul, 1969, Son Havadis Matbaası, 64 sayfa, 10 TL.

En değerli gazetecilerimizden Abdullah Uraz, son aylarda çıkan iki küçük kitabında, iki ayrı mevzuu işliyor. **Siyasi Hakların İadesi Meselesi**'nde, 1961'den bu yana, Demokratlar'ın affı dâvasının geçirdiği bütün safhalar ele alınıyor. Zeki bir gazeteci görüşüyle, meselenin en hassas noktalarına temas ediliyor.

Amerika'da ise, seyahat intıbaları anlatılıyor. Yazar, Amerika seyahatini 1966'da yapmış ve **Son Havadis** gazetesinde tefrika etmiştir. Şimdi küçük bir kitap hâlinde toplamış.

Abdullah Uraz, 1928 yılında Ankara'da dünyaya gelmiş, tahsilini bu şehirde yapmıştır. Evli ve iki çocuk sahibidir. 20 yıldan beri çeşitli gazetelerde yazı işleri müdürü, istihbarat şefi, muhabir, yazar ve başyazar olarak çalışmış, 10 yılını **Zafer** gazetesinde geçirmiştir. 6 yıldan beri **Son Havadis**'in Ankara muhabiri olup, bu gazetede başyazılar da yazmaktadır. Türkiye Gazeteciler Sendikası merkez yönetim kurulu üyesidir. Uzun yıllar Ankara Belediyesi basın müşavirliği yapmıştır. Gazeteciliğe, 1949'da Ankara'da **Gençlerbirliği** spor dergisini çıkartarak atılmıştır.

Mithat SERTOĞLU, **Türkiye'nin Problemleri,** Ankara, 1969, Kardeş Matbaası, 64 s., 1 TL.

Başbakanlık Arşiv Umum Müdürü Midhat Sertoğlu, bu küçük eserinde, 12 değerli makalesini toplamış. Merhum Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın hâtırasına ithâf edilen eserdeki yazılar şu başlıkları taşıyor: Milli Eğitim, Milliyetçilik, Sosyalizm, Sosyalizm ile Hürriyet ve İstiklâl, Düzen Değişikliği, Dil, Toprak, Sanayi, Türkiye'nin İmkânları ve Nüfusu, Robotlara Karşı, Kalkınmada İlmin ve Demokrasinin Rolü, Aydın Buhranı. **Y. Ö.**

Gelecek sayımızda:

HAZÎNE-İ HÜMÂYÛN

Osmanlı saray hazinesi ve hazine ile alâkalı ilgi çekici âdetler, neşredilmemiş fotoğraflar.

İRAN

Dünyanın en eski medenlyetlerinden birine sahip olan İran, kuzeyde Rusya, doğuda Afganistan ve Pakistan, güneyde Hind Okyanusu, batıda ise Irak ve Türkiye ile komşudur. Yüzölçümü: 1.649.000 Km.², nüfusu 28 milyondur Devlet şekli imparatorluktur.

Güneyde geniş bahçeleriyle tanınan Şiraz'ın en ünlü ve en çok ziyaret edilen eserlerinden biri, büyük şâir Sâdi'nin turbesidir. Türbe, son zamanlarda yeniden ve modern bir mimarî anlayışa göre inşa edilmiştir.

İran'ın başkenti Tahran, her geçen gün biraz daha gelişiyor. Elçiliklerin bulunduğu ve Tahran'ın geniş caddelerinden biri olan Firdevsi caddesinde Türkiye Büyükelçiliği de (üstte işaretli) vardır. Altta ise, İran sokaklarında sık görülen Batılı ve mahalli kıyafetli kadınlardan bir grup.

İran'da son yıllarda alınan bir kararla kızlara da askerlik mecburiyeti konulmuştur. Üniversiteyi bitiren kızlar, işe başlamadan evvel yedeksubaylıklarını yapmak mecburiyetindedirler.

İranlı kadın, bugün artık erkeklerle yanyana çalışmaktadırlar. İşte bir köylü kadının derdini dinleyen bir doktor hanım.

İran'daki üniversitelerde kız öğrenciler de erkekler gibi laboratuvarlardaki deneyleri takip ederler.

İran eski eserlerinin bolluğu ve değişik devrelere ait olmasıyle ünlüdür. Meşhed'deki İmam Rıza türbesi bunlardan biridir. Bu türbe, Şiiler'in sayılı bir ziyaret yeridir. İran,

TARİHE AKAN BİR AY

Ekim 1969

3 EKİM

6 öğrenci birliği, mahkeme kararıyle feshedildi.

6 EKİM

Seçim kampanyasına çıkan Başbakan Demirel, Eskişehir'de bir konuşma yaparak, «Gençliği modern gericiler tahrik ediyor» dedi.

8 EKİM

Cumhuriyet gazetesinin sahip ve yazarlarından Doğan Nadi, Londra'da tedavi edilmekte olduğu hastanede hayata gözlerini yumdu. Türk basınının sevilen siması olan Doğan Nadi'nin ölümü, büyük üzüntü yarattı.

11 EKİM

Bir süredir devam eden seçim kampanyası bu akşam sona erdi. Liderler çeşitli yurt meselelerini halk huzurunda tartıştılar.

12 EKİM

Bütün yurtta genel seçim yapıldı. Seçmenler sandık başına gidip, 450 milletvekili için oy kullandılar.

13 EKİM

Milletvekili seçimini Adalet Partisi kazandı. Alınan ilk sonuçlara göre, iştirakin düşük olduğu anlaşılıyor.

15 EKİM

Bütün illerden alınan sonuçlara göre, partilerin çıkardığı milletvekili sayısı şöyle:

AP	256
CHP	143
GP	15
BP	8
YTP	6
MP	6
TİP	2
MHP	1
Bağımsızlar	13

(Sonradan vuku bulan iltihaklarla Adalet Partisi milletvekillerinin sayısı 259'a, CHP'nin milletvekilleri sayısı da 144'e yükseldi).

Partilerin aldığı oy sayısı şöyledir:

AP	4.184.814
CHP	2.465.554
GP	577.026
MP	294.655
MHP	278.220
TİP	238.741
BP	228.586
YTP	202.042
Bağımsız	508.733

Partilerin aldıkları oy oranları şöyledir:

AP	% 46,54
CHP	27,48
GP	6,52
MP	3,27
MHP	3,09
TİP	2,65
BP	2,53
YTP	2,24
Bağımsızlar	5.64

17 EKİM

Yeniden hükümeti kurma görevini alan Süleyman Demirel, temaslara başladı.

22 EKİM

3. dönem Millet Meclisi açıldı. Yapılan Meclis Başkanlığı seçimini 340 oyla Ferruh Bozbeyli (AP) kazandı.

24 EKİM

Arap gerillaları Lübnan'a saldırdı. Lübnan'da ordu, düzeni koruma görevini üzerine aldı.

25 EKİM

Behçet Kemal Çağlar vefat etti.

● Batı Almanya hükümeti, markın değerini % 8,5 yükseltti.

29 EKİM

Cumhuriyetimizin 46. yıldönümü bütün yurtta parlak törenlerle kutlandı.

31 EKİM

14 kasımda başlıyacak ikinci Ay yolculuğunun nihaî provası başarı ile sonuçlandı. Geriye doğru saymaya 8 kasımda başlanacak. Apollo-12'nin astronotları, Charles Conrad, Richard Gordon ve Alan Bean, uzay elbiselerini giyip, 36 katlı bir apartman yüksekliğindeki dev Satürn-5 roketinin ucunda bulunan kapsüle girerek, gerçek uçuş sırasında yapacaklarını prova ettiler.

KARİKATÜR

60 yıl önceki espriler:

Erkek — Şu kadının yanaklarına dikkat ediyor musun, ne kadar güzel, ne kadar penbe? Hem de kendi rengi olduğu âşikâr.

Kadın — Evet, kendi rengi. Çünkü allığını alırken gördüm, parasını kendisi verdi.

Meşhur adalet terazisi

— Hangi eli kırılasıca bunu bu hale getirdi.

— Ne kadar uğraşsan sigara ile kilidi açamaz...

— [illegible] Yarabbi! [illegible] mi başıma gelen, demek sigara yerine anahtarı içmişim!

Hudut boyunda
— Gel gidelim, bunların oyununda enteresan bir taraf yok.

— Mübarek günde insanı günaha sokma, oynamayı bırak da tencereyi ver, akşama muhallebi yapacek.

Menteşe mebusu Halil Bey.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Necmi Sipahi (Aydın)

Montroe Doktrini nedir? Japonya ne zaman kuruldu? Sultan Aziz, Avrupa seyahatinde nerelere gitti?

1823'te Birleşik Amerika Başkanı Montroe'nun verdiği bir nutuktan adını alan doktrin, kısaca «Amerika Amerikalılar'ındır» prensipini savunur. Amerika kıt'asına İngiltere, İspanya, Fransa, Portekiz, Holanda gibi sömürgeci devletlerin müdahalesini ve toprak isteğini reddeder. — Japonya, Milât'tan önce dahi mevcut bir devlettir. Çok eski tarihi, Çin tarihi gibi efsanelerden ibarettir. Yeni bir devlet değildir. — Sultan Aziz, Avrupa seyahatinde Fransa, Belçika, İngiltere, Prusya ve Avusturya - Macaristan devletlerini resmen ziyaret etti. Nerelere uğradığı hakkında tafsilâtı, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin XII. cildinde bulabilirsiniz.

Mustafa Kanbur (Feneryolu — İstanbul)

Kosova sahrâsında I. Sultan Murad'ın şehid edilmesini, Sırbistan hükümdarının iki kızı arasındaki rekabetten çıkmış bir hâdise olarak gösteren bir konuşma dinledim. Aslı var mı?

Yoktur.

Haldun Uyar (Denizli)

Tarihî makaleler yazıyorum. Göndersem yayınlar mısınız?

Amatörlerin yazılarını istisna teşkil etmedikçe yayınlamıyoruz. Yazılarınızı gönderin, görelim. Coğrafya yazıları koymamızı tenkid ediyorsunuz. Fakat bu mevzuu istiyen büyük bir okuyucu kitlemiz var. Esasen coğrafya, tarihin en muhtac olduğu yardımcı ilimdir. Bazı mevzularda tarihle coğrafyanın sınırlarını ayırabilmek bile müşkildür. Okuyucu yazıları için bir sayfa ayırmayı düşünmüyoruz. Bu, edebiyat dergilerinde kullanılan bir sistemdir. Amatörlerin, düzgün tarih yazıları yazabilmesi zordur, ciddî bir eğitim ve bilgi ister.

Cengiz Değirmencioğlu (Feneryolu — İstanbul)

İlkçağ tarihinden neden çok az bahsediyorsunuz?

Okuyucularımız daha çok Osmanlı tarihini istiyorlar. Maamafih diğer devirlerden bahseden yazıları da her zaman için bulabilirsiniz. Bahsettiğiniz Latin yazarlarının eserlerinin Türkçe tercümeleri yoktur. Hazret-i Yûsuf ve Hazret-i Mûsâ'nın menkıbelerini, Tevrût ve diğer kutsal kitaplardan öğreniyoruz. Tam bir kronoloji vermek mümkün değildir. Hazret-i Mûsâ'nın II. Ramses'le çağdaş olduğu kabûl edilmektedir.

Uğur Gürsoy (Ordu)

İstiklâl Harbi'nden ve denizcilik tarihimizden neden bahsetmiyorsunuz? Bulmaca koymayı ve tarih mevzuunda müsabaka tertib etmeyi düşünmüyor musunuz? Türk tarih ve kültürünün birliğini ifade eden plaketi nereden bulabilirim?

Beş yıllık koleksiyonumuzu karıştırırsanız, İstiklâl Harbi ve denizcilik tarihimiz üzerinde pek çok makale yayınladığımızı görürsünüz. Hele denizcilik tarihimiz hakkında çok yazı koyduk ve bu mevzua hususî bir ehemmiyet verdik. Bir zamanlar tarih bulmacası koyduk. Bu sayımızla gene başlıyoruz. Bir tarih müsabakası yapmayı düşünmüyoruz. Bahsettiğiniz plaket için, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Oktay Aslanapa'ya müracaat ediniz.

Necmi Sipahi (Aydın)

Montroe Doktrini nedir? Japonya ne zaman kuruldu? Sultan Aziz, Avrupa seyahatinde nerelere gitti?

1823'te Birleşik Amerika Başkanı Montroe'nun verdiği bir nutuktan adını alan doktrin, kısaca «Amerika Amerikalılar'ındır» prensipini savunur. Amerika kıt'asına İngiltere, İspanya, Fransa, Portekiz, Holanda gibi sömürgeci devletlerin müdahalesini ve toprak isteğini reddeder. — Japonya, Milât'tan önce dahi mevcut bir devlettir. Çok eski tarihi, Çin tarihi gibi efsanelerden ibarettir. Yeni bir devlet değildir. — Sultan Aziz, Avrupa seyahatinde Fransa, Belçika, İngiltere, Prusya ve Avusturya - Macaristan devletlerini resmen ziyaret etti. Nerelere uğradığı hakkında tafsilâtı, Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin XII. cildinde bulabilirsiniz.

Mustafa Kanbur (Feneryolu — Istanbul)

Kosova sahrâsında I. Sultan Murad'ın şehid edilmesini, Sırbistan hükümdarının iki kızı arasındaki rekabetten çıkmış bir hâdise olarak gösteren bir konuşma dinledim. Aslı var mı?

Yoktur.

Haldun Uyar (Denizli)

Tarihî makaleler yazıyorum. Göndersem yayınlar mısınız?

Amatörlerin yazılarını istisna teşkil etmedikçe yayınlamıyoruz. Yazılarınızı gönderin, görelim. Coğrafya yazıları koymamızı tenkid ediyorsunuz. Fakat bu mevzuu istiyen büyük bir okuyucu kitlemiz var. Esasen coğrafya, tarihin en muhtac olduğu yardımcı ilimdir. Bazı mevzularda tarihle coğrafyanın sınırlarını ayırabilmek bile müşküldür. Okuyucu yazıları için bir sayfa ayırmayı düşünmüyoruz. Bu, edebiyat dergilerinde kullanılan bir sistemdir. Amatörlerin, düzgün tarih yazıları yazabilmesi zordur, ciddî bir eğitim ve bilgi ister.

Cengiz Değirmencioğlu (Feneryolu — Istanbul)

İlkçağ tarihinden neden çok az bahsediyorsunuz?

Okuyucularımız daha çok Osmanlı tarihini istiyorlar. Maamafih diğer devirlerden bahseden yazıları da her zaman için bulabilirsiniz. Bahsettiğiniz Latin yazarlarının eserlerinin Türkçe tercümeleri yoktur. Hazret-i Yûsuf ve Hazret-i Mûsâ'nın menkıbelerini, Tevrât ve diğer kutsal kitaplardan öğreniyoruz. Tam bir kronoloji vermek mümkün değildir. Hazret-i Mûsâ'nın II. Ramses'le çağdaş olduğu kabûl edilmektedir.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Uğur Gürsoy (Ordu)

İstiklâl Harbi'nden ve denizcilik tarihimizden neden bahsetmiyorsunuz? Bulmaca koymayı ve tarih mevzuunda müsabaka tertib etmeyi düşünmüyor musunuz? Türk tarih ve kültürünün birliğini ifade eden plaketi nereden bulabilirim?

Beş yıllık koleksiyonumuzu karıştırırsanız, İstiklâl Harbi ve denizcilik tarihimiz üzerinde pek çok makale yayınladığımızı görürsünüz. Hele denizcilik tarihimiz hakkında çok yazı koyduk ve bu mevzua hususî bir ehemmiyet verdik. Bir zamanlar tarih bulmacası koyduk. Bu sayımızla gene başlıyoruz. Bir tarih müsabakası yapmayı düşünmüyoruz. Bahsettiğiniz plaket için, Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Oktay Aslanapa'ya müracaat ediniz.

Toktamış Soyaslan (Üsküdar — Istanbul)

Yayınladığınız iki kitapta bazı mürettip yanlışları görmekle üzüldüm.

İki kitabın birinde üç, diğerinde iki basit mürettip hatası (meselâ «terkedilmesi» yerine «terkedimesi») bulup üzülmeniz, titizliğiniz bakımından tebrike değer. Hayat müessesesi, sizin gibi titiz okuyuculara sahip olmakla iftihar etmektedir. Fakat bu gibi mürettip hatalarının birçok Batı yayınında da olabildiğini hatırlıyarak belki bizi mazur görürsünüz.

Rauf Görkem (Ayaş - Ankara)

İkazlarınıza teşekkür ederiz.

J. Kd. Bnb. Mehmet Alpay (Elazığ)

Latince niçin ölü bir dildir? Şimdi Âsur dili konuşanlar var mı?

Latince, bugün Vatikan devleti dışında konuşulmadığı, ancak kültür dili olarak öğrenildiği için, ölü bir dildir. Romalılar devrinde konuşulurken, Roma imparatorluğunun dağılmasından sonra, mahallî dillerle karışarak kaybolup gitmiştir. İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce, Katalanca, Romence ve Romanaşça, Latince'den çıkmış dillerdir. — Bugün 35.000 kadar insan Âsurca konuşmaktadır. Bunlar Irak'ta yaşarlar. Eski Âsurlular'dan indikleri açıktır.

Mithat Coşkuner (Karabük - Zonguldak).

Türk Bestecileri Ansiklopedisi'*nin bir fasikülü eksik. Nasıl temin edebilirim?*

Fasikülün çıktığı *Hayat* mecmuasının sayısını BATEŞ'ten istiyebilirsiniz. *Türk Bestecileri*, kitap şeklinde de satılmaktadır.

Ahmet Yazan (Balat - Istanbul)

Neşriyat müdürümüz, mektubunuza çok müteheassis olmuştur. Teşekkür ediyor.

Aziz Vural (Tirebolu - Giresun)

Geçenlerde bu sütunlarda cevap verilmesi isteğiyle bir soru sormuş, vaktiyle mecmuanızda yayınlanan Kore'deki subaylarımıza ait bir resimdeki subayların adlarının bildirilmesini istemiştik. Bu adları tesbit edemediğiniz şeklinde cevap verdiniz. Bu adları ben, o resimde bulunan ve şimdi emekli olan akrabamdan bir subaydan öğrenmiş bulunuyorum. Siz de kendisinden öğrenip mecmuanızda neşredin.

Bu gibi şeylerden ne ümit ettiğinizi anlıyamadık. Akrabanızdan bir subayın adının çıkması için bu kadar girift meselelerin içine girmeniz ve bu sütunları, bildiğinizi beyan ettiğiniz sorularla oyalamanız lüzumsuzdur. Bunu siz, akrabalık gayretiyle yapıyorsunuz ama, Kore gazisi emekli subaya, adının bir basın organında çıkıp çıkmamasının ne geleceğini tahmin ediyoruz.

Nedelço Kekmelarski (Eğiller - Istanbul)

Meşrutiyet devri Meclis-i Meb'ûsân ve Meclis-i Âyân zabıtlarının nasıl bulabilirim?

Ancak Istanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde inceliyebilirsiniz. Yalnız Birinci Meşrutiyet'e ait meclis zabıtları Hakkı Tarık Us tarafından kitap şeklinde ve Latin harfleriyle yayınlanmıştır.

Nurettin Çalışkan (Çapa - Istanbul)

Fuad Köprülü hakkında «Tarih Bilmeyen Tarihçi» başlığını taşıyan bir broşür gördüm. Köprülü'nün tarih sahasındaki cehaletinden bahsediyor. Yazılanlara inanmak caiz mi?

Fuad Köprülü, modern tarihçiliğimizin kurucusu ve bugüne kadar eserlerinin seviyesine erişilememiş bir bilgindir. Yalnız Türkiye Türklüğü değil, bütün Türklük üzerinde edebiyat, iktisat, teşkilât, medeniyet, hukuk tarihi gibi, bugün birçoklarımızca akıl almaz zor çeşitli sahalarda büyük bir otorite idi. Herkesin düşmanları vardır. Hiç bir şahsı herkese beğendirmek mümkün değildir. Bu gibi ciddî olmıyan ve tenkit vasfı taşımaktan uzak yazılara itibar etmemek lâzımdır.

Bülend Eren (Bitlis)

Milos Venüsü'nün Türkiye'de bulunduğu doğru mu?

Evet. Milos Venüsü o zaman Türkiye'ye ait olan Melos adasında, 1820 yılında köylüler tarafından bulunmuş, Fransızlar tarafından memleketlerine götürülmüştür. Köylüler heykeli Fransızlar'a vermek istememiş, mücadele sırasında heykel düşerek kolları kırılmıştır. Heykel halen iki kolu noksan olarak Paris'te Louvre müzesinin en mutena bir köşesinde teşhir edilmektedir.

Samih Evciler (Ankara)

Bâbil kulesi gerçekten var mıydı? Neredeydi?

Bâbil kulesi gerçekten vardı ve adından anlaşılacağı gibi Bâbil'deydi. 7 katlı olan bu kule 90 metre yüksekliğindeydi. Kule ilk defa M.Ö. 687, ikinci defa M.Ö. 476'da yıktırılmıştır.

Yeni
çıktı

Hayat

Türk Bestecileri Ansiklopedisi

Yılmaz Öztuna

135 bestekârımızın biyografileri ve
eserlerinden seçmeler.

Fiatı: 10 Lira